

## En literär konstsvarfvere.

Karaktärsstudie af *Gasparone*.

Fader Berg i hornet stöter.

— — — — —

Hej käre far! Blås bra.

*Bellman.*

Den danske skriftställaren 'Topsöe hade en gång på ett ställe ett yttrande af ungefär det innehåll, att popularitet och redaktör i grund och botten vore ytterst oförenliga begrepp, och detta på den grund att människorna anse i allmänhet sig sjelfva vara ytterligt älskvärda och ofelbara exemplar, medan tidningsmannen utgår från en något olika betraktelse och på grund deraf ständigt djupt sårar sin medmänniskas inre medvetande och såret blir desto djupare, ju sannare han talat. Detta rännemang kan ju låta rätt plausibelt och är måhända fullt exakt i Danmark, men icke så här i Sverige, knappast beträffande de politiska redaktörerna och sannerligen alls icke i fråga om hrr kåseriredaktörer, och enkannerligen gäller det icke förf. till det arbete, hvarmed jag här önskar något sysselsätta mig: *Nya Stockholm af Claës Lundin*. Ett bevis derpå är den öfversvallande, all kritisk tanke bortjagande entusiam, hvarmed man hälsade detta onekligen i vissa afseenden roande och intressanta verk. Det var som om man ryckt i en tråd, ty snart sagdt i samma minut började alla tidningar från Ystad till Haparanda sprattla af fröjd och jubla öfver det första häftet. Det var, som om vid anblicken af förf:s namn en ljusning gått öfver de eljest barska och allvarliga tidningsmannadragen, och man sträckte på sig som ett led soldater, när det gäller att på ett gifvet lystringsord uppstämman ett lefve för en af anciennitetens och rangens förnämsta representanter. Och

sedan dess synes man ibland gått i månader i längtansfull förbudan och orolig spänning efter ett nytt häfte, och när underrättelsen kom att antalet häften af detta »underhållande», »innehållsrika» arbete, som är »ett stycke kulturhistoria af hög rang» och »skrifvet med en ovanlig friskhet och behag», skulle ökas till nära dubbelt, var det, som om somliga i sin glädje inte riktigt visste på hvilken fot de skulle stå. I allmänhet synas tidningarna gent emot denna bok intaga en liknande ställning som förf. i sitt arbete intager gentemot sina fashionablare, mer inflytelserika och tongifvande bekanta eller: *næsegrus*, som dansken säger. Hvad tidningarna beträffa, gör sig väl dels kårandan gällande och dels har ju den periodiska pressen till sin uppgift att vara ett slags refraktor för den stora allmänhetens smak och tycken. Och hos den jämförelsevis mindre tongifvande delen af denna stora allmänhet, som ej kan berömma sig af personlig bekantskap med förf., grundar sig hans popularitet ytterst antagligt på beskaffenheten af hans lifsgerning, d. v. s. hans kåserier, hvori han på ett ytterst vinnande sätt förstår förena fransmannens lätta, eleganta stil med nordbons och särskildt stockholmarens fördomsfrihet, grundlighet och ärliga, fasta hållning. Jag behöfver ej särskildt framhålla den fina spiritualiteten, hvilken egenskap den stora allmänheten alltid har egnat så lifligt intresse, ty att vara kåsör och spirituel är ju två olika namn för samma sak, i synnerhet när man som förf. i flera års tid varit ensam om det yrket.

A propos kåsörer, är det verkligen glädjande att finna, huru konsten att skriva goda kåserier här i Stockholm, naturligtvis genom förf:s goda föredöme, ej nedsjunkit till samma låga nivå som i de flesta parisiska tidningar, hvilkas krönikor, enligt Jules Lemaitres utsago, innehålla den banalaste filosofi, den vulgäraste ironi eller det enfaldigaste pedanteri och, när det är som bäst, tillgjorda kvickheter och skämt, som fabrikerats efter ständigt enahanda schabloner; totalintrycket blir en djup tomhet, och äro krönikorna en eller flera dagar gamla, gör deras betydelselöshet dem fullständigt oläsbara.

Det kan måhända synas, som om jag genom denna jämförelse och detta referat tillåt mig en afvikelse från ämnet, men det har endast skett för att derigenom bättre belysa förf:s förtjenster. Och jag har så mycket hållre kunnat göra det, som en ingalunda föraktlig del af föreliggande häften utgör en omtryckning — måhända ibland med någon lindrig retouchering —

af förf:s krönikor, hvilka visserligen understundom, hvad ursprungliga tillkomsttiden beträffar, kunna vara som det heter gamla som gatan, men oftast synas egnade att spela samma roll som den mytologiska galten Sährimner eller att förbrukas ena dagen och dagen derpå vara icke mindre användbara. Likaså är icke att förglömma, både att stilen esomoftast är kåseristil och att arbetet synbarligen skrivits med en kåsörs blick på saker och personer.

Det är icke så alldeles exempellöst i teaterverlden att aktörer, hvilka genom sina anlag eller figurer äro hänvisade till lågkomiska uppgifter, i sitt inre djupt förakta dylika roller och nära en brinnande önskan att få utmärka sig såsom allvarliga karaktärsskådespelare, etc. Jämförelsen är ju haltande, men jag har i alla fall nu kommit att tänka derpå. Hur nitiskt en tidningskåsör i sina krönikor än må samla in egna minnen från forna dagar eller sina fynd ur gamla tidningar och kalendrar, måste ändock en äldre man, utrustad med håg för allvarligare och grundligare ämnen, på längden finna kåserandet, äfven det allra bästa, vara en relativt lös mat och uppsöker därför med begärlighet hvarje tillfälle till allvarligare sysselsättningar. Det ovanliga i den nya sysselsättningen kan då sporra hans intresse till den grad, att han inbillar sig att allt hvad han finner på är nytt, betydelsefullt och måste förefalla alla andra lika märkligt och epokgörande. På det sättet tyckes det ibland ha gått äfven med vår förf. både i hans andel af Gamla Stockholm och i detta arbete. Det vill synas, som om han i fråga om siffror, fakta och data tagit *allt* hvad han i den vägen kommit åt, utan att underkasta materialet strängare sofring eller urval. Ett sådant urval hade dock säkerligen varit väl på sin plats, likaså borde det ifrågasvarande materialet på sina ställen mera assimilerats och inarbetats i sjelfva texten. Att han som sagdt tagit med rubb och stubb, beror väl till en del på hans goda hjerta, som känt sig oroligt för att de snälla människor, som gjort sig besvär med uppgifter, skulle bli ledsna om de inte återfunne allt sitt i boken, men väl mest derpå, att han, som icke är någon siffrornas man, känt sig sjelf mäktat imponerad af sina skatter i den vägen och trott att intrycket skulle bli detsamma på allmänheten, om de blott finge verka genom sina massor. Hvad som också denne kåserandets och ästetiserandets glade man känt en förbåld respekt för — detta måhända beroende på intryck från hans forna dagar i öfverståthållareämbetets

organ — har varit författningar och reglementen. En ordagrant citerad paragraf ur en förordning med utsatt datum synes för honom vara liksom en magisk trollformel, hvarför den grundliga lärdomens portar springa upp på vid gafvel.

En tidning har velat finna arbetets hufvudsakligaste och varaktigaste värde i de af förf. hopsamlade data och fakta, och jag ansluter mig under ofvan antydda förbehåll till samma åsigt. På detta område utvecklar han nämligen en mångsidighet och lägger i dagen djupgående kunskaper, som äro rent af kolossala och häpnadsväckande. Han vet, huru många kappar hafre hvar spårvagnshäst får pr dygn, huru många kallbad polisen får gratis, huru många ventilationstrummor finnes i badhuset vid Stureplan, hvarifrån det fått sina kaloriferer och rörledningar, hvem som gjort stadspostens breflådor (men, mirabile dictu, ej hvem som tryckt deras frimärken), och hvarifrån skrankorna i operakällarens smörgåsrum kommit, när Klara tortnupp togs ned, ändrades och åter uppsattes och hvad mästarten hette som lät göra det, hvad urverket i Tyska kyrkan kostade (dock ej Klara kyrkas urverk), tyska församlingens olika tornfunderingar, hvad fromma bagare och handverkare ge för sorts presenter till sin kyrka, etc. Går man i hans sällskap förbi ett nyare, gentilare hus, kan han icke blott upplysa af hvilka slags materialier — och hvarifrån dessa äro — huset är uppfördt och af hvem och under hvars kontroll och efter hvars ritningar, utan ock på fläcken tala om att det var den och den som gjorde grannlåterna i taket till andra våningens matsal och att det var hr A. som formade den och den cementmassan eller gjorde den och den snirkeln ute på den och den väggytan. Och vidare får man veta t. ex. att en känd artist ett halfår haft sina bopålar uppslagna vid den och den aflägsna gatan på söder, att endast en människa slagit i hjäl sig vid afhoppandet från spårvagn, att ångsluparne skola ha landgångar af minst två fots bredd samt bland annat en pyts och två signallanternor och en lykta, — men hur lång stängen till lyktan skall vara är förf. dock nog obeskedlig att inte omtala.

En och annan klandersjuk varelse inbillar sig måhända att slikt kan ha sin rätta plats i ett tidningsreferat och ej är nog minnesvärdt för att upptagas i en bok för årtionden och tänker måhända på Ribbings drastiska föreläsningshistoria om »vetenskapsmännen» som sutto och räknade håren på insektskroppen. Men

det är den sanna lärdomen vill jag tro. Och vidare vet han icke blott hvad som händt, utan är »fremsynt», så att när Skandiahuset knapt hunnit upp öfver grunden, ser han redan fönsterkarmarnes förträfflighet och den rika orneringen i öfvervåningen.

Som en sannskyldig tidningsman kan han med den allra tvärsäkraste sakkännedom i verlden bedöma allt och alla. Man behöfver inte håller precis vara orolig för att han undandraget sig att stå till tjenst. Han afgör om en vetenskapsidkares arbete är en anledning till nationel stolthet, om en gymnast eger vetenskapligt fasta insigter, om en rockfångares eller kypares påpasslighet och höflighet förtjena tioöringens uppmuntran, om serveringen i en restaurant är förstklassig, om det finnes någon stiligare hotellmatsal i det öfriga Europa, huruvida en tjock major är en af de mest framstående kommunalmän eller den med hans förnämsta organ befryndade kyrkoherden är en af hela statskyrkans förnämsta prester, etc. Och råda kan han ock. Han säger de religiöst intresserade bekvämaste vägen till blecktornsgränden, till de åkande att icke oroa droskkuskarne, och till spårvagnsbolaget att i större utsträckning anordna »correspondance», och talar äfven om hur man bäst skall hindra hundar att förstöra planteringar. Det är en stor reform i synnerhet han arbetar för med sin ironis skarpaste vapen; det är att få bort — smörgåsbordet.

\* \* \*

Från detta allmännare karakteriserande af dessa högar af fakta, hvilkas korrekthet jag utan vidare antager som gifven, torde nu vara skäl att något se på innehållet i de olika häftena. Arbetet inledes med en skildring af en stockholmsk majmorgon, som närmast förefaller som en reminiscens — ehuru i dämpade färger — från liknande skildringar af August Strindberg.

Man påminnes om Strindberg ytterligare genom kontrasten mellan förf:s stockholmspromenad på 1880-talet och förebilden i Gamla Stockholm, Strindbergs med klara, lefvande färger skildrade promenad på 1730-talet, deri S. dessutom förstår att åt det rika faktiska materialet gifva en sådan form, att det aldrig verkar nedtyngande eller enformigt. Och det är väl det första, men icke det enda stället i föreliggande arbete, der man önskade att något likartadt samarbete som i

Gamla Stockholm skulle egt rum, dock hälst i den form att sjelfva samlandet hvilat mera på C. L. och sofrandet och framför allt nedskrifvandet på Strindberg. Vår förf:s promenad liknar hufvudsakligen en närmast ur adresskalendern samman dragen s. k. vägvisare för resande i hufvudstaden omsatt i frågor och svar, ehuru, då två så olika element som den stockholmska lifligheten och östgötska flegman kommit i hop, den förra parten ej ger sig tålmod att alltid afvakta vetgirighetsutbrotten hos östgötens trögare ingenium. Samtalet upplifvas af ett och annat för landsortsuppfattningen särskildt lämpadt skämt, såsom t. ex. att en statsminister numera inte åker i sjuglasvagn med åtta hästar och draperad i riksrådspurpur med hermeline, utan kan vandra på gatan i en helt vanlig gammal paletå och kanske med gummigaloscher. I det följande kapitlet snuddar förf. vid den vilda byggnadsspekulationen som utmärkte ingången af 1880-talet. Det hade varit ett ämne att göra af. Man behöfver icke tänka på en Zola, en Strindberg eller en Nordau; säkerligen de allra flesta af våra yngre författare skulle kunnat till eu lefvande tafla sammanföra så många effektrika motiv: jobberiet i tomter och hus, den ena dagens fattigdom förvandlad till följande dagens förmögenhet, det ena gryndareföretaget efter det andra på alla möjliga områden, vanvettet i lefnadssätt, den lätta penningetillgången, dansen kring den gyllene kalvfen, etc., och så kraschen med alla konkurser, sjelfmord, upptäckta förfalskningar, rymda eller häktade penningmän, guldfodens, företagsamhetens och förtroendets utsinande. I stället kommer vår förf. med några af sina banala lustigheter om, hur muraren Smålandson (!) eller Norrlandson eller en skraddare eller en skomakare slarfva upp ett hus. Liksom om dylika personer hade hufvudrollerna i dessa svindleriets tider!

Sedan är han midt inne bland sina hjertegossar, hrr byggmästare och arkitekter, och här börjar det riktiga humbugandet och puffandet med alla möjliga namn och porträtter taga fart. En fackman har karakteriserat hela denna afdelning (jfr D. Kr. marshäftet i år s. 290) såsom »mindre ett uttryck för en sjelfständig konstkritikers egna originella tankar och idéer, än fastmera ett *långods*, hopplockadt för tillfället», såsom ett alster utgånet från en viss arkitektbyrå och föga skiljande sig från den vanliga, kända *tidningsschablonestetiken*. (kurs. af mig). Och jag tilltror mig icke att försöka någon som hälst opposition häremot.

Uti Geijerstamska pjesen »Herrarne Smith» förekommer en ytterst dråplig och rolig scen, då f. d. komedianten, numera husägaren S., omgifven af sin familj, får se sitt eget porträtt och läsa sin egen biografi i en tidning. Han gråter och familjen gråter också, och all deras rörelse och glädje och tacksamhet är obeskriflig. Som bekant anses några af våra s. k. boulevardtidningar till stor del hålla sig uppe just genom att ockra på denna af nyssnämde pjesförf. satiriserade svaghet hos vissa människor att se sig på ett smickrande sätt förevigade i tryck. Förf. ställer sig frivilligt på samma nivå, men fastän han trots allt visadt nit ändå icke kommer åt att uppmuntra alla i arbetet namngifna med smicker och rökelse, med biografier, porträtt och, när det är riktigt rart, med rumsafbildningar, så är det dock ingen af dessa tidningar som jämförelsevis till samma utsträckning exploaterat den mensklige fåfängan i detta hänseende. De individer, för hvilka tjänbarheten af förf:s variationsförmåga ej visat sig behöfligt stor, ega alltid den trösten kvar att deras namn stå i den der boken för tid och evighet, och de kunna lugnt gå till sina fäder i medvetandet att de genom förf:s gunstbenägna försorg rangerats in bland hufvudstadens förtjenstfullare och märkligare medborgare.

I stället för att söka lemna verkliga tids- och kulturkildringar, har förf. valt den intellektuelt bekvämare och för afsättningen och sin egen individuella trefnad i umgängeslivet fördelaktigare utvägen att basera sitt arbete på de stora namnkolumnerna. Ville man från hänsynen af bokens literära värde och betydelse såsom en bestående och trogen karakteristik af Stockholmslifvet framställa den frågan, hvad i all världen det är för nödigt att rabbla upp namnen på t. ex. kamreraren eller styrelsemedlemmarne i ett spårvagnsbolag eller i stadsposten, eller på öfverkyparen på en källare, vaktmästarne i ett teaterkansli, gasmästarne och kostymförvaltarne vid en teater, kamreraren, notarien, ombudsmannen vid vetenskapsakademien, en massa docenter och professorer vid karolinska institutet, etc. etc., finge man nog nöja sig med ett öfverlägset leende af förf. öfver ens enfald att inte begripa det fina i den kråksången. Det förundrar mig bara, att man icke också får se namnet och porträttet af skrädaregesällen, som syr förf:s byxor, eller badgumman, som borstar om honom i badhuset vid Stureplan, eller brefbäraren, som forslar hem de tusentals tacksägelsebrefven från alla i Nya Stockholm förevigde, hvilka ha att uttala sin erkänsla öfver hans lyckade försök att ge ut en lätt-

lästare, mindre edition af stats- och adresskalendern för hufvudstadens räkning. Kanske ändå de som hugnats af förf. med någon »mention honorable» i gentilare och utförligare form känna sig något generade vid tanken på två omständigheter, det ena huruvida icke det superlativa smickret\* lätt kan framkalla en kritik, för hvilken måhända vore mindre behagligt att råka ut, och den andra den, huruvida förf:s kompetens att yttra sig i dithörande fall verkligen är så obestridd och obestridd. I båda fallen torde sötman och värdet af det kammartjenaraktiga smickret något förlora.

Och för att tala allvarligt, hyser verkligen förf. i sitt inre icke det ringaste tvifvel, att han också tillräckligt uppmärksam, kritiskt och samvetsgrant följt en persons verksamhet eller arbetet inom ett ämbetsverk eller vid en akademi, så att han kan fullt sjelfständigt yttra sig derom, eller att den eller den tjenstemannen verkligen gör större nytta än den han mindre utförligt eller måhända alls icke sysselsätter sig med? Med besvarandet af denna samvetsfråga hjälper nog allmänheten författaren.

Genom afdelningarna »Hos stadsfullmäktige» och »Hur man väljer riksdagsmän» bör förf. kunna vara fullt förvissad om fullständig absolution för sina rabulistiska ungdoms- och mannaålders synder. En annan, som tagit sin uppgift allvarligare och ärligare, hade väl sökt att i stora målande hufvuddrag angifva utvecklingen af såväl det kommunala som politiska lifvet, utan att dervid helt och hållet försumma de löjliga eller eljest klandervärda former, hvarunder de olika partiernas nit i dessa hänseenden understundom framträd. Hvad Stockholms politiska historia beträffar, borde det väl varit ganska intressant att få en skildring af t. ex. huru den liberala strömningen alltmer tillväxte i styrka och slutligen vann sin stora seger, äfvenså striden mot och för Hedin med sådana dertill hörande episoder som t. ex. högers till formen ytterst skandalösa börsmöte, valmännens storartade hyllning af honom samt på den andra sidan centernklubben och allt dylikt. Från senare tider hade ju förra årets valrörelser både bland icke-spannmålstullvänner

\* Den bekanta satsen »de mortuis etc.» turneras af förf. helt behändigt om till: de vivis etc. Med de döda är icke precis så kinkigt, såsom framgår å sidan 85 af förf:s alldeles omotiverade skildring af en tydligt utpekad, afidens publicists mindre rekommendabla vanor. Mannen var nog olycklig att ha kommit in på en af de brancher der förf. är mästare.



(exempelvis det stora mötet i Musikaliska akademien) och deras motståndare väl kunnat lemna stoff till många mer karakteristiska, värderikare och värdigare skildringar än de banala, delvis i karrikerad form framkomna kåserier, hvarmed han fyller kapitlet om riksdagsmannavalet. Alltid hade väl några gamla korrespondenser etc. kunnat för ändamålet snörpas och tråcklas i hop. Hur pass litet förf. egentligen förstår sig på hvad som kan hämtas ur siffror, kan man få en föreställning om i slutstycket till sistnämnda kapitel, der han alldeles förbigår förhållandet mellan de röstades och de röstegandes antal. — Någon lycklig slump har antagligen gjort, att han i fråga om stadsfullmäktigevalen icke begår samma försummelse. — Vid tal om stadsfullmäktige borde väl en opartisk skildring af deras regemente och handhavande af stadens tillgångar och ärenden — både med dess ljusa och mörka sidor — varit på sin plats. Förutom hvarjehanda notiser om deras lokal, arbetsvanor etc., kastar sig i stället förf. in på sitt älsklingsområde, den personliga panegyriken och kurtisen, och det i vidtswäfvande, uppskrufvade former.\* I parentes anmärkt, kan man bland dessa kommunala, af honom i lyrisk prosa besungna stjerngrupper urskilja tvänne särskilda konstellationer: en Stockholms Dagblads, en Aftonblads. Om nu förf. ansett nödigt att syssla så mycket med de enskilda stadsfullmäktige, hade ett studium af Blumenbergs lilla bekanta bok icke skadat. Der framträda de panegyriska sträfvandena åtminstone i någorlunda moderat form, liksom skildringen af ett sammanträde hos stadsfullmäktige är mer underhållande. Förf:s i synnerhet under senare år alltmer framträdande talang i det s. k. hartassmanéret visar sig i detta kapitel i all sin glans, fastän han i teaterkapitlet lyckats öfverträffa sig t. o. m. sig sjelf. Missnöjet bland en stor del af Stockholms skattdragande befolkning affärdas med litet skämt med de missnöjdes oförmåga att vid valen skaffa sig gehör, ehuru han är nog snäll att erkänna att »något» — säg det allra mesta — beror denna oförmåga på den orättvisa röstskalan. Likaså är han så säker på, att obehagen af stadens stora skuldsättning icke på långt när uppväga fördelarne.

Det är bekant att Jules Janin »upptäckte» Rachel. Vår svenske Jules Janin har visserligen icke upptäckt precis någon

\* Jfr t. ex. styckena om hrr Ekgren, Törnebladh, Walldén, v. Franken å ena sidan, och de om Hedin, H. Forssell å andra.

Rachel, men han har i stället upptäckt desto flera sig värdiga sceniska märkvärdigheter. Han har upptäckt den lilla näpna fröken Sundqvist (!! ) samt hrr Grip (!!!), Pulchau (!!!), Strandberg (vid Söder) och den gode (!!!) komikern hr Strömberg.\*

Om än hans öfriga »fynd» icke äro fullt lika märkvärdiga, så äro de dock af den art, att man kanske kan trösta sig öfver, att vår äldste teaterkritiker icke, såsom man kanske väntat, funnit skäl att gifva någon egentlig karakteristik af de olika smakriktningarna hos publik och teaterdirektioner, af växlingarna i spelsätt och förvaltningssystem, af de förmågor som verkligen varit representativa samt af Josephsons bemödanden att hålla smaken för en god repertoar uppe och utbilda verkliga skådespelare. Förf. synes i stället ha med hull och hår här gifvit sig i våld hos det betraktelsesätt, som finner att dylika undersökningar äro af intet värde emot reklamerandet och förgudandet af kottერიets och stundens gunstlingar, hvilka understundom icke ha mycket solidare fötter att stå på, än den omständigheten, att de för tillfället äro på modet. Uti Dagens Krönika 1881 fans en beaktansvärd uppsats af »en okänd konnässör» om våra konstförhållanden, och deri tycktes åtminstone göras allvarliga försök till en granskning, som skulle gå rakt på sak, icke låta leda sig af *namn* och stryka öfver med hartassen. Den konnässören tycktes anse kgl. teatrarne i behof af en genomgående omskapning och talade bland annat varmt om nödvändigheten att grundligt och samvetsgrant utbilda fullt konstnärliga skådespelare och icke längre nöja sig med mer eller mindre talangfulla dilettanter och ensidiga autodidakter. Jag tillåter mig uppmana teatervännerna och förf. också att taga reda på den uppsatsen, och efter jämförande af den och Nya Stockholms skildring af nutida konstförhållanden skola de säkerligen hålla med mig derom, att något i den vägen hade varit korrektare.

Ett något så när fullständigt genomgående och bemötande af alla besynnerligheterna, skefheterna eller uppenbara

\* Nå ja, det är ju inte så underligt att han, upptagen af dessa upptäckter och af bestyret att utreda Södra teaterns lämplighet för fina franska komedier och i allmänhet dess magnifika egenskaper, ej hinner komma under fund med om fröken Anna Pettersson verkligen är en god operett-sångerska eller endast bör »anses» såsom sådan. Stackars fröken Pettersson! Hon borde ha stannat kvar hos sin söderdirektör och framför allt icke skaffat sig beröm af danska kritiken.

oriktigheterna och gracerna i förevarande kapitel skulle kräfvat ganska lång tid och utrymme. Men så pass mycken uppmärksamhet för faktiska, af allmänheten kontrollerbara förhållanden borde väl förf. beflitat sig om, att när han talar om att 1888 års parlament »förbrutit» sig mot kgl. teatern, han åtminstone med ett par ord nämnt om den stora balansen, och huru riksdagen, trots sin tålmodighet mot samma institution, gång på gång gäckats, för att till sist rent af föras bakom ljuset. Men det hade inte passat i stycke. — För resten, syntes afdelningen om byggerascherna vara författad på en arkitektbyrå, synes sannerligen större delen af detta kapitel vara åtminstone koncipierad i »det allra heligaste», det stora, ljusa rummet utåt Jakobstorg och Lagerlunden. Men det förefaller också, som om alltsammans blifvit hopradsadt och hoplimmadt af på ett eller annat sätt anskaffade uppgifter och gamla krönikor och korrespondenser, medan tryckeripojken stod och väntade på manuskript.


Jag nämnde nyss om förf:s synbara intresse bland annat för personer med inflytelse i A.-B. En, som i det afseendet är föremål för hans synnerliga omhuldande och som han i sin bok tyckes jämt springa i hälarne på, är A.-B:s nydanare, prof. Retzius. Det är så mycket vackrare, som skilsmässan mellan förf. och A.-B. på sin tid lär ha skett fullt ut lika snöpligt och tvärt som de flesta andra f. d. aftonbladisters. »Hvad har Gustaf Retzius icke också uträttat, och han är dock jämt tio år yngre än Key!» utropar förf., och blir inte allmänheten underkunnig derom, är det sannerligen ej hans fel. Prof. R. och hans maka arbeta nitiskt på »en välgörande ombildning af vårt sällskapslif». \* Prof. R. piggar upp sina nerver genom att gå i det utomordentliga Idun, sitter vid vetenskapsakademiens stora bord, är karolinska institutets rektor samt — men nej, jag har inte hjerta att taga musten ur förf:s ekstatiska känsloutbrott å sid. 381 öfver denne oförliknelige man, som alltid eger en likhet gemensam med sanskritisten i »Sällskap der man har träkigt» eller att ega en fräjdad fader. C. L:s andäktiga suck lyder som så:

»Det är den förvånande spänstigheten och den sällsynta arbetskraften

\* Herrskapet Retzius och herrskapet Curman äro de enda af förf. erkända och därför namngifna representanterna på nya Stockholms bättre sällskapslif. Det förra herrskapets mottagningar få dock nöja sig med några rader, medan det andras uppmuntras med ett par sidor, en detaljerad beskrifning på lokalens utseende samt en afbildning af densamma.

och ihärdigheten, som utmärka så många af våra vetenskapsmän, hvilka (egenskaper?) man finner i kanske ännu högre mått utvecklade hos denne forskare, författare och lärare, hvilken, under det han träget sysselsätter sig med lösande af de mest allvarliga, vetenskapliga uppgifter på förut oarbetade fält, ej heller försummar att dikta sonetter (!!) samt hvilken till och med icke ryggat tillbaka för att belasta sig med en tidningsutgifvares nedtyngande börda.» R-s' verk, »Das Gehörorgan der Wirbelthiere» förklaras i alla tider vara en anledning till stolthet för Sverige.

Så nu vet man det . . . »Risum teneatis amici». Må Claës Lundin akta sig för att kväfva sina vänner i blommor — med denna fromma önskan afvakta vi arbetets fortsättning.



## Gylne kalfvens kapell.

Han bugande stod vid dörren  
med bockfot och fiffig min —  
jag kände junkern från *Faust* —  
det var ju sjelfvaste Hin.

»Monsieur», han läspade artigt,  
»tag rocken och hatten på,  
och, om ni har lust, jag lofvar  
ni riktigt muntert skall få».

Vi smögo fram genom gator,  
nu dränkta i senhöstnatt —  
ur krokiga, trånga gränder  
ljöd då och då sång och skratt.

Med vilda, galna historier  
höll satan målron vid makt,  
och så omsider vi kommo  
till stadens finaste trakt.

»Hallå!» På en stålklädd ekport  
slog nu den lede appell —  
i guld stod ofvan för hvalfvet  
»*Gylne kalfvens kapell*».

Och ljudlöst på smorda gångjern  
nu porten öppnade sig,  
och bockfotsmagnaten artigt  
visade vägen för mig.

I vigvattenskärl vid dörren  
 fylldt af skummande vin,  
 han doppade sina fingrar  
 och korsade sig, herr Hin.

Der inne i mystisk skymning  
 jag hufvud vid hufvud såg —  
 försänkt i extatisk andakt  
 hela församlingen låg.

På altardukens sammet,  
 som syntes mig rödt som blod,  
 bland doftande gula rosor  
 den gyllene kalvfen stod.

Och prester i svarta skrudar  
 vid orgelns mäktiga ljud  
 de messade framför bilden:  
 »vi hylla dig, världens gud».

Och rökelsekaren svängdes,  
 och hela församlingen sang:  
 »vi hylla dig, du, den ende,  
 som äger i verlden klang!»

Jag gick några steg på gången —  
 vid Gud, jag kände igen,  
 när ögonen vants vid dunklet,  
 jag tror hvar eviga en!

Vid dagsljus på våra gator  
 jag såg dem ju alla dar,  
 fast minen då var en annan,  
 än här den i natten var.

Här blicken brann som i feber,  
 och hela gestalten skalf,  
 der knäböjd den låg i bänken  
 för världens gyllene kalf.

Och tungan stammade hänryckt:  
 »med kropp och själ är jag din,  
 fyll blott med mynt mina fickor,  
 gör plånboken tjock och stinn!»

Nu trädde i predikstolen  
 en prest med profetisk min —  
 »en teologie doktor!»  
 bakom mig sufferade hin.

Och presten talade:

I natt

jag talar, hvad jag tror, mot gamla vanan —  
 se, guld det är den enda trygga skatt,  
 som menskan hjälper fram på vädjobanan.  
 Hvad båtär gud, om icke guld man har,  
 och Kristusmyten är ju blott en saga —  
 en smula idealism, som finnes kvar  
 och dömer oss att korset tåligt draga.  
 Nej, guld, du verlden kring din axel hvälfver —  
 för dig den mäktige på tronen skälfver —  
 den armes åtrå är du, allas hopp,  
 och därför helga vi dig själ och kropp.  
 Hur stor du är! — blott tretti silfverstycken  
 var Jesus värd, guds ende, dyre son —  
 han kunnat äga världens alla smycken  
 och dog på korset under hopens hån. —  
 Om än du tror och beder så du dignar,  
 men äger ej ett fattigt stycke bröd —  
 du dör midt upp i tronens öfverflöd,  
 och fattigvården blott din död välsignar.  
 Om söndan måste jag för er predika  
 en religion, som icke sjelf jag tror —  
 i *guld* endast saligheten bor  
 och lifvets mål det är att blifva rika. — —  
 I detta mystiskt sköna tempelhalf  
 oändlig tjusning breder sina vingar,  
 och kring vår guddom, världens gygne kalf,  
 den höga hymnen liksom guldmynt klingar.

O, låt oss bedja! . . .

Gylne gud, du underbara,  
se i nåder till din skara,  
knäböjd framför din gestalt! —  
Frestelsen från oss må vika  
blifva dessa galna lika,  
som för andra offra allt.

Amen! . . . Amen!

Belåtet smilade satan:  
»hvad har ni väl nu till svar —  
säg, om ej i *mina* kyrkor  
jag brinnande andakt har?

»Här finnes den gud, de dyrka,  
den gud, som de drömma om,  
och fjärran från Jesus Kristus  
de gå, när han hviskar »kom!»

»Och många af edra prester  
hvar enda natt komma hit  
att tjena som Mammonsträlar  
och läsa för oss en bit.

»Ja, är det inte för lustigt,  
för innerligt lustigt, säg,  
att hellre än törnestigar  
så väljer man banad väg?»

Daniel Fallström.

---



## Robert Burns i ny belysning.

En biografi af Helen Zimmern \*

(Öfversättning från författarinnans handskrift af *M—r.*)

»Kunskap, klokhet, varsam sjelfkontroll är visdoms rot.» Så slutar grafskriften, författad öfver honom sjelf af den ryktbare skotske skalden Robert Burns; en grafskrift, som uttrycker en vemodig känsla af smärta öfver de lidanden, hvilka drabbade en man som, af naturen begåfvad med ädla instinkter och varmhjertade känslor, saknade just denna »klokhet och varsamma sjelfkontroll», som han så riktigt kallar för »visdoms rot», och utan hvilka äfven den bäst utrustade människa bringar ruin och förstörelse öfver sig sjelf och öfver dem, som med henne stå i förbindelse. En sorglig lifshistoria — verkligen sorglig, lärorik och sympatisk — har den man, hvilken i det intelligenta Europas aktning gaf den skotska lyriska literaturen en ställning jemlik med den som Shakspeare intager inom den dramatiska literaturen.

Robert Burns föddes i början af år 1759 i sydvestra Skotland,\*\* i ett land af slingrande, med träd kantade strömmar, sterila högländer och magra arrendegårdar. Hans födelseplats var en liten lerkoja bygd af fadern sjelf, nätt och fin in- och utvändigt, enligt bruket hos aktning svärda skotska farmare äfven bland de lägre klasserna. Robert var det äldsta af flera barn, och emedan farmen var en af dessa ofvan nämnda litet gifvande, berguppfyllda arrendegårdar, hvilka, trots det ihärdigaste arbete, ofta afkastade endast

\* Med anledning af några i dessa dagar utgifna bref från Burns, hafva vi från vår värderade engelska medarbetarinna erhållit ofvanstående originalbidrag.

\*\* I byn Alloway, nära staden Ayr.

tillräckligt att tillfredsställa förvaltarens hårda fordringar, sändes han emellanåt att arbeta vid plogen eller med lien. Han visade sig som en utmärkt arbetare och blef äfven så uttröttlig, att han skadade sig i högra axeln. Fadern, tänkande, intellektuel och allvarlig; modern, en god maka, god moder, i själsgåfvor öfverlägsen de flesta qvinnor af ett bondestånd, hvilket kanske i moralisk kraft och förfining, i instinkt och vanor öfvergår alla andra länders, skapade omkring sig en atmosfär, som var den bästa möjliga omgifning för skaldens gryende snille. Från hans egen hand hafva vi den förtjusande taffan af en skotsk bonde-interiör, en taffa utförd med tydlig entusiastisk kärlek efter angenäma minnen från hans egna ungdomsdagar. Vi se hemmet, hur fadern kommer hem, hur han mottages af sina små barn, hur föräldrar och småtingar gruppera sig omkring hörden, de äldre sönernas återkomst från plogen och den äldsta dotterns från staden, der hon tjenar; vi samlas jemte dem omkring den enkla aftonmåltiden af hafremjölsvälling och mjölk, jemte »väl förvarad ost», den senare läckerheten till ära för närvaron af dotterns blyge friare; vi se kretsen bildad kring elden, och obetäckta hufvuden under det fadern »med patriarkaliskt behag» läser högt ur den stora bibeln om judiska hjeltar eller om Kristus och hans lärjungar; vi höra »de konstlösa toner», i hvilka de utgjuta sina hjertan till vördnadsfull tacksägelse; vi öfvervara bönen, hvarmed denna ödmjuka gudstjenst slutas; och slutligen äro vi vittnen till hur familjemedlemmarne bryta upp — de äldre barnen till deras olika arbetsgifvares hem, föräldrarne och småbarnen till fridfull och välförtjent hvila.

Sådana voro de idylliska inflytanden, som verkade på Robert Burns under de tidigare åren af hans lif, men det fans andra, hvilka icke alls voro idylliska. Hafremjölsvälling och mjölk äro i längden endast knapp kost, i synnerhet då pojkar växa upp i den skarpa, hungerväckande luften i de skotska högländerna; och då årstiden är regnig och hafren icke mognar utan tvinande och till odlarens förtviflan ruttar på roten; då fogden kommer med öfvermodig oförskämndhet — särskildt sårande för den skotska stoltheten — och hotar med vräkning om ej sista slanten af arrendet genast betalas, då behöfva bönderna all sin religion, allt sitt mod att rädda sig från förkrossande, hjälplös förtviflan. Med sådana scener var Burns lika förtrolig som med de

först beskrifna, och sådana scener äro äfven upptagna i hans poesi. — Det var under en sådan olyckstid, år 1784, som Burns' fader dog, förtviflad öfver den ruin, i hvilken dålig väderlek och obarmhertiga utpressningar bragt hans affärer. Frånsidan af »Lördagsqvällen i kojan» skulle mycket väl kunna vara ett poem, benämndt »De båda hundarne», i hvilket — medelst en dialog mellan en högboren Newfoundlandshund, kallad Cæsar, och en skämtsam vanlig bondhund — Burns uppdrager en jmförelse mellan den rikes lif och den fattiges. Man kan icke bestämdt säga att han smickrar de rika eller visar något begär att sjelf blifva rik, men målningen af de skotska farmarnes elände är ytterst rörande, såsom den framställes med den okonstlade, all klagan försmående enkelheten hos en sann, omedveten filosof.

Sådana voro då de moraliska inflytanden, som verkade på den unge Burns, men det fans andra, hvilka utvecklade hans intelligens. Man bör veta att skotska universitet äro i mycket närmare beröring med folket än de engelska högskolorna. Skotska ynglingar, som under sommaren varit sysselsatta med lien och vid plogen, draga under vintermånaderna i mängd till universiteten, och komma i beröring med flera af tidens förnämsta personligheter, röna det förfinande inflytandet af bildade män, få sin andliga horisont vidgad och moralen stadgad. Sålunda är efter år delande sig mellan farm och universitet, bilda dessa män en solidaritet af intellektuelt lif, som kanske icke finnes i något annat land än Skotland, och äfven i Skotland hufvudsakligen begränsadt till låglandet. Om dessa unge män efteråt kanske alldeles öfvergifva landtliga sysselsättningar och blifva skollärare eller prester, äro de naturligtvis utomordentligt lämpliga att utöfva inflytande på landtmannaklassen, med hvars vanor och tänkesätt de varit förtroliga från sina tidigaste år. Det är ofvannämnda förhållande vi måste tillskrifva den i allmänhet högre ton af kultur, som genomgår det skotska samhället i jmförelse med det engelska; och det är samma förhållande som vi få tillskrifva förekomsten af ett litet bibliotek, eller snarare en liten samling af böcker, i så många af det skotska låglandets hyddor; det samma är äfven orsaken till att skolorna på landet äro så förträffliga.

Till en af dessa skolor skickades bröderna Robert och Gilbert Burns, då vår skald var mellan sex och sju år gammal. Båda voro vakna gossar och väl öfvade i engelska

af en intelligent, sympatisk lärare. Eget nog var det Gilbert, som tycktes hafva den lifligaste inbillningskraften; »Roberts ansigtsuttryck var i allmänhet allvarsamt och låt ana en kontemplativ och tänkande ande», under det att den blifvande verldsberömde sångdiktarens musikaliska öra var så märkvärdigt trögt, att han med svårighet kunde lära sig urskilja en ton från en annan! Emellertid växte gossen upp till en »allätande» läsare. Vi finna att han af en smed lånade den store skotske hjelten Wallaces lefnadsbeskrifning och Hannibals af skolmästaren; vi finna honom en hängifven läsare af Shakspeare, Pope, Adison, samt dessutom slukande vetenskapliga, filosofiska och teologiska arbeten, hvilka vanligtvis räknas bland de engelska klassikerna, och äro mera omtalade än lästa. Lefnadsbeskrifningar öfver hjeltar grepo honom mäktigt, såsom dylika endast uppröra dem som äro af ett beslägtadt sinnelag med dessa hjeltar, och vi se gossen göra en pilgrimsfärd till den i granskapet af faderns farm belägna skogen, i hvilken den ryktbare Wallace sades hafva dolt sig för de hatade engelska förtryckarne, och andaktsfullt undersöka hvarje dal och håla, i hvilka patrioten kunde hafva legat på lur med sitt ringa följe. Men hans största skatt var en »Vald samling af engelska sånger». Denna var hans *vade mecum*. När han körde sin kärra, eller gick till och från arbetet, voro dessa sånger alltid i hans hand. »Jag genomgick dem — — — sång för sång, vers för vers», säger han, »omsorgsfullt utmärkande det sanna, ömma eller sublimala från det tillgjorda och svulstiga». Man måste anmärka, att den kritiska förmågan — ett utmärkande drag hos skottarne — var särdeles stor hos denne unge plogkarl. Liksom alla skottar var han road af att disputerä, hvilket följande roliga anekdot till fyllest bevisar. Den sjuårige gossen har blifvit en ung man på nitton år, och begagnar sin lediga tid till att studera matematik i en på något afstånd från hans hem belägen församlings skola, hvars lärare var bekant för sin skicklighet i nyssnämnda vetenskap. Men då Burns fann att matematik icke var ett tillräckligt tilltalande ämne för hans handlingsälskande intelligens, öfverenskom han med en annan yngling, hans skolvän, att bilda ett slags disputationssällskap, der de två skulle föreslå någon spekulativ fråga och behandla den på olika sidor, utan afseende på deras verkliga åsigt i ämnet. Saken kom till lärarens öron,

och han betraktade den som ett bevis på farlig och förmä-  
 ten fåfänga, för att icke säga af djefvulen ingifvet intellek-  
 tuelt högmod, för hvilket måste sättas en gräns så fort som  
 möjligt. En dag då skolans lärjungar voro fulltaliga, vände  
 han sig därför offentligt till Burns och dennes vän samt  
 påpekade, i föraktliga och sårande uttryck om deras stora  
 debatter, deras oförmåga att afgöra frågor, som klokare huf-  
 vuden icke rörde vid, och så vidare; till oändligt nöje för  
 de öfriga gossarne, hvilka, trogna sin pojknatur, helsade  
 lärarens skämt med skrattsalvor, och till växande förargelse  
 hos disputanterna sjelfva. Onödigt att säga att de beslöto  
 försvara sig. Vändande sig ganska höfligt till läraren, sva-  
 rade de, att de voro ledsna öfver att de gjort honom miss-  
 nöjd, de hade tvärtom trott att han skulle gilla deras be-  
 mödanden att förkofra sig i logiken, hvilket var ändamålet  
 med deras företag. Läraren hänskrattade åt en sådan för-  
 vänd idé och frågade på samma gång, hvad som senast  
 varit föremål för debatten. Amnet i dag har varit frågan  
 »antingen en general eller en aktningvärd handlande är  
 den nyttigaste medlemmen i samhället». Läraren skrattade  
 å nyo åt en sådan fråga, om hvilken det icke kunde vara  
 ett ögonblicks tvifvel. »Nåväl», sade Burns, »om ni tänker  
 det, så skulle jag vara glad om ni ville säga er åsigt; jag  
 skall försvara den motsatta, och vi diskutera frågan inför  
 hela skolan.» Läraren samtyckte — högst oklokt — och  
 frambragte en katederblomma till generalens fördel. Burns  
 svarade med ett lugnt hållet tal till förmån för den hand-  
 lande och hade snart en så afgjord öfverlägsenhet, att den  
 olycklige läraren i ett tillstånd af ömkansvärd förargelse  
 var tvungen att stänga skolan.

Detta uppträde är utomordentligt karakteristiskt för  
 mannen. Andens oberoende, manligt mod och till buds  
 stående qvickhet felades aldrig Burns. Vidden af hans in-  
 tellektuella sympatier hafva vi redan sett; hvad hans affek-  
 ter beträffar behöfves det endast framhållas, att de voro  
 hastiga och sanna, varmt öfverströmmande vid åsynen af  
 hjälplöshet och lidande, fästade sig på sant poetiskt sätt  
 vid djuren, blommorna, sceneriet, som omgäfvö honom.  
 Hvad var det då som gjorde den döende fadern så ängslig  
 för sin äldste sons uppförande? Hvad föranledde honom att  
 på dödsbädden snyftande yttra att det var en af familjen,  
 för hvars framtida uppförande han fruktade? Hvar fans den

dolda klippan, mot hvilken denna ädla natur skulle lida skeppsbrott? Den stora faran låg i sjelfva värman och hastigheten af Burns affekter; i den underbara utvecklingen af den lätt upprörda sidan af hans karaktär, som i beständigt växande behof af fullständiga och innerliga menckliga sympatier fåfängt och vansinnigt störtade sig mot den öfverstigliga barriären af en personlighet, som i retmedel söker sättet att öfverspringa denna barriär och fylla det tomrum, hvilket alla lätttrörliga naturer så häftigt känna, men hvilket består i öfverensstämmelse med universums grundbyggnad. Dessa starka rörelser, hvars hastigt vunna sympati gjorde Burns till en i hög grad angenäm kamrat för andra mindre mottagliga än han, inspirerade honom med djup religiös känsla, ingöt ett utsägligt behag i hans kärleksdikter och i af naturen inspirerade skaldestycken, samt gäfvö hans karaktär en mångsidighet, en universalitet, så ofta eftersträfvade af dessa, hvilka skrytsamt taga till motto Terentius' ofta citerade ord: »*Homo sum, humani nil a me alienum puto.*» Denna af filosofer ängsligt eftersökta »humanitet» hade Burns af naturen; den gjorde honom hemmastadd i hvarje slags sällskap, undantagandes med kräfstinna penningmatadorer och skrymtare; än drack han på någon liten krog med tiggare, än satt han i skarpa dryckeslag med länderi egande gentlemän, än skref han bref, skämtsamt grofkorniga bref till någon munter kamrat, milda, förfinade, hängifna till den ryktbara mrs Mac Lelese (hans Clarinda), återhållsamma, ädelt värdiga till hans lifstids vän mrs Dunlop, eller skarpt och sant kritiska till någon litterär bekant. För hvarje mencklig känsla hade Burns uttryck, och alla dessa uttryck voro sanna. För en sådan man utgör den kritiska förmågan allena, den manligt oberoende anden, den religiösa känslan icke en tillräckligt stark tygel; han behöfver ett snabbt och alltid färdigt omdöme samt en fast vilja såsom motvigt mot den ofantliga tyngden af hans intryck. Och detta felades Burns. Han talar i sitt korta sjelfbiografiska utkast om sin »sociala dårskap och dårskap i kärleksväg», om en bekant såsom »den ende man jag någonsin såg, hvilken var en större dåre än jag sjelf»; hans bref förråda än en man försänkt i djupaste förtviflan, önskan den döden såsom den enda förlossningen från hans elände, öfverväldigad af samvetsqual öfver de lidanden han tillfogat sina kära, än sjudande af öfversvallande lifsandar. »Kan du

hjelpa en sjuk själ?» frågar han en af sina korrespondenter. »Kan du tala om frid och lugn till en själ, slungad ut på ett haf af bekymmer, utan någon vänlig stjerna att styra hans kurs, och fruktande att nästa våg skall sänka honom i djupet? Kan du åt en lefvande, som darrar af uppskofvets kval, gifva ståndaktigheten och djerfheten hos en klippa, som trotsar stormen? — — — Är du grundlärd i tröstens språk? Jag har eftertänkt och uttömt hvarje vanlig tröstgrund. *Ett lugnt hjerta* skulle hafva blifvit förtjust af mina tänkespråk och förnufts slut; men hvad mig sjelf beträffar liknade jag Judas Iskariot predikande Frälsaren; han kunde röra och smälta de kringståendes hjertan, men hans eget hjerta förblef oförbätterligt.» Till en mycket aktad qvinlig vän, som han förolämpat och, värst af allt, som han förolämpat under det han var berusad, skrifver han: »Jag vågar påstå, att denna är den första epistel, som ni någonsin erhållit från underverlden. Jag skrifver till er från helvetets regioner, bland de fördömdas fador. — — Här ligger jag på en gräslig pinobädd med mitt värkande hufvud lutadt mot en kudde af evigt stickande törnen, under det att en infernalisk plågoande, skrynklig, gammal och grym — hans namn, tror jag, är Minne — med en gissel af skorpioner hindrar frid och lugn att nalkas mig, samt håller ångesten vaken — — — o, I alla det skickligas och det passandes makter! hviska till dem (de närvarande damerna) att mitt fel, ehuru stort, var ofrivilligt — att en berusad man är den allra uslaste varelse — att det icke låg i min natur att vara brutal mot någon — att det var omöjligt för mig att vara ohöflig mot en qvinna, då jag var vid mina sinnen — men — Ånger! Samvetsqual! Blygsel! ni tre helveteshundar, som alltid uppsåra mig och skälla i mina hälar, skona mig! skona mig!

Men under alla dessa samvetsqual förlorar han sig icke i sjelfförkastelse; han riktar en värdig och välförtjent förebråelse till herrn i huset (den förolämpade damens man), som, följande den då för tiden allmänna vanan att dricka öfverdådigt, var den egentliga anledningen till olyckan. »Herrarne i sällskapet», säger Burns, »ber jag icke om ursäkt. — Er man, som envisades att jag skulle dricka mer än jag ville, har ingen rättighet att tadla mig, och de andra herrarne voro delaktige i mitt fel.»

Dessa Burns bref, som nyligen offentliggjorts i England,

uppenbara för oss mannen i alla hans skiftande sätt att uttrycka sig, såsom med en skicklig anatoms finaste instrument lägga de för oss öppen hans inre natur. Från barndomen hade Burns lust för att skriva brev. »Ehuru jag i hela världen icke hade affärer för några öres värde, bragte mig nästan hvarje post lika många brev som om jag varit en vidt uteliggande handlande, son af dagbok och hufvudbok». Och han hade fullt upp med tillfällen i dessa förflutna dagar att praktisera brefskrifvarekonsten, som hos honom verkligen var en omsorgsfullt studerad och praktiserad konst. Han var halfva grefskapets förtrogne i kärleksaffärer, och påkallades beständigt af de unge sprättarne för rörande epistlar till deras landtliga skönheter. Lägg här till den korrespondens som föranleddes af hans egna mångfaldiga erfarenheter af samma slag, och vi kunna förstå honom då han säger: »Sjelfva gåspennan i min hand tyckes instinkt-mässigt känna min inbillningskrafts välbanade väg, min sångs favorittema.»

Dessa tidiga produktioner äro likväl till största delen förlorade, och vi fördjupa oss nästan omedelbart i hans korrespondens beträffande förbindelsen med Jean Armour, som — icke för mycket sagdt — var epokgörande för hans lif. Han hade förälskat sig i nyssnämnda flicka, — som utom det att hon var vacker, enligt hans egna ord, var »god och hederlig» — hade träffat henne vid allmänna möten, på fälten, mellan häckarna och anteciperat på äktenskapsrättigheterna. Då Burns erfor att hon var nära att blifva moder, och han väl visste att det skulle tjena till intet att begära henne af hennes föräldrar, gaf han henne en skriven förbindelse, hvarigenom han erkände henne som sin hustru, och sålunda, enligt skotsk lag på denna tid, lagligen gjorde henne till hans egen. Men Gudnås! Öfvertalningarna af Jeans fader visade sig vara starkare än kärleken till hennes älskare, som nu omsorgsfullt hölls på afstånd; hon samtyckte att afstå från Burns, att stryka ut namnen från äktenskapsförbindelsen, och att infinna sig i kyrkan för att få dokumentet offentligen annullerad. »Hur jag upptog detta kan endast gissas», skrifer Burns. »Det öfvergår vida all beskrifning. Det finnes alltid en liten vacker portion af Bedlam\* i en skald, men vid denna tid var jag till nio och nio tiondelar

\* Ett allmänt dårhus i London.



af tio starkt, påfallande tokig.» Alla hans bref äro nu uppfyllda med tumultariskt elände, förbannelser öfver den stackars flickans otacksamhet och trolöshet, blandade med böner för hennes eviga välfärd, och betydanden af den brinnande ihärdigheten af hans hopplösa kärlek.

»Må Gud allsmäktig förlåta hennes otacksamhet och trolöshet mot mig, såsom jag af all min själ förlåter henne; och må hans nåd vara med henne och välsigna henne i hela hennes kommande lif! Jag kan ej hafva någon närmare idé om de eviga straffen än hvad jag har känt i mitt eget bröst för hennes skull. Jag har ofta försökt att glömma henne; jag har genom alla slags förströelser, frimurarmöten, dryckesvad och andra galenskaper försökt jaga bort minnet af henne; men allt förgäfves. Och nu — det sista försöket — fartyget, som skall föra mig ut till Jamaica, kommer snart; och då farväl dyra gamla Skotland! och farväl dyra otacksamma Jean! ty aldrig skall jag se dig mera.»

Jamaica! ja, »landsflyktig, öfvergifven, förlorad», tvungen att dölja sig för Jeans fader, som ville låta fängsla honom, tänkte Burns använda författararvodet för den första publikationen af hans skaldestycken (ett steg som hans vänner ifrigt tillrådt honom) att betala öfverfarten till Westindien. En stråle af klart ljus upplyste denna stormiga period. »Highland Mary»\*, en mild, blygsam flicka, samtyckte att gifta sig med skalden, i trots af, eller kanske i följd af alla hans olyckor. De båda älskande utbytte biblar och lofvade hvarandra trohet på den heliga boken bland träden på stränderna af en liten ström. Derefter vandrade Mary norr ut till sitt hem för att göra nödiga förberedelser; men på återvägen att möta honom, som skulle blifva hennes man, insjuknade hon i feber — hon hade stannat några dagar för att sköta en febersjuk broder — och dog. Burns glömde henne aldrig; hans bref tala visserligen icke om henne, men det vackraste af hans vackra skaldestycken skrefs på hennes födelsedag, fyra år efter deras sista farväl.

Fyra arbetsamma och viktiga år i Burns lif hade dessa år varit. Han hade redan tagit biljett för öfverfarten till Jamaica, då ett bref från en berömd lärd i Edinburg kallade honom till denna stad. Hans bref visa att han der umgicks med män och qvinnor af de mest olika klasser och

\* Mary Campbell.

olika intelligent begåfning, samt hur han under alla omständigheter bibehöll sin naturliga enkelhet, manlig rättskaffenhet och denna stolta själfständighetsande, som för Miltons Satan ingaf honom en beundran, som skulle gjort honom till Carducci \* själf. Väl mottagen i alla kretsar, ifrigt uppmanad att stanna i Edinburg eller bosätta sig i London och uppehålla sig genom skriftställerit, sade Burns' goda förstånd honom, att hans lycka berodde på att återvända till hans gamla lefnadssätt, i daglig beröring med naturen, något som endast sysselsättningar utom hus kunde förskaffa honom. Han gjorde därför tvänne resor genom olika delar af Skotland. Öfverallt väl mottagen af rika och fattiga, njöt han af natursceneriet, lärde sitt lands sånger och slog sig derefter ned på en liten farm, nära hans födelseort, för att försörja sig och hans nya börda af hustru och barn. Men det finnes trettiofyra bref, skrifna af skalden under hans vistande i Edinburg, som på underbart sätt uppenbara hans pulserande, lätttrorda hjerta, hans känslors renhet, och på samma gång denna stora brist på omdöme, hvilken var en förbannelse för honom själf och dem han mest älskade. Mot slutet af hans vistande i nyssnämnda stad gjorde han bekantskap med ett ungt och vackert fruntimmer, en ganska berömd skaldinna och aktad af alla för hennes goda förstånd och kunskaper, men hvars lif från början blifvit härjadt genom ett tidigt giftermål med en rå, brutal man. Denne var nu utomlands, hade ötvergifvit henne för årtal sedan och hon lefde nu i Edinburg på sina egna hjälpmedel. Hennes ungdom, skönhet, förstånd, poetiska natur och kanske särskildt hennes olyckor upptände snart kärlek hos skalden, hvars hjerta, enligt hans egna ord, var »helt och hållet fnöske».

Det unga fruntimret själf andades fritt i en atmosfer af andlig och moralisk sympati, som hittills varit henne förnekad. Aldrig är Burns så fin som när han skrifver till sin »Clarinda», själf vanligen undertecknande sig »Sylvander», två namn, hvilka i och för sig antyda den romantiska naturen af hans böjelse. Poesi och religion utgöra favorittemat i korrespondensen, men i synnerhet hvad Burns'

\* Carducci (Giosué), f. 1836, utgaf 1865 *Inno a Satana* (hymn till Satan) och försvarade 1879 skriften i »*Satana e polemiche sataniche*». Carducci framhåller i dessa arbeten den förnekande principen såsom det mänskliga lifvets drifkraft. Se Dagens Krönika 1884, der en uppsats om Carducci fins införd.

beträffar är det poesi och religion som pulsera med mänskliga känslor. En förening var emellertid omöjlig, och tanken på en otillåten förbindelse skulle slagit Clarinda med fasa, under det att Burns' egen böjelse var för ren att han skulle velat föreslå dess föremål något som hon skulle ansett förnedrande.

Clarinda började snart finna att hon var i fara att hennes känslor skulle öfverväldiga hennes omdöme, hon förlorade sin sinnesfrid i förebräelser mot sig sjelf för den passion, som hon märkte inkräkta hennes hjerta; hennes vänner började betrakta henne frågande med anledning af skaldens upprepade besök. Hon tog därför tillflykt till sin älskares ädelmod, åberopande detta som skydd mot sig sjelf, ty ehuru hon fruktade att han skulle lemna, skulle glömma henne, kände hon likväl att i skilsmessan låg hennes enda hopp att återvinna frid och sjelfaktning. Hvad skulle en förständig man med verklig sympati hafva beslutat? Han skulle hafva begripit i hvilken olycka han störtade denna qvinna, han skulle hafva insett omöjligheten af deras gemensamma ställning, och skulle om ock motsträfvigt men likväl bestämdt gjort ett slut derpå, sökande att på detta sätt i någon mån afplana sin skuld för hennes störda lycka. Ej så Burns. Han förstod ej vidden af det orätta i sitt handlingssätt. »Ert lands lagar förbjuda er visserligen att skänka er person åt en annan, men äro ert hjerta och tillgifvenhet bundna vid en (hennes man), som icke gifver det minsta i gengäld för någondera? — — Säg mig då i det sunda förnuftets namn, kan det vara orätt, är ett sådant antagande förenligt med de enklaste idéer om rätt och orätt, att det är opassande att skänka hjertat och denna tillgifvenhet åt en annan?» Och i ett annat bref skriver han: »Om den varmaste, fastaste vänskap; om hvarje försök att blifva värdig er vänskap; om en kärlek, stark som naturens band och helig som religionens pligter — om alla dessa kunna utgöra någonting liknande en ersättning för det onda jag tillfogat er, om de äro värda att mottagas af er, eller om de i det minsta kunna glädja er — så hjälpen Sylvander, I högre makter i hans stund af verklig nöd, då han fritt gifver alla dessa åt Clarinda.» — »Clarinda och jag skola fullborda vår pilgrimsfärd tillsammans. Hvar jag är skall jag beständigt låta henne veta hur mina öden gestaltat sig.» Allt detta var visserligen ganska vackert uttryckt,

men det var i yttersta grad omöjligt i det puritanska Skotland och var endast en klen ersättning för den ädelsinnade Clarinda för de själslidanden hon hade måst uthärda. På den andra resan som Burns gjorde, utgående från Edinburg, skref han till henne beständigt, blandande på det besynnerligaste sätt uttryck af kärlek och af hans religiösa känslor med klagan öfver följderna af något dryckeslag qvällen förut. Sedan kom tiden då han sade Edinburg ett slutligt farväl och återvände till sin födelseort för att slå sig ned på en farm, som han arrenderat. Korrespondensen afstannade och kort därefter hörde Clarinda att han var gift. Hon skref och förebrådde honom, han svarade med att erkänna sig skyldig till »en hög grad af oförstånd och ovanlig dårskap», (i sanning angenäma uttryck för brevets mottagarinna), men försvarade kraftigt sin moraliska karaktär. Och sålunda slutade denna olyckliga vänskap med denna bekännelse af »en hög grad af oförstånd och ovanlig dårskap», hvilken bekännelse, ehuru den träffande må framställa förhållandets beskaffenhet, icke kunde gifva Clarinda någon tröst för de lidanden hon måste undergå, och icke heller borde gifvit Burns någon tröst för den lycka han förstört. Han bibehöll alltid en varm tillgifvenhet för sin »Clarinda» och brukade, när han vid middagar uppmanades att, enligt den gamla seden, utbringa en »toast», under diktade namn föreslå hennes skål. Han skref också ett förtjusande poem då hon lemnade England för att resa till sin man och försöka att åter lefva tillsammans med denne.

Men vid denna tid var Burns gift och hade en familj som växte upp kring honom. Då han återvände från Edinburg hade Burns funnit sin första flamma, Jean Armour, som nu var på väg att för andra gången skänka honom panter af deras förbindelse, utstött från sin familj och i ordets egentliga betydelse hemlös. Hon födde ett par tvillingdöttrar, hvilka dogo nästan omedelbart efter födseln, och hennes älskare, djupt rörd af hennes olycka, till hvilken han var skulden, beslöt att gifva Jean den ställning som med rätta var hennes, att så mycket som stod i hans makt godtgöra hvad han brutit, och att gifva sig med henne. Detta var tydligen det enda beslut en hederlig karl kunde fatta och inbragte honom förtjent belöning i ökad aktning för sig sjelf, under det att den ansvarighet som föranleddes af de nya band han knutit till en början tycktes gifva en

viss stadga åt hans karaktär och bilda en motvigt mot den öfverdrifna utvecklingen af hans mottaglighet för intryck. »Jag fann en qvinna en gång högt älskad och fortfarande högt älskad», skrifver han, »bokstafligen utsatt för elementernas godtycke — men man får icke leka med en medmänniskas lycka eller elände — — — vänlighet, godmodighet, mildhet; ett varmt, tacksamt, hängifvet, älskande hjerta; ett gladt sinne till sin största fördel representeradt af ett mer än vanligt vackert ansigte — allt detta hos en qvinna tror jag kan göra en god hustru, ehuru hon aldrig läst en sida annat än i det gamla och nya testamentet, ej heller dansat i något finare sällskap än på ett dansöje der afgiften var några öre.» »Ni har rätt», säger han på ett annat ställe, »att en ungarls ställning skulle skaffat mig flera vänner, men af en orsak, som ni lätt kan gissa, skulle sinnesfrid och förtröstan på Guds nådiga öfverseende sällan hört till dessa vänners antal.»

Vi se nu vår skald bosatt på den lilla farmen, som han arrenderat och med lugnt samvete arbetande att uppehålla den familj, som växte upp kring honom. Hans bref gifva oss en fullständig målning af hans lif. De visa honom hur han än plöjer och sår, än begagnar tillfället af en plötslig regnskur för att skrifva ett skaldestycke eller ett bref, än rider han 200 mil i veckan för att sköta sina tienstpligter (han hade nemligen sökt och erhållit en anställning vid tullverket för att hafva två strängar på sin båge), än rättar han en väns profark eller erbjuder granskning af hans dikter, än klagar han öfver den barbariska gästfrihet, som tvingar gästerna att dricka hans än de vilja, än öfverflödar han af skämt i något bref till en närsläktad ande och gammal vän, alltid är han lycklig i de nya banden och alltid faderligt ängslig för sina barns välfärd.

Men lifvet på farmen skulle icke fortfa. Dåliga tider inträffade för den lilla familjen; det blef omöjligt att sköta farmen ordentligt och på samma gång samvetsgrant uppfylla tienstens pligter. Utaf den summa han erhöi för sina skaldestycken hade han gifvit nära hälften åt brodern, så att han sjelf icke hade något kvar i reserv; hans frikostighet var dessutom menlig för honom, och hans kärlek till böcker måste hafva föranledt utgifter, okända för mindre bildade personer. En förändring blef nödvändig om familjen fortfarande skulle försörjas anständigt. Han sökte der-

före och erhöll befördran inom tullverket, lemnade farmen och flyttade till en närliggande stad (Dumfries) såsom tulltjensteman med 70 £ om året i lön. Här tillbragte han de fyra återstående åren af sin lefnad och här dog han i elände vid den tidiga åldern af trettiosju år, en ålder som synes vara olycksbringande för snillen. Men hvad författarskap beträffar, så voro dessa sista åren bland de mest fruktbara. Han hade icke bott länge i landsortsstaden förr än en gentleman skref till honom från Edinburg och frågade om han vore villig att bidraga till en samling skotska sånger, hvilken brefskrifvaren tänkte utgifva. Burns omfattade planen med sin vanliga entusiasm, vägrade hvarje ersättning för sitt arbete, och skref mer än 184 sånger för ett verk, af hvilket han utbad sig ett exemplar med många ursäkter för den frihet han tog sig. Nu drabbades han åter af olycka. Franska kriget förminskade importen. Tullinkomsterna af togo och Burns' inkomst reducerades till en tredjedel af beloppet. Detta var illa nog, men än värre var att skaldens helsa började visa allvarsamma tecken till aftagande. Sina tjenstepligter synes han hafva uppfyllt med yttersta noggrannhet, på personligt mod gaf han prof i ett handgemäng med smugglare; men omfånget af hans tjenstegöromål var icke tillräckligt för en så rastlös natur som hans. Dessa göromål skulle aldeles sysselsatt en vanlig mans energi, men Burns hade tid öfver för sin vidsträckt literära verksamhet, för att skriva många bref samt komponera sånger och satirer, och, gudnås, för dessa sällskaps-excesser, till hvilka en liten stad erbjuder så förskräcklig frestelse. »Att händelsevis komma med på ett dryckeslag», skriver han till sin trognaste vän, »är sjelfva dj—n för mig. Jag har åter och åter igen beslutat att undvika dylikt och till stor grad lyckats. Vårdshus har jag aldeles öfvergifvit: det är de enskilda familje-tillställningarna hos detta lands på skarp drickning begifna gentleman, som äro min olycka.» Stackars Burns! en olycka voro de verkligen för honom. Inga föresatser, icke heller den ansvarighet som han så lifligt kände för sin familj, kunde hjälpa honom från dessa »enskilda tillställningar», och, en gång ditkommen, hur kunde han undvika att göra som de andra. Dagar af oupphörligt arbete, stormande festnätter, hvilka äfven inbegrepo intellektuel verksamhet, detta i förening skulle hafva förstört en mindre mottaglig konstitution än Burns', äfven om den icke, såsom

fallet var med hans, varit undergräfd af föregående excesser. Sorgliga äro i sanning de målningar af nedslagenhet, af sjelfförebärrelser, som många af hans bref från denna period innehålla; och tungt blir olycksmolnet då vi nalkas slutet.

I Januari 1796, då han återvände hem från ett dryckesgille, satte han sig ned att hvila under sträng köld och somnade. Följden blef en reumatisk feber, som hans brutna kroppskonstitution icke kunde blifva qvitt. Han blef sämre och sämre, hans inkomst, nu då han icke längre kunde sköta sina göromål, var reducerad från £ 50 till £ 35; en fordringsägare ville låta arresteras honom, hant dyraste vän (ett fruntimmer, till hvilket många af hans bästa bref äro adresserade) hade börjat upphöra med korrespondensen och visa en viss grad af missnöje öfver hans beständiga excesser, och hans hustru afbidade sin stundande nedkomst. Läkarne ordinerade hafsbad, och han tillbragte verkligen ungefär en vecka vid en badort i granskapet; men hans krafter voro uttömda; han återvände hem den 12 Juli 1796, och dog efter nio dagars lidanden. Fem dagar senare, under det hans begrafning försiggick, gaf »vackra Jean» lifvet åt en gosse, som dog ung.

Burns' sista tre bref äro ytterligt rörande. Det första är till den fruntimmerskorrespondent, om hvilken vi nyss talade. »Min fru», säger han, »jag har så ofta skrivit till er utan att erhålla svar, att jag icke åter skulle besvara er, om ej på grund af det tillstånd, i hvilket jag nu befinner mig. En sjukdom, som länge varit öfverhängande, skall, enligt all sannolikhet, snart föra mig öfver den »gräns, hvarifrån ingen resande återvänder». Er vänskap, hvarmed ni för många år sedan hedrade mig, var för mig den dyraste vänskap, er konversation och särskildt er korrespondens var för mig högeligen underhållande och lärorik. Hvilket nöje hade jag icke att bryta sigillerna på era bref! Minnet påskyndar ännu mer mitt stackars pulserande hjertas slag. Farväl!!!

R. B.»

Det andra brefvet är adresserat till hans kusin. »En skurk till krämare, hvilken jag är skyldig ett ansenligt belopp, har fått i sitt hufvud att jag är döende och har börjat en rättegång mot mig, samt vill ändtligen föra min utmerglade lekamen i häktelse. Vill du vara så god och hjälpa mig samt med omgående post sända £ 10? Ack, James, om du kände min stolthet, skulle du känna dubbelt medlidande för mig! Jag är icke van att tigga!»

De sista rader Burns skref, tre dagar före sin död, voro till hans svärfader. »För himlens skull skicka genast hit mrs Armour. Min hustru väntar stundligen att nödgas intaga sängen. Gode Gud! hvilken belägenhet för henne, stackare, utan någon vän! Jag återvände i dag från hafsbaden och mina vänner, doktorerna, ville nästan öfvertyga mig att jag var bättre, men jag tror mig känna, att min kraft är gången, att sjukdomen skall visa sig dödlig.

Er måg

R. B.»

Så lefde, så dog den störste lyriske skald, som Skotland frambragt, den skald, om hvilken kanske mer bokstafligen än om många män kan sägas, att i hvarje rad, som han skref, mannen är fullständigt och kraftigt lefvande. Och icke endast det, men ingen stor författare har mer fullkomligt tecknat sitt lif i sina skrifter än Robert Burns. Ej så att han är anstötlig eller personligt påträngande som lord Byron, men hvilket hans tema än är för ögonblicket, så känner läsaren att mannen alltid är der, alltid närvarande; att, det må vara i en sång eller ett bref, hans yttranden äro direkta, tydliga uttryck af hans hederliga sjelf, pulse-rande med det hastiga pulsslaget af en vaksam och anderik lifskraft. Tack vare hans landtliga uppfostran, hans aldrig öfvergifna landtliga vanor, räddades Burns från denna tillgjordhet, som den starka påtryckningen af literär täflan i en ålder af högt drifven kultur sällan felar att frambringa. Han var från landet och hans arbeten dofta af natur och de naturliga formerna af menskligt lif. Det var en stor fördel för hans sånger att Burns hade det sällsynta modet att använda den skotska dialekten; denna vackra dialekt, som är mera musikalisk i tekniskt afseende, och, liksom italienska, rikare på fulla vokalljud än det högre utbildade engelska språket. Både skotska och engelska literaturen må väl vara stolta öfver »plogkarlen från Ayr», som han förtroligt kallades, och om han i sin lefnad afvek från sociala regler, så gjorde han det aldrig i sina skaldestycken, hvilka skola lefva så länge som engelska språket talas och läses, så länge som män och qvinnor sjunga kärlekssånger, så länge som kompositionerna af Mendelssohn och Beethoven (för att icke nämna flera som satt Burns i musik) ännu icke bortglömts och öfverlemnats till den allt uppslukande tidens skräpkammare.



## John Ruskin.

En engelsk nutidskaraktär.

Ehuru föga mer än ett halft år i London, har jag under samtal med bildade engelsmän så ofta hört nämnas »Ruskins kritik», »Ruskins estetiska och etiska åskådningssätt», »Ruskinism» o. s. v., att jag slutligen tog mig för att fråga, hvem och hvad denne Ruskin då egentligen var — ty jag måste känna en nästan fullständig okunnighet härutinnan.

Svaren blefvo rätt vexlande:

»Ruskin är en profet, en social-etisk så väl som estetisk reformator af stor betydelse», förklarade en ung svärmare, som man sagt mig vara socialist.

»En mycket genialisk gammal tokig herre» genmälte med en halft medlidsam axelryckning en skeptiker och Salisbryan.

»Ruskin är en kristen kommunist, en illiberal och kulturfiendtlig verldsförbättrare samt en den besynnerligaste (för att nu använda ett lindrigt uttryck!) konstkritiker, som sett dagsljuset i de Förenade konungarikena. Han är en motsägelsefull mystiker . . . en välmående människa, men en exalterad bråkmakare i alla händelser . . .» Detta omdöme framsades i en halft förargad, otålig ton af en för sin »torrhet» och sadelfasta liberalism bekant lärd.

Sedan jag erhållit ytterligare ett halft dussin hvarandra ofta absolut motsägande svar, afstod jag från denna forskningsmetod, hvilken alls ej syntes vilja leda till klarhet. Men stödande mig på den gamla erfarenhetssatsen »ingen rök utan eld» eller använd på ifrågavarande fall — der meningar af häftig och utpreglad antagonism bildats, föreligger sannolikt ett fall af ej hvardagligt intresse, fortsatte jag mina Ruskinstudier genom att läsa hans egna, hans anhängares och motståndares skrifter. Ett ingalunda oansenligt arbete, eftersom det befanns

att John Ruskins litterära produktivitet kan kallas fenomenal — jag har fått ögonen på mer än 100 ofta omfattande verk af honom — samt den i broschyrer och tidskrifter förda kampen för och mot hans teorier varit en för engelska förhållanden ytterst liflig. Resultatet blef ganska lönande, ja intressantare än jag vågat hoppas, ty det synes som »Ruskinismen» gifve en blick i en modern intellektuell strömning af nästan internationell färg i det »tillknäpta», exklusiva England, hvars andliga »innan-till» är så svårtillgängligt för en främlings forskande blickar. Ruskinismen är en äkta engelsk, jag skulle vilja säga hemgjord engelsk form af den verldsförbättrarvurm, som bemäktigat sig stora skaror af olika samhällsklasser i Tyskland, i Ryssland, i Skandinavien, i Frankrike, ja egentligen i hela det kristna Europa. Det är en med missmodig — »weltschmerzlich» skulle vår vän tysken säga — sentimentalitet blandad indignation öfver hela vår moderna sociala, etiska och estetiska tillvarelseform. Men ej deistisk-liberal, som den ryska bourgeoisiens »nihilism», och ännu mindre ateistisk-socialistik, som det tyska arbetarståndets socialdemokrati — utan anglikansk-puritanskt konservativ. D. v. s. en på bibeltrogen kristendom stadigt grundad och af stram auktoritetstro tyglad kommunistisk-socialrevolutionär sträfvan.

Den som i likhet med mig uti denna sammanställning ser en hardt när olöslig motsägelse, kan jag blott inbjuda att ett ögonblick taga fenomenet, »Ruskinismen», i närmare skärskådande. Den lika originella och genialiska som motsägelsefulla och oklara person, hvilken står som strömningens andliga banbrytare och för tillfället påtryckt den sitt lynnes stämpel, skall sjelf få antyda sina meningars uppkomst och innehåll. Om deras halt må sedan hvar och en döma efter eget skön. — På den bildade engelska medelklassen synas de emellertid utöfva en ej ringa attraktionskraft.

\* \* \*

Som detta hvarken kan eller får blifva någon socialpolitisk artikel, utan blott en kort interview med en representativ engelsk tänkare af det modernaste slaget — måste jag förut-sätta att det af Ruskin bekämpade odjuret, d. v. s. den engelska liberalismen i alla sina former och oformer, kallade »manchesterism», »laissezfaire», »ensidig kommersialism» och andra mindre vackra saker, är läsaren väl bekant. Af samma anledning skall jag icke förlöpa mig i några vidlyftigheter angående

Thomas Carlyle, Ruskins beundrade läromästare, ehuru ej i allo hans själs- eller meningsfrände. Utan i stället med ens gifva några antydningar om herr John Ruskins egna utvecklingsöden.

Gossen John Ruskin synes hafva varit, hvad man kallar ett »underbarn». Redan vid sex, sju års ålder sysselsatte han sig, eftersom han saknade syskon eller lekkamrater, hela dagarne med att läsa Iliaden (i öfversättning likvisst!), bibeln, Shakespeare, Bunyan och dylika solida saker. Till omvexling kunde han halfva dagar ligga och beundra mönstret och färgerna på en golfmatta eller några träd och en springbrunn utanför fönstret. Hans ej vanliga tanke- och iakttagelseförmåga väcktes vidare genom att ofta höra några Londonköpmän komma och diskutera politisk ekonomi med hans bildade fader och genom att i dennes sällskap företaga resor i öppen vagn — detta var på 1820-talet — genom hela England. Redan i dessa tidiga år kunde han på ett nästan exalteradt sätt njuta af ett vackert landskap eller en oljemålning. Konstkritiken var honom medfödd. Hvad som deremot kanske ej var honom medfödt, men tack vare hans stränga och ortodoxa moder på ett varaktigt sätt bibragtes honom, var en djup religiositet af det puritanska, bibellärda slaget. Modern tvang honom att lära hela delar af bibeln utantill och lät honom minst en gång under årets lopp genomläsa bibeln från perm till perm: slägtregister, konungalängder, uppräknningar och allt. Jag har sällan läst en författare med en djupare underton af verklig urkristlig öfvertygelse, sådan en känslfull man kan sälla ut den ur bibeln. Kyrklig dogmtro är deremot Ruskin fjärran. Han antyder sjelf på ett ställe att han hör till dem, som anse bibeln för en religionsurkund bland andra liknande, fastän den renaste och ädlaste. Hur Ruskin använder den kristna moralen vid sin samhällskritik, skola vi framdeles få se.

Sedan Ruskin studerat i Oxford och redan vid 20 års ålder fått ett sentimentalt-religiöst versstycke prisbelönt, förlorade han sin fader och fann sig ende arfvinge till en förmögenhet af tre millioner kronor. Tack vare detta ekonomiska oberoende, har han hela sitt lif kunnat egna sig odeladt åt sina estetiska och filosofiska forskningar samt åt en ej oansenlig social agitation. Utom de år han tillbragt som professor i estetik vid Oxfords universitet och på långvariga resor i Schweiz och Italien, har han bott i tillbakadragenhet på en egendom utanför London.

Det berättas att Ruskin, då han mottog arvet efter fadren, utdelade 7,000 pund bland släktingar, som han ansåg förbigångna i testamentet, samt att han senare för agitatoriska, välgörande och undervisnings- samt konständamål bortgifvit hela sin förmögenhet så när som på 12,000 pund, hvilka han anser nödvändiga för sitt eget underhåll. Jag framhåller detta här, emedan det är en antydan om den ärliga hängifvenhet, hvarmed Ruskin lefver och kämpar för sin öfvertygelse. En trosifver, som trots talrika utbrott af sarkasm och antipati, ständigt lyser fram ur alla hans skrifter och säkerligen förklarar det djupa intryck detta »original», denna bizarra enstöring gjort på sina landsmän.

Af mer tillfälliga moment synas, näst bibellektyren, taf-lorna af den redan 1851 afidne engelske målaren J. M. W. Turner — enligt Ruskin den utmärktaste landskapsmålare som existerat — hafva gjort det djupaste intrycket på Ruskin. Denne blef nämligen med ett slag själfständig estetiker och konsthistoriker under några ungdomliga bemödanden att försvara den af samtida kritici hårdt ansatte Turner. Unge Ruskin satte sig nämligen ned att skriva en revyartikel om sanningen och skönheten i Turners konst, men artikeln svälde ut till en omfattningsrik broschyr och denna åter antog snart formen af en diger bok »Modern Painters» I, som kom ut 1844. Senare hafva ytterligare fem volymer af detta verk utkommit. Det innehöll redan i förvånande klarhet Ruskins estetiska trosbekännelse och gjorde honom därför genast till föremål för häftiga angrepp af skolestetici och tidningarnes konstkritiker.

Under vanliga förhållanden skulle jag nu, eftersom det egentligen är *sociologen* Ruskin, jag här vill åt, efter några få anmärkningar om den estetiska Ruskinismen, öfvergå till den sociala dito. Fallet är emellertid att det existerar ett så frap-pant logiskt samband mellan den förra och den senare, ja, en väsensenhet mellan dem, så innerlig som jag ännu ej tänkt mig kunna förefinnas mellan läran om det sköna och om samhället — att jag ser mig föränlåten behandla båda, Ruskins konstteorier och hans samhällslära, samtidigt. Hans kritiker hafva i själfva verket lika ofta förebrått honom att han ville reducera fram rent moraliska och estetiska principer för national-ekonomien som att han i sin skönhetslära sväfvat ut på rent politiskt-ekonomiska områden.

I öfverensstämmelse med sin i grunden supernaturalistiska världsåskådning är Ruskin, hvad en modern artist skulle kalla

»idealist». »All god konst är uppenbarelse och lof». »Så snart konstnären förgäter sin uppgift att prisa för att imitera, är hans konst förlorad. Hans pligt är att på något sätt, om än så ofullkomligt, gifva idéen af något skönt; och icke genom några medel, om än så fullkomliga, alstra något fult». Men det får ej blott vara materiens skönhet, anatomisk skönhet, som de grekiska skulpturerna — detta slags konst har uttömt sina resurser, då den låtit människokroppen posera på alla estetiskt användbara sätt — utan det skall i ett sannt konstverk äfven finnas en ädel tanke, en upphöjd ande, en skön själ. Ty menniskan har en gudomlig själ, som skall genomtränga konstverket. »Konsten är stor och god och sann endast så till vida som hon är ett medvetet verk af mänsklig sträfvan i dess fullkomligaste och högsta mening; d. v. s. icke ett verk af lemmar och fingrar, utan *af själen*.» För Ruskin är intet konst, som ej är skönt, och intet är skönt för honom, som ej enligt hans puritanskristna världsåskådning är ädelt, högt, sublimt. Genom att konsekvent fullfölja denna idé kommer Ruskin — ty oförskräckthet är hans styrka — till otaliga märkvärdiga resultat i sin skönhetslära. Blott ett par exempel: den tidigare gotiken gäller för honom som den ädlaste arkitektur, för renässansen har han djup afsmak. Preraphaeliterna sätter han öfver de flesta af deras efterföljare, renässansens stormän, hvilka fördömas (ej minst Raphael!) för sin frivolitet. Renässansen är för den sanna konsten en förfallets tid. Den holländska målarskolan, saknande all ideal schwung, behandlas mycket oblidt och summariskt: »det förtjenstfullaste verk någon furste kunde göra för konsten vore att samla hela massan af holländare i ett stort galleri och bränna ned det till marken.»

Detta är Ruskins mening om konstens innehåll och uppgift. Då det deremot kommer till den tekniska behandlingen af ett konstverk, till utförandet af en tafla eller uppfinnandet af ett arkitektoniskt ornament, är Ruskin en djupsinnig och grundlig realist. Han fordrar t. ex. af en landskapsmålare absolut vetenskaplig sanning i behandlingen af naturföremål och fenomen. Han afskyr en landskapstafla, om han ej kan se hvilken geologisk formation bergarten i klyftan tillhör, om ej örterna i förgrunden passa till näjd och årstid, om speglingen i vattnet är optiskt orimlig eller luft- och molnbehandlingen meteorologiskt nonsens. Till och med i arkitektoniska planer och detaljer fordrar han en viss rigorös natursanning.

Men utom denna blandning af stundom exalterad idealism och sträng, nästan torr realism, innehåller Ruskins estetiska idébyggnad ett element, som vid första påseendet torde förefalla sällsamt nog. Det är det för Ruskinismen egendomliga social-etiska krafvet på konsten, dess utöfvare och gynnare. Och det är detta moment i vår filosofis system, som gör den kärfve, människoskygge engelske puritanen Ruskin till en social reformator på samma gång som en estetisk, som gör hans sträfvan, trots talrika föråldrade besynnerligheter, äkta modern och betydelsefull äfven för dem, som föga sympatisera med andra hans grundidéer.

Jag har uti Ruskins konsthistoriska afhandlingar funnit bittrare satirer öfver våra sociala förhållanden och en radikalare indignation gentemot anden och tendensen i vårt moderna samfundslif än i många socialdemokratiska och anarkistiska broschyrer. Och verkningsfullare än dessa senares ofta svulstiga och formlösa angrepp äro för visso vår kristne »kultur»fiendtlige »Stürmer und Drängers» formfulländade, maktfulla straffpredikningar. — Ruskin hör till dessa, i våra dagar icke sällsynta svärmare, som alls ej vilja se någon båtнад i »framåtskridandet», i »kulturen» som sådan. Under den vilda jagten efter uppfinningar, mer produktion och handelsprofit — men dessa missnöjda — kan i allmänhet resultatet långt lättare blifva mensklig degradering, än upphöjelse och lycka. Och om nu varmhjertade män, med sjelfständig tankeförmåga och dito handlingskraft, finna att ångmaskinerna, järnvägarne, bomullsspinnerierna och kolgrufvorna förfäa och förkrympa människorna millionvis till kroppar och själar, så är det dessa seende och bättre vetande medborgares oafvisliga skyldighet att uppjuda allt för att vräka öfver »utvecklingen» på en annan bog. Ruskin menar att detta senare endast kan ske genom att *uppföstra* de lägre folkmassorna. Dessutom kan en hvar statuera ett godt exempel genom att till en början reformera sitt eget och de sinas lif. Hur detta skall göras, har vår profet sökt visa genom att grunda ett gille, hvars medlemmar skola bruka jorden, lefva enkelt och sundt till kropp och själ, afhålla sig från ångmaskiner, osolida fabriksvaror och enfaldiga lyxartiklar, hvilkas tillverkning är ett helvete för arbetarne och en sannskyldig förbannelse för konsumenterna . . .

Men — afbryter mig här med otålighet den benägne läsaren — detta är för det första ej alldeles nytt, och hvad har det med *konsten* att göra?

En hel del, goda vänner, svarar vår omstörtningofilosof. Ty för det första har *konsten* oändligt mycket mer vigt för det sunda människolifvet, än vi efter ett århundrades maskin- och kommers-idioti äro i stånd att begripa — och för det andra skall en af de ädlaste och mest underskattade konstarter nu hjälpa mig förtydliga min ståndpunkt och mina afsigter.

Ruskin tänker här på arkitekturen, med hvilken han mycket sysslät, och hvilken han egnat flera stora och beundransvärda verk.

Lika litet som den kallas en artist, hvilken inskränker sig till att kopiera händer och hufvuden efter gamla mästare, kan den kallas en arkitekt, hvilken — såsom ty värr alltför ofta är fallet med våra moderna arkitekter — blott kopierar kapital, ornament o. s. v. efter antiken. Der mästarens uppfinningsförmåga och egna lynne spelar en så minimal roll\* som i den moderna renässansarkitekturen kan det ej vara tal om verklig, lefvande konst. Till bevis hänvisar Ruskin på våra moderna stadsgators själsmördande enformighet, på boningshusens abstrakta nakenhet, på de »monumentala» byggnadernas oändamålsenliga konstruktion och meningslöst hopkomna utsmyckning. »Vi sätta dyrbara, fint utförda friser femtio fot upp i höjden under takåsen, der de knapt kunna ses och alls ej skänka oss njutning. Vi »pryda» ett takkrön med 69 precis lika, »ideala» lejonhufvuden, som vid närmare påseende visa sig vara af den mest ovärdiga, stupida fulhet» o. s. v. Hvadan denna antikens och den moderna renässansens fantasiarmod i uppfinandet af planer, ornament och former samt denna abstrakta, enformiga köld i utförandet, trots en ofta utomordentlig teknisk fulländning och finhet? Emedan arbetarne, som utförde ornamenten, voro slafvar, emedan konstverkets uppfinnare öfverlemnade utförandet åt blott med mekanisk färdighet utrustade arbetare — emedan konstnärarbetet är styckadt i en intellektuel och en mekanisk del samt sälunda söndradt på två händer: artisten och handtverkarer (artist and artisan). Ty Ruskin menar att arbetsdelningen — våra moderna kulturfanatikers afgud — allt för ofta är af ondo: vare sig att den ene blott arbetar med själen och den andre blott med kroppen, eller att den ene blott gör knappåls-hufvuden, under det den andre blott knappålsspetsar. Detta är icke arbetsdelning, utan människodelning och själsdelning. Vi stycka och stympta våra själar genom detta oerhördt delade och

\* Den som finner detta omdöme omotiveradt torde uppskjuta sin dom ett ögonblick, tills det blir klart, hvad Ruskin allt fordrar af sin arkitekt.

ensidigt fördelade arbete — och det är våra förkrympta, i allt utom beträffande en enda specialverksamhet förlamade själar, som påtrycka hela vår af människohand alstrade omgifning denna prägel af banalitet, opersonlig, ödslig flackhet, hvarom våra bedröfliga tegellabyrinter, kallade städer, och våra ofta usla och skadliga, alltid enformiga och ointressanta fabriksvaror stundligen äro en erinring. Ty ett människoverks skönhet, eller kvalitet i högsta mening, härleder sig, enligt Ruskin, uteslutande från den ande, som utfört och arbetat det, från den arbetandes själ och stämning.

För att få en närmare inblick i denna teori, ber oss vår estetiske verldsförbättrare ett ögonblick lyssna till resultatet af hans studier öfver den götiska byggnadskonsten. Han inbjuder oss till en början taga i skärskådande en större byggnad från gotikens bästa dagar t. ex. från tolfhundralet — moderna byggnadsverk, om ock i än så fin gotik, kunna, som vi strax skola se, ej hafva något värde för våra studier. Vi måste rikta uppmärksamheten på ornamenteringen, ty den är arkitekturens själ, säger Ruskin — en arkitekt, som ej tillika är målare eller skulptör, är en blott byggmästare, ty en byggnad, utan ornament, är som ett ansigte, utan ögon och mun. Vare sig det nu är en katedral, ett rådhus eller en rik privatmans boning vi hafva framför oss, skola vi utan svårighet varsna några utmärkande drag, som vår filosof anser hafva hög estetisk betydelse och en tänkvärd sociologisk bakgrund. Vi se att i denna slösande rikedom på präktiga ornament af många olika slag det alltid är omväxling af mönster och former, aldrig en slafvisk återupprepning af precis samma arbete. Hur många hundra gånger än spiror och rosetter af samma storlek och allmänna karakter må återkomma på katedralens praktfulla fasad, skall man beständigt finna att arbetaren haft en lust i att uppfinna andra detaljer, nya slingor och att använda andra blad- och djurformer. Hvarje sådan detalj — ofta ej mer än en kvadratfot i yta — är ett konstverk för sig sjelf, som undfått konstnärens odelade kärlek och flit. Det händer att dessa skulpturer äro barbariskt sträfvä i formen och ofullkomliga nog i utförandet — men det är därför att de utförts på ett tidigt mänskligt utvecklingsstadium, och den som träder den af skulpturer lefvande byggnaden närmare, skall långt in i undanskynda vår finna små gestalter och växtslingor, som genom sin sorgfälliga och behagfulla utarbetning otvädydigt vittna om att arbetet varit ett fantasiens sjelfständiga skapande och en njutning i sig sjelft, en sann konstutöfning alltså. »Jag tror det riktigt att beträffande



alla dessa ornament fråga sig: gjordes de med nöje, var skulptören lycklig, då han arbetade på dem? Arbetet må hafva varit det hårdast möjliga och så mycket mödosammare, eftersom man skattade det så högt — men snidaren måste hafva varit lycklig, eljes kan hans verk ej lefva.» Detta är qvintessensen af den estetiska Ruskinismen, hvars nära frändskap med den sociala nu ej är svår att skönja: »Vi hafva icke kommit i denna verlden för att göra något, hvilket vi omöjligt kunna omfatta med vår själs sympati. Vi hafva att utföra ett visst arbete för vårt dagliga bröd, och detta arbete måste bedrifvas med allvar och flit; vi hafva äfven att arbeta för nöjes skull, och det måste göras med ett gladt hjerta — men intet af de båda får göras till hälften eller flygtigt, utan med stadigt sinne; och det som ej är värdt denna ansträngning, bör ej göras alls.» Summan af denna lyckofilosofi är således: det är rättvist och nödvändigt att alla människor skola hafva arbete, som är *värdt* mödan och är en *glädje* att utföra. Tages denna sats i hela sin vidd, flyter estetiken in i social-etiken, såsom denna senares dominerande princip. I denna sin abstraktaste form omfattas Ruskinismen, som jag sjelf haft tillfälle iakttaga, af många, om ej de flesta engelska socialdemokrater. Om sålunda socialisterna äro vänner af Ruskin så är denne likväl ingalunda någon vän af dem, han beklagar sig tvärtom ständigt öfver socialismen som tidens värsta pestböld, som den ohyggligaste upplösningsföreteelse, det hjärtligt hatade manchestersystemet framkallat. Ty vår moderne straffprofet afskyr »friheten» och »jämlikheten», men tillber icke desto mindre uppriktigt »broderskapet». Hans ideal är en samhällsorganisation, bygd på klassindelning, monarki och stram subordination, fastän genomträngd af de högsta kristliga sedlighetsprinciper. Frihet är i hans ögon en oväsentlighet, såvida den ej är en synd.

Detta föreföll som en väl lång utsväfnig från vår arkitektoniska utgångspunkt — men den var nödvändig för att i någon mån antyda hur vår fantasirike och djupsinnige tänkare räsenerar, då han betraktar ett stycke medeltidsarkitektur. Man har ju sagt om Ruskin att han kan frameducera orsakerna till en nations förfall af ornamenteringen i en halft slopad fönsterbåge.

Det kan nu ej öfverraska att finna det Ruskins teori för den världshistoriska uppkomsten af vår konstfrämmande, ja i grunden konstfiendtliga tid är nästan identisk med den af socialisterna använda. Medeltiden, menar Ruskin, var intill fjortonhundratalet i bästa mening typen för en konstälskande kultur-

period och det i högre mening än den grekiska odlingen. Ty denna utförde med slafvar sina storartade byggnadsverk, hvaraf följden blef att dessa senare, fränsedt de af konstnärerna sjelfva utförda bildstoderna och de stora friserna, blefvo till sin **ornamentering** långt enformigare och kallare än gotiken. Och, **fortsätter** vår engelske filosof, medeltiden stod så högt i detta hänseende, endast emedan byggarbetare, smed o. s. v. då icke allenast betydde arbetare, utan, oskiljaktigt **förenadt** dermed, äfven sjelfständigt skapande konstnär — inom en trängre eller vidare sfer efter naturlig begåfning. Att Peter Vischer och Adam Kraft, Sebaldusgrafvens och sakramentornets i Nürnberg mästare, voro fria konstnärer vet man, att de också voro verkliga arbetare\* får man ej glömma. Det samma var fallet med byggarbetarne. Det var fria kommuner af fria konstnärer, som uppförde de härliga götiska katedralerna. Och dessa voro intet annat än storartade komplexer af sjelfständigt lefvande konstverk, som tack vare en mäktig, rent kommunistisk samfundanda underordnats en sublim generalidé.

Men då kommersialismen och industrialismen kommo med en allt längre och längre drifven arbetsdelning, blef konsten skild från handverket. Detta betydde konstens förfall, ty hon kan blott lefva och uppfylla hela sin bestämelse så länge hon är i intimaste kontakt med arbetet, med det arbetande folkets lif. Och enligt Ruskin är arbetarnes, handverkarnes och en stor del af öfriga samhällsmedlemmars isolering från konsten och dess utöfning identisk med hela denna stora majoritets degenera- tion till sin andliga och materiella existens. Ty vår estetiker tror fast på att konstutöfning är väsentlig för sundt och harmoniskt mänskligt lif. Gentemot den, som här invänder att den moderne fabriksarbetaren visserligen är fjärran från något slag af än så blygsam konstutöfning, men att han genom förbättrad skolbildning kan lära sig njuta af sina samtida konstnärers produktioner, framhåller Ruskin att fabriksarbetarens ytterligt en- sidiga och idiotiska verksamhet mördar hans konstdrift och för- måga att njuta af konst. Detta är åter blott ett af de många bevisen därför att en nationell konst, sådan Greklands (delvis), de norditalienska städernas och det medeltida Vesteuropas var, är en absurditet, om den ej genomtränger, förskönar och besjäljar allt nationens *arbete*.

Ruskin är visserligen en den mest varmhjertade mennisko-

---

\* I ordets hela, för fjortonhundratalet gällande sociala mening.

vän och han döljer under sin sträfva yta en stark sentimental ådra, men det är likvisst reala iakttagelser och rena förnufts-slut, som bragt honom derhän att förkasta tanken på ett samhälle, hvarest en från nyttighetsarbetet fritagen minoritet utöfvar konsten, under det millionerna förkomma till kropp och själ uti fabriker, i grufvorna, i magasinerna. Det är blott en ömklig vrångbild af konsten, som kan alstras under sådana förhållanden.

Det är sålunda begäret att se konsten fylla den plats i människornas tillvaro, hon enligt Ruskin kan och bör innehafva, som gjort denne fredlige lärde till socialrevolutionär, till kommunist. Ty det är ett slags kristen kommunism, som synes föresväfva Ruskin, då han i formfulländade tal utslungar sitt anatema öfver det engelska industri- och kommerssamfundet. Han lemnar den bildande konstens eteriska höjder, ställer sig i förbindelse med arbetare, och under det han söker upplysa dem och förädla deras smak, letar han efter utvägar att göra det produktiva arbetet, arbetarnes dagliga verk, sundt, skönt, värdt att göras. Han drömmer emellertid ej, som socialdemokraterna, om allt kapitalets nationalisering och fullkomlig social nivellering, derifrån skyddar honom hans likgiltighet gentemot politiska former, hans tro på auktoritet och gudomlig ledning. Utan slår han med inre nödvändighet öfver i ren »kulturfiendlighet». Med hänsynslös oförskräckthet fordrar han att många nu för ytterst outhärliga ansedda delar af vår moderna produktionsapparat skola slopas eller åtminstone genom stränga lagparagrafer hållas inom trånga gränser. Så litet järnvägar, maskiner och fabriker som möjligt, tänkbaraste inskränkning af produktionsgebit, som medföra fara eller ohälsa för arbetarne, samt alls ingen tillverkning af skadliga artiklar eller enfaldiga onyttigheter — blir hans valspråk. Som han dessutom ej vill veta af några räntedragare eller sysslolösa samhällsmedlemmar samt fordrar sunda bostäder för alla (jag behöfver ej anmärka att han afskyr vidundret London och dess gelikar) och god uppfostran för samtliga medborgare, vare sig de födts af fattiga eller rika föräldrar — tviflar han ej på att de sköna konsterna, planterade i det nyttiga arbetets fasta mark, skulle trivas och utvecklas till oenad blomstring i hans förbättrade värld.

Sådana ungefär äro Ruskinismens allmänna drag. Dess detaljer äro af en brokig mångfald och ofta sällsamma nog. Särskildt har Ruskins böjelse för symboliska språkvändningar varit en välkommen angreppspunkt för hans talrika fienders satir.

Sina böcker har han t. ex. gifvit titlar såsom: »Stones of Venice» (ett präktigt konsthistoriskt verk i tre digra band), »Fors Clavigera» (en serie af nära hundra sociala bref till arbetare), »Seven Lamps of Architecture», »Munera Pulveris» (en samling nationalekonomiska afhandlingar), »A Joy for ever» (en bok om »konstens politiska ekonomi»), »Præterita» (en samling sjelfbiografiska skizzer) o. s. v. Hvad som ytterligare bidragit att göra honom rätt oangenäm för många af hans stolta och sjelfkära landsmän, är den hänsynslösa sarkasm, hvarmed han bränmärker deras krasst materialistiska lifsuppfattning, uti hvilken den kära kommersen och den älskade industrien allsmäktigt dominera. Enligt Ruskin tar sig »den engelsmans paradiset» ut på ungefär följande sätt: öfverallt järn och kol, mycket kol; och midt i det vackra landskapet ett rymligt hus med två flyglar, stall, vagnshus, park och trädgård. Här residerar gudarnes gunstling, den engelske gentlemannen med sin förtjusande hustru och älskvärda familj. Frun måste ha ett präktigt »drawingroom» och utsökta juveler, dottrarne de modernaste baltoaletter, sönerna ett par goda hundkoppel och herrn sjelf jagtmarker i högländerna. Ett stycke längre bort måste finnas en fabrik, som ej får vara under en fjerdedels (eng.) mil i längd och måste hafva en ångmaskin i hvardera ändan samt två i midten och en tre hundra fot hög skorsten dertill. I denna fabrik bör vara beständigt sysselsatta mellan åtta hundra och tusen arbetare, som aldrig dricka, aldrig strejka, alltid gå i kyrkan om söndagen samt uttrycka sig på ett hyfsadt språk. — Är icke, frågar Ruskin, denna tafra bra vacker — — sedd uppifrån?! Blott skada att detta icke alls är fallet, om den tas i betraktande nedifrån. Ty vår moralist menar att det förefaller honom som den der gudabenådade gentlemansfamiljens välmåga stode i ungefär samma afhängighetsförhållande af de åtta hundra arbetarefamiljernas osunda torftighet som vinsten i ett lotteri till de många blanka numren. Visserligen tycks det som en hvar hade möjlighet att dra vinsten, men denna möjlighet beror derpå att så många lottegarare få gå tomhändta ur spelet. Och därför är den välmående belätne engelske gentlemannens paradiset i vår filosofers ögon en förhatlig humbug, som visar att den engelska nationen står på branten af sedlig, intellektuell och fysisk ruin — för att nu ej tala om estetisk.

Ja — herr Ruskin är en sträng och vred domare. — Han föreslog en gång att dränka Manchesters stadsfullmäktige i Thirlmere-sjön, emedan de ämnade förvandla denna härliga insjö till

en vattencistern åt sina fabriker. — Men likväl är han ej opopulär; som jag tror af tvänne hufvudanledningar. Emedan han är kristen — i England är ingen brist på kommunistiska, socialistiska och radikala kristna — och ett imponerande geni dertill. Man kan ej uppvisa många genier i England nu för tiden och beundrar därför naturligtvis hvad man har.

För oss icke-engelsmän har Ruskin intresset af ett förebud, af en symptom. Hans estetik har redan gjort skola och derifrån är, som vi sett, steget ej långt till accepterande af hans sociala teorier. Ruskinismen är första tecknet till en hos den engelska bourgeoisien vaknande känsla af obehag och missnöje. Missnöje med anghvislorna och stenkolsdimman — samt en gryende, oklar längtan efter litet mindre hetsigt släp för tillvaron och litet mer samling, ro och skönhet i lifvet. — Och så fabrikslafveriets nattsidor . . . Det är oro i luften. Till och med engelska bomulls- och kollorder börja spörja det.

London 1888.

*Gustaf F. Steffen.*



# Om nationernas sammanväxning.

Af

Gustaf Björklund.

(Stockholm, Samson & Wallin 1887. Pris: 2 kr. 50 öre.)

Vår tid har mera än någon föregående en kosmopolitisk pregel. Den växande samfärdseln nedbryter den ena efter den andra af de skrankor, hvilka skilt nation från nation, närmar människorna i olika land till hvarandra och ökar deras ömsesidiga beroende af hvarandra. Gemensamma intressen börja alltmera göra sig gällande. De missförhållanden och den nöd, som — så långt området för den europeiska civilisationen sträcker sig — synas växa i jembredd med kulturens framsteg, förete öfverallt nästan enahanda karaktär, och de sträfvanden att råda bot för dessa olyckor, samt de förhoppningar om ett bättre sakernas tillstånd, som hålla de nutida samhällena i ständig spänning, äro också öfver allt nästan desamma. På samma gång börja äfven de aflägsnaste land och verldsdelar indragas inom kretsen för den europeiska civilisationen, och vi kunna redan varsna tecknen till ett begynnande närmande mellan den europeiska odlingen och andra kulturformer.

Ännu är man i allmänhet långt ifrån att ens tillnärmelsevis fatta den verkliga naturen af denna utvecklingsprocess. Många betrakta denna den nutida odlingens internationella karaktär såsom ett ondt och kasta längtansfulla

blickar tillbaka till den tid, då hvarje nation i det stora hela var sig sjelf nog. Stundom lyckas de — såsom nyss skett hos oss — för en tid komma till makten och göra ett försök att delvis — ty fullständigt går det numera icke — genomföra sitt isoleringssystem. Men äfven de, som i den växande andliga och materiella samfärdseln mellan folken se någonting berättigadt och nödvändigt, hafva svårt för att tänka sig ett upphörande af folkens politiska isolering och deraf följande rättslöshetsstillstånd gent emot hvarandra. Visserligen finnes äfven i alla civiliserade land ett rent kosmopolitiskt parti; men inom dess led är man alltför mycket böjd för att betrakta nationalitet, nationalkänsla och fosterlandskärlek blott såsom påfund till stöd för sjelfviska klassintressen — en fullkomligt ohistorisk och ohållbar uppfattning.

Författaren till den bok, om hvilken vi här vilja tala, har ställt för sig den uppgiften att undersöka, huru ifrågasvarande utvecklingsprocess, genom hvilken nationernas ömsesidiga beroende så småningom ökas och deras intressen allt mer växa tillsamman, försiggår, och hvilka lagar den följer. Och denna uppgift har han löst på ett så djupgående och originelt sätt, att derigenom ett nytt uppslag synes oss vara gifvet för forskningen.

Han utgår från det faktum, att nationerna uppkommit genom sammanväxning af mindre enheter (svenska nationen t. ex. af uppsvear, södermän, östgötar m. fl.), dessa återigen af andra än mindre, till dess man kommer tillbaka till familjen såsom ursprunglig samhällsenhet. Hvarje land i Europa har en gång varit hvad Europa nu är, ett geografiskt begrepp, en geografisk enhet för en mängd små, sjelfständiga samhällen, och gå vi än längre tillbaka, så komma vi till en tid, då äfven enhvar af dessa provinser var ett Europa i smått.

Att författaren icke här utgår från ett obestyrkt antagande eller en förslagsmening, utan från ett oemotsägligt faktum — detta inses nogsamnt af enhvar, som känner till

åtminstone det allmännaste af hvad den nyaste forskningen lagt i dagen om de primitiva samhällsformerna. Den patriarkaliska familjen såsom ett slags sjelfständig stat tillhör visserligen en förhistorisk tid. Men likasom man i de olika jordlagren med deras djur- och växtpetrifikater kan läsa en jordens historia under en tid, då inga menniskor der funnos, så har ock forskningen lyckats i de gamla folkens lagar, institutioner, seder och religiösa kult dechiffrera en det menskliga samhällets historia under en tid, från hvilken vi icke hafva några skrifna urkunder, ja icke ens några traditioner annat än mytiska. Forskare sådana som den nyligen affidne Henry Sumner Maine (i »Ancient law» m. fl. arbeten) och Fustel de Coulanges (i »La cité antique») ha återställt bilden af det förhistoriska familjesamhället — den förre hufvudsakligen genom en skarpsinnig analys af den äldsta romerska rättens bestämmelser om fadersväldet, den agnatiska arfsföljden och formerna för fast egendoms öfverlåtande, jemförda med öfriga ariska folks lagar och rättssedvänjor; den senare genom en äfven så skarpsinnig analys af familjernas religiösa bruk (»förfädernas kult») hos de gamle.

Flere slägtsamhällen ha förenat sig till en större och mera omfattande samhällsenhet, som vi återfinna i den romerska curian, den grekiska phratrian, det germaniska hundaret eller häradet. Flere sådana samhällen ha sedermera bildat en stam, och flere stammar ha ännu vida senare vuxit samman till en nation.

Allt detta är saker, som forskningen till fullo ådagalagt, och som därför icke mera kunna disputeras. Men nu blir frågan: skall det fortgå vidare på samma sätt? Skola nationerna i sin ordning växa samman till en ännu högre enhet? Besvarandet af denna fråga beror på en annan fråga: Har det hittills fortgående sammanväxandet till allt högre enheter skett i kraft af oföränderliga lagar? Om så är —



hvilka äro dessa lagar? Åt undersökandet och besvarandet häraf har författaren egnat sin bok.

Författaren betonar, att den nationella enheten är någonting helt annat än den artificiella, mekaniska enhet, som uppkommer genom det politiska och administrativa sammansläendet af flere nationer eller delar af sådana medelst eröfring, fördrag eller andra yttre åtgärder. De genom en sådan blott yttre förening med hvarandra förbundna samhällena bibehålla sin individualitet och sina särskilda intressen. De mindre samhällsenheter, som småningom vuxit samman till en nation, ha deremot förlorat sin ursprungliga individualitet och fått gemensamma intressen. Föreningsakten består här »i ett genom århundraden fortgående utvecklingsarbete, till hvilket individerna i de olika samhällena under en följd af generationer medverkat». Nationerna äro den hittills sista länken i utvecklingskedjan. Att de ej allt framgent kunna förblifva den sista, fattar man utan svårighet, så snart man fått syn på, huru den närvarande utvecklingen inverkar på nationernas individualitet.

En nations individualitet framträder i den nationella solidaritetskänslan, i medvetandet af gemensamma andliga och materiella intressen. Nationens medlemmar äro visserligen i allmänhet upptagna af sina privata intressen. Men hvarje privatintresse har någon eller några sidor, genom hvilka det sammanhänger med öfriga samhällsmedlemmars. Den nationela solidaritetskänslans innehåll är just denna individernas af en nation mer eller mindre klara uppfattning af deras intressens beroende af hvarandra. Växa nationernas materiella intressen tillsamman, så betyder detta, att individernas privata intressen växa samman utan afseende på nationaliteten.

Just detta är hvad som sker. Storindustrien — vår tids produktionsform — tillintetgör, steg för steg, nationernas ekonomiska sjelftillräcklighet och sjelfständighet och ombildar dem till lemmar i en högre samhällsenhet. Den tvingar

nämligen hvarje nation att inskränka sin produktion till några få för dess förhållanden passande industrigrenar för att på dem koncentrera hela sin kraft. Derigenom blifver en nation allt mera beroende af de öfriga dels såsom afsättningsområden för hennes egna produkter, dels såsom produktionsområden för sådana varor, som hon sjelf behöfver men — just till följd af nämnda kraftkoncentrering — icke är i tillfälle att frambringa. Denna nationernas begynnande materiella sammanväxning åtföljes i motsvarande grad af ett kosmopolitiskt medvetande, som småningom tränger nationalmedvetandet tillbaka. I detta faktum, som de konservative i alla land beklaga och fördöma, och som de liberale förgäfvos söka bortresonera, ser författaren en i sjelfva utvecklingen inneboende nödvändighet.

Likasom en nations materiella och andliga enhet har sitt motsvarande uttryck i den politiska, så kan man ock — påvisar han vidare — redan skönja den väg, på hvilken den fortskridande sammanväxningen mellan folkens intressen omsider måste leda till en högre politisk enhet än den nationella. De täta omkastningarna mellan frihandels- och tullskyddssystemen framkalla ständiga rubbningar och en ständig osäkerhet i de ekonomiska förhållandena, och detta allt mera i mån som — genom storindustriens framsteg — nationernas beroende af hvarandra blir större. Slutligen måste detta osäkerhetstillstånd blifva så olidligt, att nationerna se sig tvungna att till förmån för det hela uppgifva något af sin sjelfbestämningrätt. Ett första steg härtill är de redan så vanliga handelstraktaterna stater emellan. Förhållandenas tvång skola drifva dem längre och längre i denna riktning. Den materiella sammanväxningen genom arbetsfördelning skall steg för steg leda till politisk sammanväxning, alldeles såsom det skedde med de mindre samhällsenheter, af hvilka de nuvarande nationerna uppstodo.

Historien visar oss, huru samhället småningom bygts af lefvande bygnadsstenar; men för att fatta, huru en så-

dan byggnad fortskrider mot sin fulländning, måste man utforska sjelfva bygnadsplanen. När författaren går till denna undersökning, kommer han genast in på analogien mellan samhället och naturorganismen, en analogi, som han sedan med logisk konsekvens fullföljer hela boken igenom och bevisar hålla stånd på hvar enda punkt. Växt- och djurorganismerna äro ett slags samhällen, uppbyggda af otaliga celler. Dessa celler äro individuelt lefvande varelser eller elementära organismer, hvilka åter i sin ordning äro samhällen, bygda af ännu mera elementära enheter (miceller och pleoner). Likasom i det meniska samhället generationerna ständigt vexla, utan att det sjelft därför förlorar sin identitet, så förhåller det sig ock med cellgenerationerna i naturorganismen. Varelserna har en lifslängd, som står i förhållande till graden af dess elementära sammansättning. Då människan räknar sin lifslängd i år, räkna de celler, af hvilka hennes kropp är bygd, sin i dagar; och de elementära enheter, af hvilka cellen består, räkna kanske sin lifslängd i minuter eller sekunder. Ett liknande förhållande finna vi mellan den meniska individens lifslängd och de högre eller lägre samhällsenheter, af hvilka han utgör ett moment.

Nu komma vi till ett viktigt kapitel, och som i sjelfva verket är nyckeln till författarens hela framställning af samhället såsom organism — kapitlet »Om organiskt arbete». Hvad detta arbete är för något åskådliggör författaren på följande sätt. Allt arbete i en naturorganism utföres af cellerna, allt arbete i ett samhälle af individerna — bådadera för tillfredsställandet af behofven. Hvad de ekonomiska förnödenheterna äro för människan, det är blodet för cellen. Men cellen kan icke ensam eller utan hela organismens medverkan frambringa så mycket som den minsta bråkdelen af en droppe blod. Likaså kan människan icke ensam eller utan hela samhällets medverkan frambringa ens de obetydligaste af de kulturprodukter, hvilka hon använder. När arbetet på en knappål fördelas på tio olika händer, kunna — en-

ligt Adam Smith — dessa tio arbetare förfärdiga 48,000 knappnålar om dagen, medan de, om de arbetade hvar för sig, med all säkerhet icke skulle kunna tillsammans åstadkomma mer än 200. Men utan samhället skulle de icke kunna — alla tillsammans — frambringa en enda nål. Råämnet, hvaraf de förfärdiga nålarna, är nämligen bundtar af metalltrådar. Dessa ha från början legat såsom malm i bergens innandömen, ofta många hundra mil från fabriken. När de komma dit, är därför det mesta af arbetet på nålarna redan undangjordt. Och så inom alla yrken. Till hvarje yrkesprodukt medverkar samhället i sin helhet. För att kunna tillfredsställa behof, hvilka förutsätta arbeten, som öfverstiga individernas egna krafter, måste flere individer förena sig. När de koncentrera sina krafter på de delarbeten, hvilka tillfalla hvar och en, uppgå de såsom kraftmoment i en högre enhet, som utför arbetet i dess helhet. Genom inbördes anpassning verka de såsom *en* kraft. En sådan förening af individer, som fortfarande repetera samma operationer, är ett yrke och såsom sådant ett samhällets organ. Det arbete, som sålunda utföres, är organiskt arbete — inom det menliga samhället så väl som inom naturorganismen. Men endast i sitt sammanhang med det hela kan amhällsorganet såväl som mennisko- eller djurkroppens organ utföra sitt arbete. När man tänker på den ofantliga stegring af arbetets produktivitet, som redan blifvit en följd af denna arbetsfördelning, detta organiska arbete, kan man ana, till hvilka häpnadsväckande resultat det skall leda, när arbetets delning utsträcker än längre, när den spränger de nuvarande nationella skrankorna, och de särskilda statskropparnes organsystem ombildas till organ för en högre och mera omfattande samhällsorganism.

Just en sådan ombildning är det som nu pågår, om den också ännu blott är i sin början. De organiska varelsernas utveckling — de menliga samhällenas så väl som naturorganismernas — sker genom sådana metamorfoser. Den sammansatta organismens individualitet eller enhet be-

tyder för delorganismerna — cellerna i naturorganismen, människorna i samhället — detsamma som den grad, i hvilken deras egna krafter äro förenade. Denna grad af förening är åter ett noggrant uttryck för den grad af utveckling de sjelfva uppnått. I mån af de elementära individernas fortskridande utveckling undergår därför den organism, de bilda, motsvarande individualitesförändringar. De högre naturorganismerna ha utvecklat sig från de lägre och lägsta. Djurrikets lägsta former förete blott en komplex af celler. När vi komma ett trappsteg högre, träffa vi på en komplex af likartadt bygda delorganismer. Masken består af en mängd likartade ringar eller segment. Hvert och ett af dessa innehåller alla för djurets lif nödvändiga organ och organsystem. När vi komma ännu ett trappsteg högre, träffa vi på sådana naturorganismer, hos hvilka segmenterna vuxit samman och deras lokala organsystem ersatts af centrala sådana. Denna högre form af organisation möter oss redan hos leddjuren och i sin största fulländning hos ryggradsdjuren. Men hvarje individ af de högre djurklasserna rekapitulerar såsom embryo eller foster hela den evolutionsserie, genom hvilken dess slägte blifvit hvad det är — alltifrån det lägsta stadiet af organiskt lif. Alla ha de därför såsom embryon genomgått segmentkomplexens stadium och först genom segmentens sammanväxning blifvit hvad de slutligen äro. Mest faller detta i ögonen inom insektverlden — hos dessa vandrande embryon, som vi kalla larver. Hos den fullbildade insekten ha de främre segmenten vuxit samman till hufvud, de mellersta till thorax och de bakre till abdomen. Och en motsvarande förenkling och koncentrerung af de inre organsystemen har egt rum. Skilnaden mellan en segmentkomplex och en organism i egentlig mening är, att delarne i den förra förhålla sig såsom af hvarandra oberoende organismer, delarne i den senare såsom af hvarandra beroende lemmar och organ.

Det menliga samhället företer en liknande utveckling. Som segmentens antal här var mycket stort och deras ställ-

ning till hvarandra mera sjelfständig, kunde deras förening icke ske på en gång, utan i mindre grupper, som hvar för sig växte samman till organismer, hvilka sedan ingingo såsom segment i nya komplexer för att derefter i sin ordning sammanväxa. Så ha grupper af slägtsamhällen vuxit samman till härad, derefter grupper af härad till landskap och slutligen grupper af landskap till nationer. Grundvilkoret för de mindre samhällsenheternas sjelfständiga tillvaro har öfverallt varit detsamma: ett sjelfständigt system af organer d. v. s. af yrken och näringar. Orsaken till föreningen har öfverallt varit densamma: samhällsfunktionernas — yrkenas, näringarnas och industrigrenarnas — fortskridande centralisation. Huru vida äfven de nu existerande nationerna äro blott en genomgångsform i utvecklingen, derom kan man endast då få visshet, om man kan härleda den nu pågående föreningsprocessen nationerna emellan ur samma princip som de föreningsprocesser, genom hvilka de sjelfva uppkommit, d. v. s. om man kan uppvisa lagarne för hela denna till enhet fortskridande rörelse.

Just detta är hvad författaren till detta arbete sökt göra. Han har följt i spåren och sökt uppvisa den enhetstanke, som genomgår hela den organiska naturen, den byggnadsplan, enligt hvilken alla organismer utan undantag äro danade. Denna tanke, denna plan kan i korthet uttryckas sålunda: Hvarje organism är sammansatt af en mångfald liknande individer — på en gång bygnadsmän och bygnads-material för densamma. Dessa individer — cellerna i naturorganismen, människorna i samhällsorganismen — bygga organismen af sig sjelfva såsom material, hopfoga sig såsom lefvande bygnadsstenar till sådana organ, som äro nödvändiga för anskaffandet af medlen till tillfredsställande af deras behof. Detta byggande kan enligt sakens natur endast ske småningom. Men å andra sidan är organismens uppkomst och utveckling småningom strängt taget en motsägelse. Organerna förutsätta och betinga hvarandra. De kunna icke

— såsom delarne i en vanlig bygnad — från början anläggas sådana, som de vid bygnadens avslutande skola vara. Ty då skulle det under mellantiden — till dess de blefve färdiga — icke finnas några organer, som kunde fungera, och i saknad af deras funktioner skulle de elementära individerna — cellerna i naturorganismen, människorna i samhället — icke kunna få sina behof tillfredsställda och följaktligen icke existera. Organismen kan därför endast på en omväg, genom en serie af förvandlingar, nå sin fulländning. Elementärindividerna uppföra först gruppvis ett stort antal smärre provisoriska organbyggnader. Sedan ombygga de dessa — i en serie af förvandlingsprocesser — till allt färre och större, till dess der slutligen blott finnas gemensamma organsystem, hvarigenom först organismen vunnit verklig individualitet eller blifvit en organism i fullständig och egentlig mening. Vid uppbyggandet af en mera central organbyggnad kunna de smärre, provisoriska organbyggnaderna upprivas en om sänder, utan fara för organismens lif, ty medan *en* sådan upplöses, kunna de öfriga utföra dess funktioner. Detta är hemligheten af den organiska process, medelst hvilken en växt, ett djur eller en människa från embryotillståndets mest primitiva stadium utvecklar sig till en fullfärdig individ, och genom hvilken menskligheten från de första enklaste samhällsbildningar, genom släkten, stammar, nationer, arbetar sig fram till sin slutliga enhet.

Vi kunna här icke i detalj redogöra för den skarpsinniga deduktion, genom hvilken författaren uppvisar denna bygnadsplans universella giltighet, uppvisar, huru samhällsutvecklingen i hvarenda punkt motsvarar naturorganismernas utveckling. Vi vilja endast påpeka, huru han betonar det slående bevis för nationernas sammanväxning, som ligger deruti, att vi på alla områden af det moderna samhällslifvet kunna iakttaga de båda samtida företeelser, som städse karakterisera hvarje sådan sammanväxning af segmenter både på naturorganismernas och samhällsorganismernas om-

råde, det successiva samlandet af samhällsfunktionerna — näringar och industrigrenar — på vissa centra och tillbakagåendet af de smärre yrken och industrigrenar, som genom denna utvecklingsprocess blifva öfverflödiga — således både uppbyggandet af de större och mera centrala organbyggnaderna och nedrifvandet af de smärre och segmentala. Författaren framhåller äfven, huru denna utvecklingsprocess med nödvändighet måste leda till äfven en politisk sammanslutning, att börja med mellan de nationer som utgöra Europa, en sammanslutning, som han tänker sig skola först framträda i formen af ett europeiskt tullförbund.

Utom det, att författaren genom framställningens större klarhet och lättfattlighet skiljer sig från de flesta nutida sociologer, som framhållit analogien mellan samhället och naturorganismerna, har han äfven gått ett steg längre än de. Äfven en Herbert Spencer och en Schaffle stå i fråga om nationernas framtid väsentligen på det närvarande föreställningssättets ståndpunkt. Emedan de icke uppfattat arbetsfördelningen såsom hufvudprincipen i de föreningsprocesser, genom hvilka nationerna sjelfva uppkommit, ha de icke heller kunnat uppvisa, att vi nu äro midt uppe uti en af arbetsfördelningen betingad sammanväxningsprocess, genom hvilken nationerna småningom måste förlora sin individualitet. Detta är just hvad författaren till denna bok gjort, och derigenom har han fäst uppmärksamheten på det betydelsefullaste men mest förbisedda momentet i den närvarande utvecklingen.

Boken är i hög grad väckande och öppnar för tanken stora synvidder. Den lär oss inse hela dårskapen och fruktlösheten i de sträfvanden i nutiden, som gå ut på att bibehålla och föreviga nationernas isolering genom skyddstullar, genom återupplifvandet af nationella antipatier och genom upprätthållandet och förstärkandet af en folkens välstånd ruinerande militarism. Den lär oss å andra sidan, att nationerna såsom organiska skapelser endast kunna organiskt sammanväxa, icke på artificioel väg sammanslås, att hvad



som här är att göra endast är att undanrödja hindren för en organisk sammanväxning. Vi få här en åskådning af verdens närvarande tillstånd, som i en viss mening bekräftar C. J. L. Almqvists ord: menskligheten är ännu icke född; hon är blott ett embryo.

*A. F. Åkerberg.*

---

## Hierarkien i fara?

En blick på den fordrade läroverksreformens betydelse.

Af

Karl Bertel.

Den under förra årets lagtima riksdag (d.  $1\frac{1}{2}$ ) till riksdagen aflättna kongl. propositionen »angående ändrade bestämmelser med afseende på de allmänna läroverken och pedagogierna» kom af kända anledningar icke att underställas hvarken det förra eller det löpande årets riksdags granskning. Och så godt kan det vara, enär den kongl. propositionen under tiden sålunda kan hinna att bli desto grundligare studerad. I det följande redogöra vi dock ej utförligt för det positiva innehållet deri, utan hufvudsakligen för dess och de nuvarande underordnade myndigheternas hållning med afseende på ett par af den allmänna rösten inom elementarlärarekåren fordrade reformer.

Den kongl. proposit. har funnit för godt att icke upptaga och ge förslag till lösning af en sådan fråga som den om läroverkens styrelse (med hvilken befordringssättet noga sammanhänger), ehuru den frågan är af vital natur såsom berörande lärarekårens ömmaste intressen. — Vi anse denna uraktlåtenhet högligen beklaglig af skäl, som vi här nedan skola utförligare framställa. Och till det kongl. förslagens ärade lofprisare (professor E. V. Lidforss i Ny Svensk tidskrift, aug.—sept.-häftet 1887) vilja vi säga, om ej just att han silar mygg och sväljer kameler, då han likaledes med tystnad förbigår denna fråga, så dock att han far fullkomligt vilse, om han, såsom han säger, tror, att man i de af honom uppräknade missförhållandena uteslutande har att söka den egentliga anledningen till det rådande missnöjet med det nuvarande tillståndet, och vi kunna på inga vilkor prisa det kungl. förslagens författare »för att han icke på en gång kommit med för många och för

stora nyheter», om frågan om styrelsen skall inbegripas bland dem. Ty det är det egna med denna fråga, att om också en ny styrelse skulle vara en stor nyhet för den svenska, prestväldet underkastade lärarekåren, så vore den det blott för denna kär; *öfverallt annanstüdes i hela den civiliserade världen är en sådan eller en liknande styrelse som den föreslagna gammalt nytt.*

Det är därför intet under, om de tänkande inom den svenska lärarekåren sedan decennier tillbaka varit högligen missnöjda med ett slikt abnormt förhållande. Flera gånger har det också varit fråga om att upphäfva lärarekårens beroende af konsistorierna, d. v. s. beroende af prestväldet, enär detta inom konsistorierna vanligen har den afgjordaste öfvervigt. Statsrådet Silfverstolpes förslag (1848) till öfverstyrelse hade detta syftemål, likaså de vid riksdagarna mer än en gång omhandlade frågorna om domkapitlens ombildning. Men alltid har planen, till lärarekårens och landets skada, strandat mot våra högvördigas fanatiska motstånd och regenternas lojhet eller afvoghet. Statsrådet Hammarskjöld hade för komitén tillkännagifvit, att han ansåg »konsistorierna såsom läroverkstyrelser ha ej ringa brister och att omordnandet af den närmare styrelsen öfver läroverken blifver en bjudande nödvändighet, om, såsom länge föreslagits, en ombildning af konsistorierna såsom stiftsstyrelser genomföres, och att med hänsyn till en sådan antagligen snart förestående ombildning af stiftsstyrelserna det vore af synnerlig vigt, om ett lämpligt förslag i detta hänseende utarbetades.» Något som komitén verkligen också gjorde.

Statsrådet Hammarskjöld hade härmed, såsom vissa personer gärna bruka, tagit igen med ena handen hvad han gifvit med den andra, i det han gjorde den nödvändiga ombildningen af läroverkens styrelse beroende af en händelse, som tillhör en oviss framtid, och hvilken man, med någon känedom om våra högvördigas sinnelag, bör antaga komma att inträffa så sent som möjligt i följd af deras och deras gynnares motstånd. I detta hr Hammarskjölds förfarande se vi ett svårt fel, enär han ej kunde vara okunnig om att det rådande förhållandet är orättvist och förolämpande mot lärarekåren. Men kanske meddelade han sig med komitén, innan det 11:te svenska allmänna läraremötet i Stockholm sommaren 1884 med sin förkrossande dom drabbade konsistorierna och eforerna? De förra karaktäriserades af en *af våra bäste* och kunnigaste skolmän såsom »alldeles otidsenliga, oändamålsenliga och odugliga, för att icke säga, orimliga», och de senare fingo företrädesvis genom tacksamma, men

horribelt okunniga nepoter blott en sådan räddning, som i sjelfva verket var liktydig med en dödsdom.

Att närmare ingå på de skäl, som vederbörande angifva för sitt urgerande af kyrkans och skolans fortfarande förening under biskopens supremati, förbjuder utrymmet, men naturligtvis spelar *kristligheten* dervid en roll. Ja, och det en så häpnadsväckande, att vi utan fruktan att förvränga vederbörandes mening kunna såsom deras hufvudpåstående angifva: om de nuvarande styrelserna eller, i en oviss framtid, några liknande dessa få med bibehållande af det praktiska profvet, obligatoriskt eller frivilligt, *tillsätta lärarne*, då är skolan *kristlig*, annars icke.

Ja, om biskoparne ej få förblifva eforer, så befaras det allra värsta för kristligheten. Det bekymrar ej höga vederbörande, att de därmed utslunga den beskyllningen, att t. ex. Norge, Finland och Danmark skulle vara okristliga, *enär biskoparne der sedan decenniër tillbaka ej varit eforer*. Ty eljest behöfva ju våra biskopar intet frukta, om de ej kunna uppvisa en slik följd af att eforatet fräntages dem. Än mer: man kan ej underlåta att le vid en sådan löjlig syn, som den är, att våra biskopar opponera sig mot att mottaga den dem af komitéen, efter mönstret af den befintliga, i de tre nämnda länderna erbjudna inspektionsrätten öfver kristendomsundervisningen i skolorna. Själftva stå de sålunda i vägen för sitt nit, ty just dermed vore ju tydligen en förbättring af kristligheten att förvänta, *enär biskoparne, ostörda af dessa prof, som de blott sällan kunna grundligt bedöma, men ändock måste rösta betyg öfver, af dessa disciplinfrågor, som så ofta i följd af sin svåra beskaffenhet äro högst skadliga för deras sinneslugn och helsa, och ostörda af de många andra göromålen, som åtfölja eforatet, kunde ägna odelade krafter åt det, som med hänsyn till skolan ligger dem så ömt om hjärtat. De fingo ju äfven tid att unna mera omsorg åt kristligheten på sitt egentliga fält, som nog behöfver den, och tid att genom lärda och snillrika större arbeten visa, att de verkligen stå på höjden af sin tids bildning, såsom några deras beundrare inom lärarekåren påstått. Ej på skämt. Men vi förmoda, att något mera storslaget än hvad våra nuvarande biskopar presterat, fordras för att ett slikt påstående skulle kunna anses trovärdigt. Och så mycket är visst, att långt ifrån att göra kristligheten någon skada skulle den föreslagna förändringen vara till dess ofantliga båtnad. Ja, den kunde till och med bli ett medel att rycka upp våra biskopar från den ståndpunkt af »länsmansgeni», hvarom Tegnér talat och*

hvertill det tunga eforatet synes vara just enkom lämpadt att i vår tid låta dem nedsjunka, äfven om de icke varit på den nivå förut. Så att en mera löjeväckande taktik än den, som pluraliteten af våra biskopar använder i denna punkt, ha vi sällan sett.

Om *billigheten*, hvilken de gudsmännen flitigt använda såsom rekommendation för de nuvarande styrelserna, vilja vi af förbarmande ej tala, men förmoda dock, att biskoparne vid tanken på de minskade göromålen ej råkat att, aj! kasta en sidoblick på befarade minskade egna löner.

Två biskopar, herr Billing och Rundgren, hafva särskildt i mer eller mindre vidlyftiga anföranden angifvit sin mening. Den förre afstyrker i bestämda och mot komitén hätska ordalag båda förslagen, det om ny styrelse och det angående det nu obligatoriska profvets förändring till frivilligt, ehuru han i sitt nästan samtidiga herdabref afgjort slog till reträtt och endast unnade sig det för reformfiender vanliga att uppmuntra till uppskof — för att betänka saker, som äro klara som dagens strålande ljus. Motsatsen löses, om man vet å ena sidan, att herdabrevet skrefs, medan minnet af opinionsstormen å läraremötet i Stockholm ännu var färskt i hr biskopens själ, och å den andra, att det sedan för en sådan man som han gälde att svara på appell.

Hvad hr Rundgren åter angår, med hvilken blott *en* ledamot af domkapitlet förenat sig, under det att de öfriga instämma i komiténs beslut angående profvet, så har han i det hänseendet framkommit med ett förslag, så märkvärdigt eller, kanske rättare sagdt, så naivt oblygt, att vi ordentligt baxnade vid dess första genomläsning. Profbetygen »af det konsistorium, som äger att ledig syssla tillsätta» — att någon annan, t. ex. kongl. maj:t, skulle kunna få den rättigheten, faller ej h. h. in — skulle nämligen blifva endast *godkänd* eller *icke godkänd*. »Nyanseringarna blifva nämligen beroende af subjektiv uppfattning, hvilken icke alltid kan vara fullt tillräcklig. Lämpligaste tillfället för vederbörande att bestämdare uttala sig angående profvens beskaffenhet, torde vid tillsättningen erbjuda sig, enär då vunnas fördelen, att alla sökandes prof på en gång komme under ompröfning och jämförelse dem emellan kunde anställas.»

Här måste vi vara på vår vakt, ty h. h. biskop Rundgren har bland andra stora och lysande egenskaper äfven den att vara en styf dialektiker, och »volter» äro som bekant något vanligt hos dylikt folk. I föreliggande fall är motiveringen bygd på en sådan.

Därför fråga vi genast: är *detta detta*, eller är *svart hvitt*, är 1 2 eller till och med 3? Endast under förutsättning af de senare alternativen kunna nämligen betygen cum laude (= 2) och laudatur (= 3) få gälla som *nyanser* af approbatur (= 1). Nyanser äro de vanliga: *non sine m. m.*, men dem afser h. h. tydligen icke. De äro för öfrigt obekanta för skollagen. Vidare är att märka, att en sådan jämförelse, som h. h. talar om, är påbjuden i skollagen (§§ 63, 64) och således redan för handen.

Hvilket skönt *campus evagandi* har emellertid ej h. h:s uppfinningsrika hufvud upptäckt för sig själf och öfriga vederbörande med dessa betyg: godkänd eller icke godkänd! Då kunde en pluralitet med *ett slag* tillintetgöra, ej blott som nu, om sökanden annars är karl för sin hatt, endast nagga den, som ej var behaglig, då kunde man vid det der »bestämdare uttalandet» kanske ej upptäcka några »nyanser» alls, utan låta 3 vara = 1, udda vara jämt som man säger, sedan den »subjektiva uppfattningen» blifvit utdrifven ur — i ett dylikt fall, gissa vi — den del af konsistoriemedlemmarne, som icke buro kappa och krage. Återigen: en son af en »gammal god vän» fick naturligtvis i alla händelser *godkänd*. Klagomål inför kongl. maj:t förbjödo sig tydligen af sig själfva. I sanning ett skönt perspektiv!

Kanske äro vi dock för stränga mot h. h. Rundgren, kanske behandla vi honom väl mycket efter den *judiska* lagen: »öga för öga, tand för tand», men han har gifvit oss anledning att vara stränga, såsom läsaren till öfverflöd skall finna i det följande. H. h. är af gammalt vand att se och höra andarne drabba tillsammans, själf en drabbande ande; detta är för oss en lisa att veta, enär vi ej vilja honom något ondt utan blott säga honom vårt hjärtas mening. Vi äro dock kanske väl stränga mot honom, enär man i hans besynnerliga förslag skulle kunna se något godt, nämligen en af honom åsyftad möjlighet för konsistorierna att vid befordran låta *tjänstedderna* ta ut sin rätt. I det fallet vore h. h. och vi meningsvänner. Men huru det än må förhålla sig med afsigten, säkert är, att motiveringen är ömklig och att förslaget i praxis skulle genast utöfva den verkan, att det ännu hårdare än hittills lade allt hvad kunskap, snille och själfständighet heter inom den svenska elementarlärarekåren till fota för den biskopliga okunnigheten och maktlystnaden.

Biskop Rundgrens utlåtande är för resten för oss högligen intressant. Dess första moment är detta: »då enligt mitt förmenande komiténs förslag om *läroverksstyrelse* är det mest genomgripande, anser jag mig böra i främsta rummet taga det samma i skär-

skådande.» Detta skärskådande, som utgör ett nytt bevis på h. h:s stora dialektiska förmåga, vilja vi dock ej i vår tur skärskåda, enär det skulle vara gagnlöst med hänsyn till omöjligheten af en förhoppning om en förändring i h. h:s åskådning, inom hvilken, såsom man kunde vänta, vid detta tillfälle inlät annat än vårt eget lilla lands skolförhållanden falla. Sverige står därmed fram som ett nytt Paraguay i stället för det af jesuiterna styrda, som försvunnit i Amerika! Utan att se till vare sig höger eller venster, alldeles okunnig om det gängse systemets brister och tillintetgörande, t. ex. det 11:te allmänna läraremötets enhälliga förkastelsedom, med att helt simpelt försäkra, att öfver det gängse befordringssystemet har någon *berättigad*\* klagan ej försports (männe ej en subjektiv uppfattning å er sida, hr biskop?) rusar han fram och ropar idkeligen sitt gamla rop: kontinuitet, kontinuitet!

Om vi nu återgå till h. h:s påstående, att allt är ganska godt som det nu är, så vilja vi i förbigående erinra honom om att t. ex. det är ett missförhållande, hvilket mången ur vårt lands extralärarekår finner vara odrägligt, att maktfullkomligheten hos en eforus skall vara så stor, att profvanden trots ett förtjänstfullt prof i öfrigt kan riskera ett lågt betyg eller till och med ett icke godkänd, om han t. ex. vid rättandet af ett svenskt skriptum ej lyckats upptäcka och rätta en 'bock' sådan som t. ex. följande, hvilken en viss svensk eforus skrifvit och låtit trycka tillika med åtskilliga andra: »prisa må vi icke blott fadrens ljusa blick, men ock försynens underbara skickelse, att valet föll på den sedermera världsberömde Jöns Svanberg, hvars lifliga sinne och raska fattningsgåfva utmärkte honom framför sina syskon.» (Jmfr »Minnen från grafven» sidan 30!) Och när profvanden därtill vet, att det är de jemförelsevis okunniga, nämligen presterna, som ha makten, och att den eller de sakkunnige ofta äro honom själf underlägsne, ja, då är, tycker han, *berättigad* klagan för handen, ehuru han af lojalitet tiger och lider, tills han känner, att det skulle vara ett fel att längre vara lojal, emedan han då kan beskyllas för feghet.

Men det är ej om slika bagateller som 'bockar', som vi vilja tala, då det är fråga om biskop Rundgrens tankar i läroverksfrågan, utan minnet föres omotståndligt tillbaka till en tid, då han ännu icke var biskop, till 1870 års riksdag. Då hade af lektor A. Rundbäck väckts motion om och af ett den andra kammarens tillfälliga utskott tillstyrkts en förändring i vårt

\* Kursiveringen gjord af oss.

undervisningsväsen. Det torde ej sakna sitt stora intresse, att kasta en blick tillbaka på det sätt, hvarpå den föreslagna reformens motståndare och vänner då uppträdde. Hr Rundgren, som de förre röstat in i utskottet, fann för godt att ej deltaga i diskussionen der, sedan han vid sitt första inträdande erfarit, att de öfriga (8) medlemmarne voro stämda för reformen, och genom en ödets skickelse kom ej hans reservation fram i rätt tid för att kunna intagas i protokollet. Men i kammaren (d.  $2^3/4$ ) höll han sig skadeslös. Motionären och utskottet hade förklarat, att felet i vårt lärda skolväsen låg i själfva *organisationen* och att således frågan, gälde en fullständig reorganisation af det samma. Tillika hade de framhållit den hugneliga utsigten, att läroverken efter reformens genomförande skulle få arbeta i ro.

Hr Rundgren fann dock den trösten icke särdeles stor, då den vanns »på bekostnad af den lugna historiska utvecklingen». Han ville ha *ro* i den mening, att det för handen varande bibehölls, och han ville vinna visshet, *huru och på hvad sätt den nuvarande organisationen verkade*. Bristerna låge i de täta förändringarna (i skolskemat), *ej i organisationen*.

Hvarifrån vore den nya organisationsplanen tagen? Den vore ej upp vuxen ur »en allvarlig betraktelse af inhemska förhållandena», utan en fri öfversättning af norska skollagen. Därifrån vore tagna bestämmelserna om den starka åtskilnaden mellan läroverkens lägre och högre klasser (Middelskoler och Gymnasier), om latin- och realgymnasier, om elementarskolorna såsom afseende att för dem, som utgå i det praktiska lifvet, bereda en efter deras behof afpassad allmänbildning och om gymnasier såsom förskolor för universitet, om bildningslinierna såsom skilda i de lägre klasserna endast genom valfriheten mellan latin och engelska. »Men» — här kom det konservativa men'et, »det var mycket för tidigt att tänka på en dylik reform, som för öfrigt hade det ofvan angifna stora felet; lagen hade ju knappt börjat tillämpas i Norge. Den norske lagstiftaren, vågade hr Rundgren insinuera, hade dessutom gått så försigtigt till väga, att 67:de punkten af lagen föreskrifver, att lagen »träder i kraft efter *konungens* förordnande för hvarje skola, när omständigheterna medgifva», och att denna föreskrift bevisade en viss tvekan\* om förändringens befogenhet». Hr Rundgren lemnade

\* Denna slutsats hade hr R. dragit ur följande § 67. »Denne Lov træder, efter Kongens nærmere Bestemmelse, i kraft for hver Skole, saa snart Omstændighederne tillade det. Med denne midler-



derför utskottets betänkande »utan vidare afseende än det, som man alltid måste fästa vid vissa sanningar, hvilka der vore uttalade», och slöt med att föreslå inalles 5 »reorganisationer»: af lärokurserna m. m. och naturligtvis af *tålmodet*.

Sedan dess ha nu 18 år förflutit, och hr Rundgren har verkligen fått tid att se, hur vår *egen* organisation (förlegadt lånegods från Preussen) verkat. Dock, det är sant, hr Rundgren ser inga dåliga följder deraf, hvarför prof. Lidforss skildring och t. ex. våra egna med den samtida skizzer i boken: »Under kyrkans egid, skildringar ur svenska elementarlärarelivet», måste vara falska. Derpå torde väl dock 'de lärde' tvifla.

Enär om det Rundbäckska organisationsförslaget, som väl stödde sig på, men visst icke var någon fri öfversättning af norska skollagen, antagits (det föll i 1:sta kamm.), ombildningen af *styrelsen* blifvit en gifven följd, är det intressant att se, såsom vi ofvan sågo, att i hr Rundgrens tanke ombildningen af *styrelsen* är just det viktigaste. I den omständigheten se vi nu ett och kanske det främsta af motiven till hr Rundgrens uppträdande år 1870. Norska skollagens föreskrift, att konungen utnämner lärarne, hvilka ej äro underkastade prof, var det spöke, som han ryggade tillbaka för, men med understöd af goda medhjälpare ur 1:sta kammaren lyckades besvärja. Prestväldets prestige! hette det då inom honom, och nu uttalar han det tydligt. I den saken är han konsekvent.

Hr Rundgren är konservativ. Men vi, enfaldiga som vi äro, tycka, att *det* ej bort hindra honom att se, att den norska skollagen, Hartvig Nissens arbete, är ett storartadt mästerverk i jämförelse med våra skollagar både före och efter 1859, fastän i en af dess paragrafer står det der betänkliga om konungens utnämningssrätt. Historiens dom föreligger dessutom redan. *Ro* ha nämligen norrmännen haft, men icke vi, och vi få den aldrig, förr än kyrkans anspråk på supremati blifvit för alltid tillbakavisade. Och det egna inträffar, att i följd af »den obotfärdiga konservatismens förhinder» hr Rundgren i själfva verket svikit sitt eget program eller måste erkänna, att det är i behof af »reorganisation». Sitt program har han nämligen ej affattat så här: »Prestväldets makt öfver skolan är min ledstjärna», utan som följer. »Att inom lagens gränser söka befordra utvecklingen är konservatismens uppgift. Aktning för bestående lag, tradition och

tidige indskränkning *ophæves alle om lærde skoler hidtil gældende Lovbestemmelser*. — Thi have Vi antaget og bekræftet, ligesom Vi hermed antage og bekræfte denne Beslutning som Lov.»

sed är konservatismens ledstjärna.» (Ur biografiskt Lex.) Det förra har han ej gjort, vi se det nu. Kanske därför att han alldeles glömt bort utvecklingen för den senare grundsatsen, som är falsk och i moraliskt hänseende förkastlig, så länge ej tillagts: »såvida bestående lagen, traditionen och seden äro goda och allmännyttiga». »Salus publica summa lex esto!» och »pröfven allt, men behållen det godt är», äro erkänt goda maximer från forntiden. De grekiska sofisternas sätt att bevisa hvad helst de behagade, förtjenar deremot än i dag att betraktas som varnande exempel.

I hvilket ärofullt ljus i jämförelse med det Rundgrenska mörkret och statsrådet Carlsons, sålunda regeringens, slingrande och listiga undanflykter, stå icke i dag de deciderade reformvännernas uttalanden år 1870. »Att låta läroverket fortfarande blifva behäftadt med sina brister, sedan man blifvit öfvertygad om deras befintlighet, det synes mig vara det samma, som att, då någon är sjuk, dröja med att tillkalla en läkare, till dess man får se, huru det går med den sjuke, hvarvid det stundom går med honom så, att ingen doktor kan hjälpa honom.» (Abr. Rundbäck.) — I sanning profetiska ord och värdiga en fosterlandets sanne vän! — »Skulle detta förslag, oaktadt alla de skäl, som tala därför, nu stranda, så torde det kanske dröja länge, innan en så välbehöflig och tidsenlig reform af vårt högre skolväsende som denna, kommer till stånd.» (Altin.) — Ja, ännu har reformen ej kommit till stånd, och äfven nu kommer regeringen med undanflykter, eller rent af flyr för ropet från andlige med samma falska ledstjärna som hr Rundgren. — »Debatten i denna fråga ådagalägger, i hvilken egendomlig ställning till den obotfärdiga konservatismens förhinder de reformvännerna befinna sig, som på allvar vilja något, i stället för att med munnen och fraserna vilja allt eller — hvilket kommer på ett ut — intet.» (Hedin).

*Annorlunda* ha alla andra civiliserade lands regeringar betett sig i denna fråga. I t. ex. det »fria» Norge\* och det »förttryckta» Finland infördes ungefär samtidigt skolordningar, enligt hvilka biskoparne ej ha annan inspektionsrätt öfver skolan än

\* Lov om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse. Af d. 17 juni 1869. Skolordning för Finland af d. 8 aug. 1872. Ur dessa lagar, hvilka under så lång tid hunnit visa sin duglighet, äro de anskrämmeliga nyheterna i komiténs förslag hämtade. — I Finland utgick redan 1867 vid kyrkolagens *omarbetande* — så långt ha vi, såsom bekant, ännu ej hunnit — ur den samma stadgandet om skolans beroende af kyrkan.

hvad kristendomsundervisningen deri angår. Att vi ej samtidigt följde med, torde åtminstone nu af hvar och en, som icke anser vår stats högsta välfärd vara evigt förknippad med att våra biskopar och domprostar, våra teologiska fakulteter fortfara att stå i spetsen för den allmänna undervisningen, anses högst beklagligt. Vi ha visserligen ej underkastat oss den mödan att efterforska de statskyrkliga styresmännens hållning vid reformens genomförande i Europas olika länder, men så mycket tro vi oss kunna försäkra, att vidkommande de protestantiska *våra* vederbörandes hållning saknar motstycke. I Finland *förordade* biskop Schaumann reformen. Denne man vågade bekänna: »jag kan icke annat än vara enig med dem, som arbeta för skolans skiljande från kyrkan i yttre afseenden samt för *upphörande af den tillsyns- och befälningssmakt öfver skolan*, som ännu nästan uteslutande utöfvas af kyrkans ombud. Och: »historien visar oss, att staten i det stora hela taget icke är mindre *kristlig* nu, än då den stod under kyrkans förmynderskap.» Om resultatet af en jämförelse blir för den tänkande svensken: »Rysslands välde skulle i vårt land ha verkat befriande, lyckliggörande», hvilkas skuld är det, att resultatet blir ett slikt? Svaret kan ej bli mer än ett.

Taga vi nu, till belysning af det möjligen grundade i *våra* högvärdigas än i dag med envishet förfäktade påstående, att dem tillkommer rätten att tillsätta lärarne (nä, de tala ej så der rent ut), vår tillflykt till historiens vittnesbörd, så skola vi finna att biskoparne eller superintendenterna i början af den protestantiska tiden hade utnämningssrätten af det naturliga skäl, att de små skolor, som omtalas (i Laurentii Petri kyrkoordning af 1571), voro afsedda uteslutande för presterliga studier och läraren var prest. När skolorna under den följande tiden utvidgades och ej endast tjente som prestseminarier, utan äfven att meddela den tidens allmänna ämbetsmannabildning, voro enligt vårt förmenande (skolordningarna: »Scholæ-ordning, gjord och stadfäst af presterskapet» 1611, och drottning Kristinas 1649, tala intet derom utom hvad den förras titel säger) regenterna oförhindrade att utöfva tillsättningen af lärare. Flera af våra gymnasier äro ju stiftade af dem och de brukade naturligtvis ofta vid sådana läroverk tillsätta lärarne. Karl XI tog fullständigt utnämningssrätten i sin hand.

Sålunda föreskrifves i dennes skolordning af den  $\frac{3}{4}$  1693 i §§ 1 och 2 af första kapitlet, »Om Läse- och Scholæmästares tillsättiande och hvad därmed nogon gemenskap hafver», att

biskopar och superintendenter ha rätt att föreslå, men konungen utnämner lärare, och mot de högvärdigas starka nepotiska drifter satte denne visligen det stadgandet, att de, som vederbörligen aflagt akademiska lärdomsprof, skulle ha företräde till sysslorna. Men vi låta skolordningen sjelf tala.

§ I. Såsom Wij om Biskoparne och Superintendenterne, dessliques Consistoriis hafwa de nådiga tankarne, att de bäst kända de Personer i Stifterne, som till Informatorer uti Gymnasier och Scholarne tjenligast kunna vara, Alltså tilltro Wij dem också i nåder, at de för Guds Åhra, dess Församblings och Wårt Rijkets wälfärd, samt sitt eget Samvetes skull, vid förefallande Vacantier och Öpningar, så redeligen därutinnan handlande warda, at de inge andre Subjecter Oss föreslå, och wid handen gifwa, än dem Wij tryggeligen *med våra fullmæckter* till de lediga Lectorum uti Gymnasierne och Rectorum i Scholarne Ställen förse kunna, tagandes det därjemte i noga akt, att de ingen till sådana Tjenster utwällia och utnåmbna, med mindre han vid Akademien någre Åhr, åtminstone tw eller try, sådan Flijt och framsteg, som därtill fordras, i Studierne wijst hafwer, och helst är af det samma Stiftet, i hvilket Gymnasium eller Scholan är belägen.

§ II. Then som vid Academien bästa Profwen gjort hafwer och bekommit där på goda Wittnesbörd samt wijsar sig hafwa ett tåligt och fogeligt Sinne, som rätt kan Ungdomen handtera, skall för andre ansees vid Schole-Tjensternas besättiande, och sedan efter några Åhrs använde Flijt och Arbete njuta Befordring till bättre Lägenhet.

I följande skolordning, den af 1724, finna vi däremot grundlagd till det ännu herskande befordringssystemet. Den lades med fiffigt bruk af den af Karl d. XI medgifna tillåtelsen att bland de icke vederbörligen examinerade helst taga dem »af det samma Stiftet».

Redan under det 17:de århundradet hade nämligen yppat sig inom den svenska kyrkan ett partikularistiskt sträfvande, i det att biskoparne och konsistorierna i de särskilda stiften sökte göra sig oafhängiga af hvarandra och om möjligt äfven af regeringen. Denna riktning nådde sin höjdpunkt under frihetstiden. Konsistorierna utbildade sig till strängt afsöndrade korporationer, hvilka, sedan de *tillvällat sig rättighet att utnämna alla lärare, kompletterade sig själfva efter eget tycke och val* och höllo ej blott den kyrkliga förvaltningen, utan äfven hela undervisningsväsendet i sina händer. (Jmf. Schmid's Encyklopädie).

I nyare tid hvilat sålunda våra domkapitels och biskopars makt öfver lärarne på en *usurpation af den makt*, hvilken, så snart ett lands styrelse vunnit nödig grad af centralisation, de jure tillkommer statens öfverhufvud.

Men läsom nu hvad 1724 års »Gymnasii och Scholæ-ordning» har att säga i denna viktiga punkt. Ur ingressen anföras vi:

Såsom wi om biskoparne, superintendenterna och consistorierna m. m. (Jmf. ofvan!), altså tilltro vi dem ock i nåder, at de för Guds Heliga Namns ära, dess Församlings och hela Rikets välfärd samt eget samvetes trygghet vid förefallande öfningar så redeligen handlande warda, at *inge andre* än Stiftenes barn och sådana Ämnen til de lediga Lectoraten och Rectoraten förordnas, som äro de tjenligaste Subjecta, och ex professo lagt sig på de wetenskaper, som samma lediga Ämbete fordrar, aflagt de bästa profven, want sig vid informationsverket m. m.

Här ha vi grundvalen till ett förmligt småkonungadöme på det kyrkliga området, med en skändlig nepotism till första och enda regeringsgrundsats. Derför äro ock ordalagen i ingressen och den dermed i sammanhang stående § 1, hvilka skola sätta nödiga skrankor för godtycket, afsigtligt otydliga och mångtydiga, vittnande på samma gång om ett obildadt sinne och en fulländad jesuitisk eller sofistisk bakslughet hos deras upphofsman. Hur mångtydig och därför afsedd till vederbörandes beqvämlighet är icke följande föreskrift i § 1. »Skulle, vid förefallande öfning, någon sig anmäla, som ej så alldeles vore Biskopen och Consistorio bekant, så böra de vid Academien söka underrättelser om dess gjorda framsteg i studier och skicklighet i lefverne, på det att de — här återkomma besvärjelserna — sålunda måga gå den tryggaste vägen och med all flit och vaksamhet arbeta på Guds Namns äras utvidgande, Hans Församlings uppbyggelse och hela Fäderneslandets välgång.»

Denna föreskrift lämnar biskop och konsistorium makt att befordra personer, som ej aflagt föreskrifna akademiska prof — lämnar åt dem dispensrätt. Den lämnar äfven vederbörande frihet att, när de finna för godt, förbigå stiftenes barn och synes endast utgöra en svag garanti för att vederbörandes släktningar och vänner ej kunde till lärare befordras, om de voro — skraddare eller skomakare. I § 2, der det är fråga om vederbörandes *rättigheter*, är språket däremot ganska klart. Deri föreskrifves, det sökande till lektorat och adjunktur vid gymnasier och till lektorat och konrektorat vid trivialskolorna skola inför biskop och konsistorium aflägga *prof af skicklighet* i den sökta tjänstens ämnen.

Profvet utgöres af »Disputation öfver sådana Theses, som höra till samma Embete, då Biskopen och Consistoriales förutan

Ordinarios Opponentes, med sina oppositioner böra försöka den nya Candidatum, och sedermera genom en Lectionem Cursoriam (= praktiskt prof), at man säkert må erfara, hvad lärdom, uttal, gåfvor och skicklighet han eger af naturen och egen flit att betjena ungdomen.»

Den tiden kände också till *extraläraren*, och om sättet för hans förordnande handlar § VI. »När *Collega* behöfves, skall Rector det i tid angifva, och må han väl några personer föreslå Biskopen och Consistorio, men ingen antaga utan deras samtycke, hvilkom endast tillkommer, genom ordentligt förhör i Consistorio, pröfva dess skicklighet, som skall förordnas till Collegatet.»

Biskop Olof Wallqvist, som låtit trycka denna lag i sina »Ecclesiastique Samlingar», var en ifrig försvarare af sitt stånd privilegier, hvilket, såsom hans ord på ett ställe ungefärligen falla, »födt honom så väl och fört honom till så hög ära.» Derför har han, enär det naturligtvis äfven på den tiden funnos många, som tviflade på att till dessa privilegier äfven hörde makten öfver lärarekåren, ej underlåtit att i noter till texten söka förklara och rättfärdiga denna makt. »Den skicklighet», säger han, »som sökanden har, till nota bene den syslan, som är ledig, den är grunden till hans befordran.»

Detta låter i teorien inte så illa, men då det är biskopens och konsistoriets betyg, ej filosofiska fakultetens eller öfver hufvud taget någon annans, som får gälla, så inses lätt, att den »grunden» i praxis har ledt till och leder än i dag till att framför filosofie magistrar eller doktorer, i synnerhet sådana, som icke äro nog servila eller icke låta hundsvottera sig, draga fram till sysslor sådana, som ensamt af biskop och konsistorium fått sin skicklighet vitsordad.

Vidare: »Lagen fordrar wagna vid Informationsverket, men icke den längsta wagnan», och auktoriserar således ingen tjänsteberäkning inom Scholæ-verket, som skulle gälla mot skicklighet af högre grad, med mindre år. Kongl. Brevet af d. 21 Augusti 1786, om befordringar i Presteståndet, nämner uttryckeligen Kyrkoherde- och Capellans-Beställningar, men icke ett ord om Scholæ-staten, hvarför det ock i frågan om befordring icke synes kunna till den samma lämpas, utan att falla i ett godtfinnande, så mycket olämpligare, som Präste- och Scholæ-sysslor icke äro af samma natur. *De senare skötas alltid af en trötad man, och gifva ålderdomen hvarken hvila eller belöning.»*

Regeringens löfte om snar »befrielse från oket» kunde följaktligen biskopar och konsistorier låta uppfyllas såsom de behagade.

Det är ej heller utan intresse att se, hvad Wallqvist, som vunnit beröm för att vara en god eforus, har att anmärka i öfrigt.

Om *Lectio Cursoria* — praktiska lärareproffet, yttrar han, »att den är *onödig*, när Candidaten publice disputerat», d. v. s. är vederbörligen promoverad magister, »åtminstone om han förut tjänat vid någon beställning i Scholan, där hans föreställningsgåfvor blifvit kända».

Wallqvist var sålunda i den saken mycket före vår tid.

Om det förhör, som biskop och domkapitel hade rättighet att anställa med sökande till kollegat, är hans mening, att »detta förhör är väl angeläget med alldeles okända personer, men att dertill kalla inländska *philosophicae Magistrar*, synes vara *et nog stort misstroende till Academiernas Philosophiska Faculteter*.

Skollagen af 1724 gälde ända till 1807. Då måste bestämmelsen om »stiftenes barn» bortfalla, men bestämmelserna om de obligatoriska profven och den derpå grundade utnämningen gälla än i dag. Sålunda har ännu 1878 års skollagen en utnämningsparagraf, hvars tvenne första moment i hela världen sakna sin like i presterlig beräkningskonst. »Intet vittnar bättre om, att det praktiska profvet i våra dagar nästan utslutande är till såsom ett nepotismens instrument, än dessa två moment, som vi på ett annat ställe\* vederbörligen nagelfarit med.

Men om sådant vilja naturligtvis vederbörande af alla grader ej höra ett ord. Änskönt profväret gör det alldeles öfverflödigt, yrka de på, att det praktiska profvet bör bibehållas, »på det att man säkert må erfara, hvad lärdom, uttal, gåfvor och skicklighet den sökande äger af naturen och egen flit att betjena ungdomen.»

Domkapitlen äro skrala bedömare af skickligheten, det medgifves allmänt. Men hvad har det att betyda i vissa organistörers tanke? Om det ena domkapitlet är »strängt», så är det andra »mildt», lyda dessas tröst till de klagande. Liksom en lärare icke skulle få ha annat och högre intresse än ständigt ligga på räflur efter platser och liksom han ej skulle vara i bättre behof af sin lilla lön än att företaga resor till »milda» domkapitel!

\* I arbetet: Under kyrkans egid.

Huru innerligt tarflig lagen af 1878, »suppvuxen ur en allvarlig betraktelse af inhemska förhållandena» och härligt bevarande kontinuiteten är, ses bland annat äfven deraf, att den, i okunnighet om att sedan 1724 vetandet betydligt specialiserats, är så sangvinisk med hänsyn till biskopens och öfriga domkapitelsmedlemmarnes kunskaper, att den i likhet med lagen af 1724 formligen ålägger biskopen och konsistoriales — den bland dessa, som är sakkunnig, fungerar ju dock som förste opponent — att vid disputationsprovet för lektorat »genom anförda inkast pröfva den sökandes kunskap».

Personer, om hvilka alla lärare veta, att sällan någon bland dem kan hjälpligt läsa upp en täxt ur ett lefvande främmande språk, icke lösa eller ens begripa lösningen af en matematisk uppgift, de skulle pröfva nutidens sökande i dessa ämnen! Därför akta de sig visligen i trots af skollagens bud.

Vidare framhålla profvens förfäktare, att utnämningrätten bör vara hos en underordnad myndighet, de nuvarande stiftsstyrelserna förstås, (ej hos den föreslagna kommunalstyrelsen; den är för simpel!) emedan de ensamma kunna *känna* den sökande och således vid hvarje sysslas tillsättning sörja för att den skickligaste läraren hvarje gång blir utsedd i de ämnen, som kollegiet, men i sista hand eforus, funnit vara i behof af nya krafter. Med detta påstående till spännpunkt företaga de sig — alltid glömska af sin faktiska oduglighet att utgrunda skickligheten — det Herkulesarbetet att kullstörta den föreslagna centralstyrelsen och — då dennas makt att utse lärare, på grund af öfverdirektörens ringa rang och fullkomliga envælde af många anses mindre lämpligt, — de senares uttalade förhoppning, att kongl. maj:t måtte återtaga sin gamla utnämningrätt.

Först anmärkes härvid, att ingen frukt är att vänta af spioneri och att lärarne äro kända nog för en öfverstyrelse, om de visa denna sina vitsord från akademi och om prof- och tjänsteår. Det är för öfrigt ej värdt att spilla några argument på ett slikt påstående: årligen antagas af de nuvarande konsistorierna massor af extra och vikarierande lärare att sköta de viktigaste platser utan att de sökande behöfva åberopa annat än undfångna betyg. Men meningen är kanske att bringa det derhän, att en rektor skall af hvarje sökande ha rätt att fordra, att han skall kunna skaffa sig rekommendation från någon bland rektors släktingar eller vänner. Om ett sådant tillvägagående vilja vi endast fälla det omdömet, att därmed 'systemet' syns ha beskrifvit en fullständig cirkel.



Till ytterligare belysning af halten hos det omnämnda påståendet, att hvarje läroverks speciella behof af lärare tillgodoses bäst af domkapitlen, tillägga vi, att 1: ämnen ofta sättas för en viss skral sökandes skull, med negligerande af ämnen, som bättre behöfde tillgodoses, och 2: numera öfverhufvudtaget af de vanligaste profven, adjunksprofven, intet kan med säkerhet utrönas utom *uttalet*, emedan förberedelsestiden gjort för skrala sökande till praxis att i profven lysa med kunskaper och undervisningsskicklighet, som andra pluggat i dem några timmar förut.

Det nuvarande befordringssystemet verkar förstörande och demoraliserande. En begåfvad lärare behöfver blott ha vanlig finkänslighet för att för längre tid eller alltid blifva afskrämd från att profva, sedan han sett några af de interiörer, som hvarje domkapitel har att bjuda på i konkurrensens tider. Och hvilken respekt skall väl ungdomen ha för lärare, som den ser vara rättslösa, hvilkas kunskaper och skicklighet den ser trampas under fötterna af en myndighet, mot hvars beslut samma ungdom af sin rättskänsla manas att inlägga protest? Hos många ynglingar blir följden häraf tidigt förakt för all myndighet, hos andra åter hyckleri. Så verkar det praktiska profvet på ungdomen. För lärarne blir deraf en förfärlig ojämnhet i befordran följden. Af två akademikamrater med samma begåfning och samma kunskaper kan en bli lärare så godt som genast, den andre kanske ej efter ett decennium. Så stor roll spelar ort, vän- eller bekantskap. I följd af omständigheterna inträder äfven det grymma förhållandet, att ett lika högt betyg blir för en person plats och bergning för lifvet, för en annan intet. På skilda orter eller till och med på samma ort får en icke plats på ett laudatur, en annan får det på approbatur.

I den starka konkurrensens tider visar sig sålunda det praktiska profvet vara alldeles olämpligt. Dess föregifna grundprincips, skicklighetens, brytning mot grundsatsen: »tur och ordning» och mot grundsatsen: »slägt och vänner först» gör det då till en komedi, men en sådan, hvori ett högligen tragiskt moment, *meneden*, ej alltid saknas. Vore det ej praxis, att konkurrenterna låta sig bortskrämmas vid ryktet om predestination (men hvad har väl icke skett för att man kan skrämman?) och vore det ej tyst erkänt som ett axiom, att när allt kommer omkring, den ene läraren kan vara så god som den andre i och för ty att den starke profvaren ofta är blott lagom

bra som lärare, så skulle en sådan inrättning som det praktiska proftet ej kunna existera någon längre tid, ej ens bland oss, kallblodiga och resignationsfulla svenskar.

Såsom det hos oss florerar (vi taga ej hänsyn till hufvudstaden) inför en pröfningsnämnd, hvars tongifvande och i följd af sin ställning ofta med befallningsmakt utrustade medlemmar icke äro sakkunniga, fins det *naturligtvis* ej mer i den öfriga civiliserade världen. I Norge, Danmark, Frankrike m. fl. länder existerar det ej för lärare, som vederbörligen tagit akademisk examen. Hvarje oförevilladt öga inser ju nog också, att månheten om skicklighetens uppdrifvande bör inträda tidigare än sedan läraren börjat eller fullföljt sin verksamhet. Annars händer ju lätt, att man låter en lärare tjenstgöra under många år på de viktigaste platser, och finner så en dag vid ett prof, att han ej är skicklig. I detta fall är det ju *styrelsen själf*, som bör sättas på de anklagades bänk.

Vårt välsignade praktiska prof har hittills visat sig i två former: utan och med förberedelsetid. I den senare formen\* utgifvet för en förbättring med kontinuitetens bibehållande, upphäver det skilnaden mellan mitt och ditt och har sålunda en betänkligt stark bismak af *pedagogisk kommunism*.

Den allra betänkligaste sidan hos profven är likväl att regeringen, som har att bedöma klagomålen, så lätt i följd deraf blir prostituerad, i det hon i saknad af närmare upplysningar, kan komma att göra gemensam sak med en konsistoriemajoritet, som icke har sinne för annat än de små och egennyttiga lokalintressen, hvaraf hon besjålas. Ingen regering, mån om sitt anseende, bör i längden kunna fördraga dylikt. Långt, ömkansvärdt långt i sanning, har det i detta hänseende kommit i vårt land, såsom hvarje äldre skolman vet.

\* \* \*

---

\* Det är nuvarande kanslirådet E. F. Gustrin, den egentliga författaren till den kongl. propositionen, hvilken för ett tiotal af år sedan skaffade sig och hela elementarlärarekåren rätt till förberedelsetid vid prof. Att »reformatorn» ovanpå detta, medelst en ny inlagga till regeringen, utverkade, *n. b. åt sig ensam, tillåtelse att slippa af-lägga något prof alls*, det hör enligt vårt förmodande till fakta, »that speak volumes», med hänsyn till profvens afvita betydelse för en lärares välfärd.

De af vår kyrkas dignitärer, som ännu ej kommit under fund med annat, än att det är väl bestäldt i de punkter, som vi här hufvudsakligen behandlat, anse vi oss böra tillråda, »på det att de sålunda måga gå den tryggaste vägen», att ej längre utmana historiens hämnande Nemesis. De synder, som förorsakats genom felen, om ej alltid hos dem själfva, så dock hos de fördärflika institutioner, som de försvara, de synderna mot äkta, fast blygsam och ogynnad lärareskicklighet, ha under årens lopp, fastän kanske föga märkbara för den stora allmänheten, som lätt föres bak ljuset i en dylik sak, hunnit växa till bärg i skarpsyntare granskares ögon och kanske äfven i Hans, som ser allt. En liten klick, äfven om den är orolig öfver att vara innehafvare af ämbeten, mot hvilkas maktfullkomlighet den kyrka, den tillhör, i sin uppkomst *protesterat*, — en sådan liten klick får ej till sin egen kanske blott inbillade sådana försöka det oerhörda, att i ett fritt land vilja för alltid hämma en vigtig nationalangelägenhets *naturliga* utvecklingsgång. Prestväldets usurperade och med listens alla vapen försvarade makt öfver vår lärarekår är redan en skamfläck i vår historia.

För vår regering bör det nu stå klart, att, när hon 1870 stod ointresserad eller afvog med afseende på en reform, som våra grannlands regeringar för sin del berömligen befrämjade, hon företog sig ett experiment, *men i bakvänd ordning*, ett experiment, hvilket för att nyttja regeringspropositionens argument\* i fråga om komiténs reformförslag med hänsyn till läsplanen »skulle under den tid, som närmast följde, ge vår *läroverksstyrelse* en icke oväsentlig olikhet med öfriga kulturfolks. *För ett litet och aflägsset boende folk, sådant som vårt, är en dylik hel eller half isolering ganska betänklig.*»

Detta styrelse'system' har många offer bland våra lärare. Vår regering har därför otvifvelaktigt en grannlaga affär att upp-

\* Den kongl. prop. räsinnerar nämligen på följande sätt i fråga om undervisningsplanen. »Hvad som är visst, det är, att i hela den civiliserade världen de klassiska språken, särskildt latin, hafva en ganska betydande plats i den skola, som förbereder för vetenskaplig och ämbetsmannabildning och att derföre komiténs förslag, som faktiskt skulle leda till de klassiska studiernas undanträngande till ett minimum, skulle vara ett experiment, som ännu ingenstädes är gjordt. Om det misslyckades, (att undantränga de klassiska studierna till ett minimum, ty sådant angifves ju förslaget eller experimentets syfte vara?) så hade vårt lands bildning lidit en skada, som det skulle fordra lång tid och synnerligen stora ansträngningar att bota». *Omen accipio!* kan här komiténs pluralitet jubla.

göra med dem. Under många år har hon, hvars brist på initiativ och förutseende dragit det nuvarande bedröfliga tillståndet med sig som följd, tagit i anspråk lärarekrafter, hvilka af ett eller annat skäl (*non omnes possumus omnia*) ej kunnat vinna framgång i en väsentligt onödig och dessutom för en stor mängd bland lärarne ända till ruin kostsam täflingskamp, hvori det för öfrigt under trycket af den öfverdrifna konkurrensen bevisligen blott sällan kunnat vara *fair play*. Skall nu regeringen, som annars ej gjort sig alldeles oförtjent af skolmännens tacksamhet, skall hon nu obarmhertigt åt brist och nöd öfverlemna de äldre obefordrade lärare, som orättvisor och andra vidriga förhållanden redan tvungit att lämna skolan, jämte dem, hvilka kanske massvis komma att bli utan platser i följd af terminsafgifternas nödvändiga förhöjning, hvilken kommer att ansenligt minska lärjungeantalet? Hade regeringen varit, med hänsyn till lärarebefordran, mån om någon kontinuitet, om hon, såsom så lätt kunnat ske, sört för att vid befordran rättvist företräde lämnats åt dem bland de obefordrade, som tjenstgjort många år och, såsom ofta är fallet, på köpet i följd af ändrade examensförhållanden måst uppföra mycket mera tid, mödor och kapital för att uppnå kompetens än de massor med den billiga nya kandidatexamen, hvilka till de förras men, öfversvämmat skolbanan; ja, då hade regeringen varit utan skuld i det afseendet. Men långt ifrån att göra så pass stor rättvisa mot högre kunskaper, har intet inför regeringen fått gälla utom vitsordet från dessa pröfningsnämnder, som, hvilka hedrande bragder de än må hafva gjort, likväl säkert icke komma att sitta som domare i underjorden. Derfor tycka vi, att regeringen kunde, stödd på lärarverkens allmänna öfvertygelse om gagnligheten af den åtgärd vi föreslå, *hvilken dessutom pluraliteten af domkapitlen tillstyrkt för framtiden, med det snaraste göra det praktiska profvet frivilligt*. Sälunda skulle meriter, som i själfva verket icke äro att förakta och hvilka i hvarje annat land än i Sverge ej skulle saknat sin belöning, ändtligen en gång kunna komma till heders. Med den kändedom, som vi ha om denna del af lärarekåren (*pauvreté n'est pas vice*), hvars välfärd vi här i främsta rummet åsyfta, tro vi oss kunna försäkra, att någon skada dermed ej skett.

De resultat, som framgå af vår öfverblick, äro således, att läroverksstyrelsens ombildning och det obligatoriska profvets afskaffande äro nödvändiga beståndsdelar af en regeringsproposition, som vill i *hufvudsak* reformera vårt skolväsende. Vi tro

oss kunna förutsäga, att om den nye ecklesiastikministern upptager och genomför dessa viktiga reformer, han vinner en ära, kanske mera oförvansklig än den han redan är i besittning af. I alla händelser kunde han vara viss om den svenska elementarlärarekårens evärdliga tacksamhet.



## Naturalisterna öfverträffade af en professor i Lund.

Ribbing är hans namn och hans qvinnoideal har fiskblod i ådrorna. En Goethes, en Gounods *Margaretha* är för honom ett nonsens. Detta är i korthet hans ståndpunkt.

Dagens Krönika har aldrig sökt att lägga något hyende under realismen. Tvärtom ha de öfverdrifvet naturalistiska författarne här varit föremål för flera skarpa angrepp. Så t. ex. kunna vi erinra att Ibsens »Gengangere» på sin tid i Dagens Krönika, nagelfors af Marcellus, och nyligen hafva parodier inrymts riktade mot fru Edgren m. fl. Beträffande valet af noveller har redaktionen låtit sig angeläget vara att snarare välja bidrag ur andra riktningar än den naturalistiska. Sälunda har Dagens Krönika för den svenska allmänheten presenterat en holländsk författare J. Hooijer, hvars berättelser: »En vildfogel» samt »Rose och Fadette» i förra årgången ädrogo sig en välförtjent uppmärksamhet samt under innevarande år efterföljts af samme författares »Herr Daniel». Alltså kunna vi icke gerna misstänkas för någon partiskhet, om vi nu uttala som vår oförgripliga öfvertygelse, att prof. Ribbing i ifvern att mätta ett döds-hugg åt realisterna träffat sig sjelf på det allra känbaraste sätt.

Hans nyss utkomna skrift »Om den sexuela hygien och några af dess etiska konsekvenser» är nämligen en tendensskrift, riktad hufvudsakligen mot herrar Wicksell, Strindberg, Geijerstam, Ola Hanson, m. fl. af dem som bruka räknas till det unga Sverige. Vi lemna dessa hans förkastelsedomar i sitt värde, ehuru det icke kan förnekas, att han gör sig skyldig till betänkliga in-konsekvenser, då han t. ex. samtidigt synes förorda askesen och likväl i viss mån ursäktat den legaliserade prostitutionen. Men vi vilja på det allra lifligaste bestrida rättigheten för en författare att onäpst utgifva ett arbete med en sådan inledning som blifvit

beskård åt ifrågavarande skrift. Den är nämligen icke någon vetenskaplig handledning för anatomie studerande, någon uppslagsbok för barnmorskor eller dylikt, i hvilket fall ju författaren varit i sin goda rätt. Den utgör en reproducering af några föredrag, som hållits inför medlemmar af akademiska föreningen i Lund, alltså inför akademiska medborgare i allmänhet, hvilka föredrag förf. ansett vara af den beskaffenhet, att de borde komma till den stora publikens kännedom, hvarför han i Stockholm förskaffat sig en förläggare, hvilken nu kring land och rike sprider denna för läsare och läsarinor i hög grad anstötliga bok.

Ätenskapet och allt hvad dertill hörer anses ju icke hos oss såsom något sakrament, men i alla fall måste det af alla, som ega någon finkänslighet, betraktas såsom en myster, hvilken icke allt för klumpigt får blottas. Detta är emellertid hvad förf. tillåtit sig, låt vara i allra bästa afsigt, men med en nästan oerhörd naivitet. Vi känna för vår del endast ett motstykke till hans bok, ett i Paris för omkring hundra år sedan utgifvet arbete med titeln: »Tableau de l'amour conjugal», likaledes författadt af en medicine doktor.\* Vi anse oss icke kunna på svenska referera innehållet i prof. Ribbings bok, men vi tro oss antydningvis kunna påpeka detsamma genom att upptaga några af innehållsrubrikerna hos den franske föregångaren t. ex. »De la formation de l'homme»; »De la semence de l'homme»; »Exacte description des parties naturelles et internes de la femme»; »Du sang des règles»; »Qui est le plus amoureux de l'homme ou de la femme»; »En quelle saison on se caresse aver plus de chaleur et d'empressement»; »A quelle heure de jour on doit baisser amoureuxment sa femme»; »Combien de fois pendant la nuit l'on peut caresser amoureuxment sa femme» etc. etc. Författaren till ifrågavarande franska bok anför väl icke, såsom prof. Ribbing, lärofadern Luther såsom auktoritet för det bästa tillvägagåendet i det ena eller det andra af de anförda fallen, antagligen af det skäl, att den franske skriftställaren var god katolik, men han är på sitt sätt lika ortodox som den nutida lundensaren, och de kunna öfver hufvud gerna taga hvarandra i handen.

Hvad skulle nu följden bli, om böcker sådana som prof. Ribbings vunne insteg bland det uppväxande slägtet, hvilket väl bör hafva varit författarens mening, i fall han eljes haft något annat syfte än att visa sin motvilja för den naturalistiska sko-

\* Den fullständiga titeln på detta i fyra tomer utgifna verk lyder som följér: *Tableau de l'amour conjugal, considéré dans l'état du mariage par Nicolas Venette, docteur en médecine.*

lan? Jo, så tro vi — konsekvensen skulle bli den, att all erotisk poesi, all förmåga af kärlek i detta ords högre mening skulle vara för alltid bannlyst hos en kommande generation. För öfrigt anse vi, såsom vi redan på första raden på denna lilla uppsats hafva antydt, att förf. helt och hållet misstager sig i fråga om kvinnans natur, då han låter så att säga kallt blod flyta genom hennes ådror. Men det är en annan omständighet, hvori förf. enligt vår åsigt lika groft förplumpat sig. En af nordens störste tänkare har yttrat: »Kvinnans väsen är oskuld, hos mannen är den blott ett negativt moment.» Den psykologiskt riktiga iakttagelsen i detta fall skall aldrig af någon sakkunnig bestridas, men i och med detsamma måste man bryta stafven öfver författarens oblyga sätt att adressera sig till sina läsarinna. Detta gäller, förstas, den *bättre delen* af läsarinna. Hvad inverkan hans framställning kan hafva på dem som icke böra räknas dit, kunna vi icke mera träffande antyda än genom att citera Henning Hamiltons anförande till statsrådsprotokollet den 9 sept. 1859 (i fråga om ordnandet af den qvinliga ungdomens undervisning): — — — »Det dåliga efterdömet af en eller några få verkar bland ynglingar mindre förstörande, emedan deras uppmärksamhet och deras sinne vid denna ålder hufvudsakligen äro vända utåt, *under det den unga kvinnan, såsom Maria, gömmer orden, betraktande dem i sitt hjerta\**.»

Prof. Ribbings arbete har utkommit i samma ögonblick som Dagens Krönika lägges under pressen. Vi få därför nöja oss med dessa anmärkningar, som vi skulle haft god lust att öka, i fall omständigheterna sådant tillåtit.

Sedan ofvanstående redan var skrifvet, har red. haft nöjet att från kvinnohand emottaga ett inlägg i ämnet, hvilken pikanta komplettering vi meddela på annat ställe i häftet.

---

\* K. m:ts skrifvelse n:o 4 till 1859 års riksdag sid 12. Kursivering är Dag. Kr—s.



## Herr Daniel.

Af

J. H. Hooijer.

Från holländskan

af

J. Granlund.

(Forts. o. slut fr. föreg. häfte.)

### XXXVIII.

Så snart Daniel öfverskridit denna tröskel för att uppsöka sina egna penater, inträdde han på jungfru Görtz' område. »Håll den menniskan på afstånd, Daniel», förmanade doktorinnan. »När hon gör sura miner, så låtsas ej märka dem, är hon återigen älskvärd, pratsam och tillgjord, så se barsk ut och svara henne kort, på det sättet skall ni lyckas hålla henne från lifvet.»

Daniels värdinna var fem fot lång. Hon hade en stor veckmössa på hufvudet, ögon som en falk och eldröda kinder. Det orubbliga lugu, som hon till sitt misshag alltid fann hos Daniel, kom henne att spärra upp ögonen. Sådant var hon icke van vid hos sina förra »inackorderingar». Hade hon icke knusat öfversten. — För att tillstå sanningen stod jungfru Görtz imellanåt helt förbluffad inför detta nya slags exemplar. Hon visste icke rätt hvar hon hade honom. Fick hon sig ett glatt lag, så satte hon sig genast på tvären, men denne fattade henne med glacéhandskar och sköt henne helt lugnt åt sidan. »Klinket» på pianot förtröt henne högeligen. Hon vardt nervös deraf. Hvad tjänade

det till? tänkte jungfru Görtz och för att tydliggöra dessa sina känslor, lät hon alla sina köksbatterier spela, så snart herrn började. Men Daniel kom och sökte upp henne i köket. Han helsade mycket artigt och frågade, om hon ville vara så god och säga honom, vid hvilken tid på dagen hon brukade diska sina tallrikar, så skulle han för framtiden rätta sig derefter.

Jungfrun började stamma och förstummades totalt. Det tycktes, som om hela strömmen af hennes våltalighet var utsinad med ens. Öfversten började redan på öfversta trappsteget låta sitt grofva artilleri spela och kom nedstormande, sändande salfva på salfva. Då satte jungfru Görtz händerna i sidan och stack äfven imellan med sina projektiler, och så kunde man få en ordentlig batalj till stånd, men den här stoppade henne ett stycke vadd i munnen.

Hon hade ännu en anledning till missbelåtenhet. Hon kom en gång in till Daniel mycket pratlysten, ty människan vill ju gerna meddela sig med någon. Hvertill, frågar jag, har man väl annars inackorderingar? Men när hon nu så hjertligt och gemytligt trädde inom dörren, såg den inackorderade upp så förvånad och frågande, att jungfru Görtz med ens förlorade lusten att prata. Det grämde henne äfven att han lät lura sig. En gång när Daniel satt vid pianot, stod värdinnan oförmodadt bredvid honom. En stärkskjorta låg utbredd öfver hennes båda händer, som darrade af vrede. Skjortan ryckte allt närmare, Daniel sköt tillbaka.

»Se der», sade jungfru Görtz, »om herrn vill se en gång».

»Hvad är der att se?» sporde Daniel.

»Smuts», ropade jungfru Görtz.

»Jaså», sade Daniel.

»Tvätterskan, den slampan, har släppt skjortan i smutsen och se'n har hon stoppat henne underst i korgen, för att herrn inte skulle märka något.»

»Högst sannolikt», sade Daniel.

Värdinnan blickade ned på honom med oförstådlt förakt. Hon gjorde en häftig knyck på nacken.

»Och hvad ämnar herrn nu göra?»

»Låta tvätta om henne», sade Daniel likgiltigt, hvar efter han ursinnigt började hamra på tangenterna, för att om möjligt spela ut värdinnan.

Men denna retirerade långsamt mot dörren, höjande sin

gälla stämman, medan den olyckliga skjortan, som hon i sitt raseri svängde rundt omkring, anklagande utsträckte sina slappa hvita armar mot Daniel.

»Jag vill endast säga, att jag afsäger mig allt ansvar härför».

Brrrrrum! lät pianot.

»Jag vill endast säga, att om herrn föredrar att låta trampa på sig...

Brrrrrum!

»Så vill jag endast säga...

Men här svängde sig hennes inackordering på ett så betecknande sätt omkring på pianostolen, att värdinnan fann sig föranlåten att förpassa både sig sjelf och slutmeningen utom dörren.

### XXXIX.

En ungarl, som på äldre dagar är tvungen att slitas med legda qvinspersoner, är en olycklig varelse. De äntra honom från alla håll. De föreskrifva honom lagar och peppra honom på mångfaldigt sätt. Han måste hafva Daniels lugn och takt samt väl förstå konsten att kryssa sig fram mellan bränningarna för att hålla hufvudet öfver vattenet. Vår vän hade dock på det hela ingenting att klaga; han passades upp af Steijntje. Om man föreställer sig en spansk zigenerska med rödblommiga kinder, svarta ögon, som väl veta, att det just ej är rågot straff att se på dem, små händer, små fötter och en smärt midja, så har man i det närmaste Steijntje sådan hon gick och stod. Denna älskliga adjutant åt hans barska värdinna var den behagligaste, den lefvande prydnaden i Daniels kammare. En målare skulle ej haft något emot att egna henne en blick, när hon om morgnarne med lindrigt höjd arm och nedslagna ögon lät den fina vattenstrålen med matematisk noggrannhet utan stänk strömma ned i ämbaret. Hennes brabantiska dialekt, mild och välljudande, var en njutning för örat. Flickan hade en viss respekt för Daniel; hon fruktade mycket att misshaga honom. Ett kort, ogillande ord af honom utträttade mer hos henne än allt gorm af matmodern. Hon såg den bleke mannen i ögonen; den fader- och moderlösa flickan bemöttes och tilltalades alltid af den nye inackorderingens som en menniska. När Steijntje upp-

lyfte den fina ovalen af sitt lilla zigenarhufvud mot honom, med de röda läpparne fast slutna, och uppsläende sina svarta, sammetsfransade ögon, uppfångade hans önskingar, så kunde man tagit henne för en dam, som klädt ut sig till piga. Också hyste hon en omedveten åtrå efter bildning och sökte alltid att uttrycka sig i valda ordalag.

När Daniel en vintermorgon frågade henne, om hon tyckte om att åka skridskor, svarade Steijntje allvarsamt: »nej, det är jag ingen vän af.» Som man finner hade flickan en medfödd fallenhet för att uttrycka sig väl. »Min moster kom i går», sade hon, rörande i kakelugnen. »Männ tro det», sade Daniel; upphörande med sitt bestyr med eldbrasan tillade hon derpå något stammande och förlägen: »herrn har säkert icke äran att känna min moster?» Daniel måste vända sig mot fönstret, innan han vågade att tillstå sin obekantskap med henne. Hon förstod äfven att väl anbringa ordspråk; hon flätade in dem i sitt tal, hvarvid hon visade en originel begåfning när hon efter godtfinnande närmare bestämde deras betydelse. När hon förkunnade Daniels lof och prisade hans godhet mot dem som stodo under honom, så visste hon ej att gifva honom något högre beröm än att med hänförelsens kraft försäkra, att han icke var med då krutet fans upp. Dessutom hade hon sinne för musikalisk rytm. Spelades ett stycke på pianot medan hon dammade i nästa rum, vipps satte flickan händerna i sidan och tog sig en sväng på golfvet, medan det svarta hufvudet nickade takten. Ensam — och det må ursäktas det unga blodet — var hon en smula fåfång öfver sitt vackra näbb. Ingenting dammade hon så omsorgsfullt som spegeln. Det hängde nemligen en liten rund spegel i Daniels kammare, ehuru placerad något för högt upp, så att hon måste sträcka på sig för att nå upp till honom. Och nu hände det en gång, att Daniel vid hemkomsten fann adjutanten i farten med att taga ned spegeln från väggen. Damviskan och sopskyffeln hade hon slängt på golfvet och mellan dem stod nu Steijntje djupt försjunken i sitt eget åskådande. Daniel, som kom in på täspetsarne, såg den finhylta nacken, som behagsjukt vred sig fram och tillbaka. Nu blef hon honom varse och i sin stora förvirring lät hon jungfru Görtz' egendom glida ur händerna så att spegeln klingande nedföll på ett stolstyre och sprang i tusen bitar. Flickan, blodröd i ansigtet, började darra i hela kroppen, när hennes kommen-

dant kom sättande nedifrån köket likt en stormvind. Daniel log för sig sjelf åt hennes ångest; han fattade spegelramen, tog snöret i andra handen och när värdinnan i sin väldighet visade sig i dörren, yttrade han i likgiltig ton till Steijntje: »plocka upp bitarne», i det han genom sin hållning låtsade, som om han sjelf hade slagit sönder spegeln. Derpå tog han utan vidare en bok och började att läsa, medan den skuldmedvetna stum lade sig på knä och plockade upp skärfvorna. Hopsamlade dem i sitt förkläde stod hon slutligen upp och i det hon förlägen trädde närmare hviskade hon sakta: »tack, gode herrn.» Vid det hon aflägsnade sig var hon djupare öfvertygad än någonsin, att hennes herre var för god för att hafva varit med när krutet fans upp.

Men, ack, på de sötaste fåglar lurar höken! På Groenewegens gator strök vid denna tid en sprättig narr, som för sitt oregelbundna lif af rådlösa föräldrar förvisats till denna stilla plats; denne slyngel hade en hal tunga för oerfarna flickor. Denne herre strök bittida och sent förbi butiken, hvarvid hans slöa ögon lyste af en obehaglig eld, när Steijntje mellan de svängande borstarne stack fram sitt vackra ansigte, hvars svarta tittgluggar blickade på den elegante sprätten, halft förlägna, halft smickrade. En afton, när hon med sin korg på armen passerade en folktom del af gatan, smög sig vår junker fram till henne, tryckte hastigt sina läppar mot hennes kind och sökte att lägga sin arm om hennes lif. Flickan vardt bestört och slet sig lös, men förföraren släppte icke efter; han följde henne hviskande med denna hesa ton full af undertryckt lidelse, hvilken han hade att tacka för så många segrar. Allt fortare skyndade flickan framåt, orolig och förvirrad. Åter sökte han fatta henne om lifvet, då oförmodadt en annan bred hand lade sig på hans skuldra.

Ursinnig öfver att man störde honom, vände han sig hastigt om och stod ansigte mot ansigte med Daniel.

»Låt flickan vara i fred, min herre», ljöd det emot honom.

»Hvem befaller mig det?»

»Jag.»

»Med hvilken rätt, om jag får fråga.»

»Med den rätt, som hvarje hederlig man eger, att att hindra ett bofstreck.»

»Aha, jag begriper. En rival?»

»Jag har endast det att säga er, att ni borde blygas. Denna flicka är fader- och moderlös. Hvad ni här har för er, är en skändlighet, förstår ni. Såvidt det står i min makt skall jag förhindra, att ni får detta barn i edra nät. Jag önskar er en god afton.»

Följande morgon, när Steijntje kom in med tébrickan och knapt visste, hvart hon skulle vända ögonen, sade Daniel: »hör på, Steijntje, jag har något att säga dig.»

Hon lät armarne sjunka ned längs sidorna och sänkte det glödande ansigtet mot bröstet.

»Steijntje», sade Daniel, »du har ej mera hvarken far eller mor att vaka öfver dig. Derfor är det godt, att det fins någon, som kan varna dig. Lyssna till mig. Allt hvad den der fine herrn sagt eller kommer att säga dig, är lögn. Hans enda syfte är att bringa skam och vanära öfver dig. En herreman söker aldrig en tjensteflicka i ärliga afsigter. Hör icke på honom, utan visa af honom. De stackars varelser, som fallit i synd, hafva alla börjat på det sättet, de hafva börjat med att lyssna till dåliga menniskor. Derfor må Gud nådeligen bevara dig, flicka!»

Medan han yttrade dessa ord, sänkte hon hufvudet allt djupare. Det hördes en snyftning och så ännu en, men intet svar. Långsamt vände hon sig om för att gå, då Daniel steg upp och på sitt enkla sätt räckte henne handen. Hon lade sin darrande hand i hans och försvann.

## XL.

Såsom jag redan i början anmärkt, sökte min hjelte på mångahanda sätt att gagna den plats, der han bodde. Att det utfördes musik, och god musik, därför hade man Daniels rastlösa nit att tacka. Man skrattade i förstone hejdlost åt hans kvartetter. Men då de nu voro en verklighet, kom den ene efter den andre af stadens bildade publik för att höra på. Så uppstod omkring Daniel en liten krets af likstämda personer, hvilkas inflytande växte långsamt men säkert.

Vid denna tid fans i Groenewegen ett sällskap, som kallade sig *Litteraturens Vänner*. Der brummades och der deklamerades vers af hederliga borgare. En tjock bryggare med en ihålig stämma, som tycktes komma ur djupet af

hans största ölfat, deklamerade Helmers' poemer. Apotekare Zwart gick upp i Jan van Beers, hvars *Blinda* han föredrog med sammanknipna ögon. Doktorn höll honom skarpt i sigte. »Pass på, om icke den förryckte karlen en vacker dag med sina verser och sin distraktion förgiftar någon patient för mig. Ni måste hålla er till era pillerburkar, Zwart.» »Ack, han förstår mig icke», suckade Zwart, riktande sitt smäktande öga från pulvermorteln till himmelen. Lärftskramhandlaren gjorde cession — huru många jern hade icke Joan Wouters i elden — der satt han nu med tjugu rullar vers i hufvudet och icke en enda rulle tyg i boden. Det var en härlig tid; småborgarena hade strupen full af poesi. Trädde ni in i en butik och begärde att få se på en hatt så stirrade mannen, som satte honom på er hjessa, med drömmande min i rymden och i det han med fingrarna for omkring era tinningar stämde han upp ett högtrafvande qvåde.

Potgieter såg betänksamt på Schimmel. »Min son, hvarför lät du Nederländerna öfversvämmas af deklamatorer! Men hvad gjorde väl det, om man blott var nöjd med prestationerna, och publiken i Groenewegen var förtjust. Dock, det gifves alltid kritiker och anmärkare, som förargas öfver landtlig enfald. Dessa yttrade oförbehållsamt, att *Litteraturens Vänner* drefvo gäck med den sanna konsten och gäfvo den goda smaken en örfil. De fattade det kloka beslutet att traktera staden med något bättre. Föreläsningar hade börjat falla i smaken. Man sammansköt en liten summa och öfvertalade fem framstående föreläsare att låta falla en smula från deras välförsedda bord. En föreläsare från hufvudstaden öppnade raden. Åt Daniel uppdrog man att bereda den store mannen gästfrihet. Och så inträffade en vacker vinterdag att aftondiligensen i Groenewegen aflemnade en talang, en temligen stelnad talang, ty det var bitande kallt. Det stod en hop menniskor på förstugubron till »Falken», ankomna för att få se en skynt af föreläsaren. Den store mannen var nästan ihjälfrusen och föga vänligt stämd. Inkommen i ett rum, som låg intill föreläsningssalen, placerade han fötterna på kamingallret, begärde ett glas varm rhum och sade inte ett ord. »Fy tusan, en sådan resa!» utlät han sig slutligen buttert; det var tydligt, att han önskade staden för hin i våld.

»Det gör mig ondt, att det burit så illa till med vädret»,

sade Daniel artigt. »Vi hafva ställt för stora anspråk på er, fruktar jag. Men något mera framstående höra vi så sällan här. Vill man icke utifrån hjälpa oss, så möglar vårt lilla samhälle. För den skull hafva vi dragit på oss de högklackade skorna och räknat på er hjälp och beredvillighet. Det fins dem bland oss, som ni kommer att bereda en stor njutning i afton.»

De enkla ordalagen, den bildade och belevade tonen öfverraskade storstadsbon. Han slog upp ögonen, kastade en blick på Daniel, ljusnade i ansigtet och smålog. »Nå, det är väl icke så farligt, fast diligensen var en best.»

Han höll ännu på att tala, när de öfrige herrarne i komitén kommo in och frågade, om han var färdig. Ja, föreläsaren var färdig. Så gick det framåt genom gången, som åtskilde stolraderna, den store mannen i spetsen, komitéledamöterna tätt efter. Herrarne kastade triumferande blickar omkring sig, liksom ville de säga: der ser ni, godt folk, der är han nu, här hafva vi honom! Salen var sparsamt belyst med oljelampor, de kala väggarne prydda med sköldar, på hvilka prunkade lysande skaldenamn. Groene-wegens publik var talrikt församlad. Tätt invid talarestolen sutto de äldre damerna, ett haf af nystärkta mössor, som kom i rörelse, när föreläsaren passerade. Derefter en blandad publik; en klunga herrar stod vid dörren. — Den store mannen hade blickat sig omkring, putsat näsan, uppvecklat manuskriptet. Ämnet tillkännagafs: Macbeth af Shakespeare. Det spred sig en sakta hviskning, ett mummel lopp genom salen. Rörelse i raden af hufvuden.

»Hvad är det för något?» sporde en fröken hviskande. »Inte vet jag», sade den tillsporda, »säkert något roligt.» — »Det tror också jag», återtog den andra förhoppningsfullt.

Föredraget var utmärkt till innehållet, fängslande till formen och väl framsagdt, hvilket likväl icke hindrade, att flertalet af åhörarne sågo ut som om föreläsningen hållits på hebreiska. Ett par äldre damer stirrade ängsligt på föreläsaren: »huru har karlen kommit på den idén att tala om alla dessa gräsligheter? Fy, det är ju så blodet kan stelna.» — Nu sjönko ett par hufvuden nickande ned på bröstet. Herrarne vid dörren tycktes lika litet finna något behag i föredraget, hvilket bäst bevisades af deras många undertryckta gäspningar. Pip! gick dörren upp, der gled en ut ur salen och — pip! — åter en in på kafét. När



föredraget ändtligen var slut och föreläsaren klifvit ned från sin tron, kom en och annan fram för att tala med honom. Det uppstod en konversation. Föreläsaren menade, att det om somrarne måste vara vackert härute.

»Härute?» återtog en herre med uppdragna ögonbryn.  
»Groenewegen är en stad.»

»Lika så god som trots Amsterdam», brummade en annan i skägget.

»Vi hade förr vår egen rätt. Hålen för pålarne till schavotten finnas ännu att bese», försäkrade den förste.

»Skola vi icke gå in på kafét?» sporde en nykommen.

»Pardon, var så god och presentera mig», yttrade en viktig man med glasögon och uppstruket hår.

»Zoelmond, privatlärare.»

»Fägnar mig att göra er bekantskap, herr Zoelmond!»

Zoelmond klef nu fram och stälde sig bredvid föreläsaren. På vägen till kafét gjorde han sin komplimang.

»Intressant, mycket intressant. Det har sannerligen förekommit åtskilliga synpunkter i ny belysning.»

»Åh!»

»Skada blott att de fleste ej förstå engelska. Enfin! inför eliten, ser ni, inför eliten.» Herr Zoelmond strök upp tupén.

Det var som om allt sammansvurit sig den aftonen för att gifva föreläsaren ett så dåligt intryck som möjligt. Ty Daniel vardt utkallad till någon, som nödvändigt måste tala vid honom. Så kom Amsterdamaren att slå sig ned i ett hörn, der han ej bort vara. Bredvid biljarden sutto nämligen några kortspelande herrar, hvilkas samtal, som fördes temligen högröstadt, just ej var egnadt att göra en föreläsare angenämt stämd.

»Men hvad är det han föreläser?» sporde någon.

»Åh, mick-, mock- eller mackbet, i alla händelser en 'bet'.»

Högljudt skratt.

»Jag spelar solo.»

»Jaså, general; hur står det till med gikten?»

»Illa, illa, alltid ett styft ben. Är det vackert väder i afton?»

»Kallt — ni måste bekänna trumf — förtvifladt kallt.»

»Och ni, herr Salomons, har ni också varit och hört på Macbeth?»

»Tackar så mycket», svaras det på palestinsk munart.

»Skall jag gå och höra på en tragedi? Jag behöfver blott en blick i min kassakista, der har jag en tragedi.»

»Odi profanum vulgus et arceo», var den första förargade uppbrusningen af föreläsaren; hans andra var afsky för den lilla bondhålan; hans tredje det fasta beslutet: en gång och aldrig mera. Slutligen fann han likväl alltsammans så löjligt att han brast i skratt.

## XLI.

Men Daniel var nedstämd och förlägen, när han befann sig på hemvägen med föreläsaren. Ämnet hade icke slagit an. Det var för styf kost första gången. Det gjorde honom ondt, att han icke kunde visa föreläsaren, huru som det bland publiken fans en och annan, som egde bildning nog att njuta af och värdera det fängslande föredraget. Men detta var icke det enda som satte honom i misshumör. Hans behagliga adjutant hade öfvergifvit honom; en fnurrig, gammal gumma hade kommit i stället. Hos jungfru Görtz höll ingen länge ut. Hans kammare tycktes honom dyster och ödslig. Kakelugnen rökte in och allting stod upp och ned. Huru saknade han icke den flinka, händiga flickan. Detta allt gjorde, att han förhöll sig tyst på hemvägen. Föreläsaren för sin del hade lika liten anledning till belåtenhet med sin afton. Mannen bredvid höll han för en stympare. »Hur skall jag kunna stå ut med den här hederlige Groenewegaren de timmar jag ännu måste tillbringa här?» tänkte han.

De gingo genom boden och uppför trappan till Daniels bostad. Lampan var tänd; med sina böcker, sina tafflor, sina väl putsade möbler såg rummet gästvänligt och hemtrefligt ut, ännu glimmade det äfven i kakelugnen, men vinet var ännu icke framsatt, som han hade befält. Ack, hvar var Steintje! Förundrad såg främlingen sig omkring, kastade en blick på bokhyllan, en annan på det uppslagna pianot med de stora nothögarna.

»Tag icke illa upp, men har jag verkligen nöjet att se stadskassören...» Barmhertige himmel! Tänk om han glömt sig... om det var rektorn eller pastorn eller kanske hans adjunkt, en aflägsen släkting till honom....

Men en nick af Daniel lugnade honom i det hänseendet.

»Ni tyckes vara en vän af litteratur och musik.» Främlingen granskade flyktigt titlarne. Han kunde icke återkomma från sin förvåning. Så långt från Amsterdam, så mycket bildning hos en . . . stadskassör!

»Jag tycker mycket om att läsa. Så småningom har jag fått ihop denna lilla boksamling.»

»Som är vald med urskiljning och smak, af de bästa . . .»

»Ni är alltför god», sade Daniel. »När jag hörde er i afton, afundades jag er. Jag tänkte, ack, om jag kunde förstå dem som han.»

Detta sade han så enkelt och okonstladt, så af hjertat, att den andre ånyo aktade honom värdig sin uppmärksamhet. Dervid slog honom för andra gången det ädla, det intelligenta i detta ansigte. Med långt större nöje än han föreställt sig, lät han sig sjunka ned i länstolen som Daniel skjutit fram till brasan. Den enkla gästfriheten bjöds honom med sådan hjertlighet, värden ådagalade en sådan brådska, ett sådant nöje i att fullgöra värdskapet pligter, att den främmande, som i hemlighet hade roligt åt sin värds ifriga, men tafatta och hjälplösa sätt, kände sig helt gynnansamt stämd mot den hederlige mannen.

»Ni har der en vacker upplaga af Shakespeare.»

Daniel tog smickrad volymen i handen, öppnade den med bokvännens kärlek och med den vördnad, hans ödmjuka hjerta hyste för den store skaparen af dessa verk.

»Ja, ja han har beredt mig mycken njutning i ensamma aftonstunder. Han vet hur människan är till sinnes i alla lifvets förhållanden, icke ett smyghål i hjertat som han icke känner. Visserligen förstår jag honom endast till hälften, jag sitter förstummad, när jag läser honom, öfver hans väldiga ande. Han känner så djupt, så klart; tänker så ädelt och upphöjdt. Det goda varder hos honom så jemt afvägdt och derigenom så verkligt, så menskligt sant. Han är så rik, så utomordentligt rik, nästan för rik. När jag läser honom, förefaller det mig, som om jag skakade på ett öfverlastadt fruktträd. Det regnar frukt, den faller en på armar, händer, hufvud. Man vet icke hur man skall bära sig åt eller hvar man skall gripa sig an vid detta öfverflöd.»

»Men *den här* har också sina grenar väl lastade.»

»Hugo, ja visserligen, men det förefaller mig, som om några af hans frukter äro uppblåsta. Icke alla förblifva

hela, då de falla till marken. Det fins åtskilliga bland dem, som blott innehålla luft.»

Den främmande skrattade. Han fann nöje i denna hänförelse, som var så naiv, och så innerligt menad. Ju mer han talade med sin egendomlige värd, desto mindre beklagade han sin ankomst. För Daniel var utbytet af tankar med en högt bildad man en njutning, som ej kan beskrivas. På den främmandes enträgna uppmaning öppnades pianot. Men detta är ju någonting alldeles ovanligt, tänkte gästen, när han hörde Daniel spela. Han gräfdde i nothögen och begärde mer och mer. Samtalet öfvergick från musiken till språket, till sängbarheten af vissa verser.

Den främmande slog upp volymen som låg på bordet och läste följande underbara, melodiska, vemodsfulla rader i »Twelfth night»:

Come away, come away death  
And in sad cypress let me be laid;  
Fly away, fly away breath,  
I am slain by a fair cruel maid . . .

Medan han med sin djupa, böjliga stämma läste upp dessa verser, ackompanjerade Daniel honom sakta på pianot. »Tack, tack, det är härligt», sade den främmande, läggande boken ifrån sig, och för sig tjelf tänkte han: i den här mannen fins mer, ja långt mer än någon skulle kunna förmoda. Hur har han kommit att sitta här på ett kontor?

Det var sent på natten, när de skildes.

»Ni kommer väl att besöka musikfesten i Leipzig?» sporde den främmande.

»Jag hoppas att det skall blifva mig möjligt. Mina tillgångar tillåta mig annars icke dylika njutningar. Men för detta nöje måste jag finna någon utväg. För att tillstå sanningen har jag sedan månader gladt mig deråt.»

»Låt mig nu säga er, min herre, hvilket nöje er bekantskap har beredt mig. Vi hafva tillbragt en härlig afton tillsammans. Hvad min föreläsning beträffar, så finner jag nog, att ämnet ej var valdt med tillräcklig urskiljning. Men sedan jag lärt känna er, torde jag åtminstone kunna hoppas att icke alla hade tråkigt vid mitt föredrag.»

»Ni har talat för några få», sade Daniel, »men dessa tacka er af hela sitt hjerta. Det var ett första försök. Vi måste hålla i. Publikens smak varder genom att ofafåtligen

höra talas om det sköna, finare och bättre. Man måste hafva tålmod. Er tackar jag för att ni ej ringaktat vårt lilla samhälle och att ni unnade mig ert sällskap. Jag skall ej lätt glömma denna afton. Jag har haft få sådana. Och . . . . ännu en sista bön, skulle ni längre fram ännu en gång . . . .»

»Godt, godt, men då något annat ämne. Inte någon mick- mock- eller Macbeth, som den der herrn på kafét uttryckte sig.»

### XLII.

Det var nyårsafton. Daniel spelade orgel i den stora kyrkan, en gammal, ärevärdig byggnad, som förskref sig från det tolfte århundradet. Der en gång rökelsemolnet ringlade sig upp från offerkärlet, der det dämpade ljuset lekte omkring prestens silfverkransade hjessa och öfver altaret, der stod nu en rad af stela, gula bänkar. Missriktad nykterhet och smaklöshet gjorde det omöjligt att få en öfverblick af det sköna byggnadsverket i hela dess rena jemm-mått, ty det härliga koret var genom ett träskrank afskildt från mellanskeppet. Men om aftnarne gjorde kyrkan ännu ett visst intryck. Ljuset som föll från de grönskärnade hänglamporna, gled lugnt öfver mellanskeppet, men nådde icke upp till de höga hvalfven, som fortforo att vara insvepta i djupt mörker. Man såg liksom genom ett töcken in i det rum, der den stilla menigheten var församlad. De höga hvalfven gäfvo eko af predikantens i skarp näston framsagda: »Sela.»

Och Daniel grep i tangenterna. Lik ett jättehjerta, som jublar och gråter och beder, brusade orgeln öfver församlingen. Först svagt och tvekande, men sedan allt starkare och högtidligare steg lofsången mot tempelhvalfven ur djupt rörda hjertan. Här var den gamla tiden, den gamla gudstjensten, det gamla Nederland, den gamle Guden. Hela den förgångna tiden, ur hvilken vi så nyss växt upp och som dock redan var så fjerran för vår blick, det forna Nederland, som vi ej längre vilja erkänna, men till hvilket dock vårt hjerta stundom längtar tillbaka, ryktes upp ur sin dvala. Gubben på predikstolen höjde sin stämma, försvagad af ålderdom, men som denna afton hittade vägen till åhörarnes hjertan. Han kände dem allesammans, dem som

sutto dernere, både gamla och unga, fattiga och rika; han läste deras innersta tankar och han rättade sina enkla ord derefter. Samlande liksom i en brännspegel, hvad han visste gjorde intryck på själen, bragte han det så långt, att alla hufvuden vördnadsfullt sänktes, att alla reste sig inför den Oändlige, hvars närvaro de kände. Sången tystnade. Omgifven af sina närmaste begaf sig hvar och en hem till sitt. Menniskoströmmen, ljus och orgeltoner böljade ut genom de öppna tempeldörrarne. Äfven hjertat, det beklämda hjertat, hade uppslagit sina dörrar på vid gafvel, det hade kämpat och vunnit frid.

Äfven Daniel svepte öfverrocken omkring sig och gick hem. Denna afton firade han alltid för sig sjelf, om det kunde kallas att fira. Det hjälpte icke, att hans vänner trugade honom. »En hvar bör då vara med de sina», tänkte Daniel, »en främmande hör icke till familjekretsen.» Sitande framför brasan fördjupade han sig i sina minnen; böckerna, hans trogna pappersvänner, blickade tigande ned på honom från sina hyllor. Ack, nog kunde det finnas bättre vänner för lifvets afton! Hans hand grep efter violoncellen. Tyckte han kanske, att icke ens dennes strängar läto så ljuft som en barnaröst. Han lutade pannan i händerna och lyssnade till vattnets squalp nedanför fönsterna, till bogserbåtens flåsande arbete uppför strömmen. Försjunken i sina tankar satt han så och stirrade i elden, då plötsligt ett ljud, som trängde genom stormen, nådde hans öron. Han höll andedrägten och lyssnade. Ännu en gång hördes samma ångestfulla, genomträngande rop liksom från en människa i dödsfara. Daniel sprang upp, slog upp fönstret, genom hvilket blåsten bröt in, och spanade utåt. På himmelen jagade vilda moln, mellan hvilka månens runda skifva dök upp här och der, likt ett fartyg, som slungas upp och ned mellan brottsjöarne. Nere vid muren, der den högt uppsvällda floden sköljde öfver den smala gångbanan, låg framstupa i gyttjan, med fingrarne krampaktigt slutna om de hala stenarne en dunkel skepnad. Och vid månskenet, som bröt fram mellan molnen, såg han ett blekt, vanständt, förstördt ansigte, ur hvilket två svarta, vansinniga ögon riktades mot honom. Ett rop banade sig väg öfver hans läppar; han stannade ett ögonblick liksom fastnaglad vid platsen med handen pressad om gardinen. Derpå grep han med ett utrop, som höll på att qväfva honom, sin öfverrock och

ilade ned genom bakporten som ledde ut till flodbrädden. Han lade handen på den nedhukades skuldror, då gestalten plötsligt reste sig på knäna och grep fast i honom med vild ångest. Det våta håret klibbade fast vid hennes panna, tänderna skallrade, de runda, svarta ögonen, som föreföllo onaturligt stora i det bleka, ungdomliga ansigtet, stirrade stelt och rådvillt på honom.

»Steijntje!»

»Jag vill icke i vattnet», ljöd en hes stämma, »jag vill icke i det svarta vattnet, jag är så rädd för Gud.»

Och hon sjönk tillsammans vid hans fötter.

»Har det kommit så långt?»

»O, herr Daniel, herr Daniel, för Guds barmhertighets skull, haf medlidande med mig.»

Han stod och visste ingen råd. På hans häftiga frågor följde förvirrade och afbrutna svar. Hon hade lupit sin väg, hon hade velat kasta sig i vattnet, då hon hade fått se ljuset från hans fönster och . . .

Daniel strök sig med handen öfver pannan. »Stig upp», sade han allvarligt, i det han böjde sig ned mot flickan vid hans fötter. »Försök, om ni kan gå, och håll er fast vid mig. Jag får se, om jag kan hjälpa er . . . jag får se. Gud har räddat er från en förfärlig död. Det var han, som visade er mitt fönster. Jag skall ej stöta bort er.»

Han lyfte upp den arma flickan och drog hennes hår, som han då hoppades, i dubbel mening ur smutsen. Var väl detta hans glada, vackra, koketta uppasserska, denna hopsjunkna flicka, som skälfde af ångest och köld? Han plaskade fram genom den våta snön, som piskade honom i ansigtet; i fjärran på floden lyste det röda skenet af lanternan på bogserbåten likt ett brinnande jätteöga, som blickade ut i natten. Hållande sig tätt intill stadsmuren, släpade han med sig flickan, som han försökte intala mod, då plötsligt hennes hand släppte hans axel och hon sjönk medvetlös tillsammans. Förtviflad blickade Daniel omkring sig; han lutade sig ned mot qvinnan, som låg afsvinnad vid hans fötter, i det han undrade, om han skulle kunna bära henne. Så skyndsamt hans krafter tilläto, släpade han henne med sig. Det var ett sällsamt skådespel, att se den länge, bleke mannen vada i den mörka natten genom den djupa smutsen och med ansträngning på armarne bära en vacker flicka, hvars bleka, liflösa ansigte hvilade mot hans skuldra.

Sålunda kände han alltså för första och sista gången — o ödets bittra ironi — en kvinnas hufvud hvila mot hans bröst. Daniels armar darrade, hans fötter slunto. Lyckligtvis syntes snart ett ljus. Han stod framför ett litet hus och han bultade med stöflarne mot dörrspegel.

»Hvem är der?» sporde en röst inifrån.

»Öppna, i Guds namn, öppna.»

Rigeln drogs ifrån. En kraftigt bygd, redan till åren kommen kvinna visade sig. Hon höll handen för ljuset, som hotade att blåsa ut. Endast hennes vanställda ansigte, öfver hvilket skuggan af fingrarne bredde sig, var synligt.

»Herr Daniel, o min Gud, hvad vill detta säga?»

»Stäng dörren, Betje, jag bringar er en olycklig, som vi måste bistå.» Han lade flickan i armstolen, i hvilken den hederlige sjökaptenen fordom brukade sitta och röka sin pipa. Betjes lampa belyste den fina ovalen af de likbleka kinderna. De långa silkeslena ögonfransarne lågo pressade mot kinderna så hårdt, som om de aldrig mera skulle uppslås. Kapuschongen, som hon dragit öfver hufvudet, hade glidit ned, så att det fina hufvudet var bart. En tung, svart, upplöst hårfläta hängde drypande af vatten öfver axeln ned på bröstet.

»Jo, det här var skönt», sade Betje, när Daniel hade satt henne in i de närmare omständigheterna.

Den kraftiga borgarfrun stod der rak som ett ljus och blickade, med högburet hufvud och armarne i kors öfver bröstet, ned på sin fallna syster.

»Min herre», sade Betje, »hon har fått alldeles hvad hon förtjenar, den slinkan. Hvem har sagt att hon skulle slå sig i slang med dem, som stå öfver henne? Har hon inga armar på kroppen för att ge en gunstig junker, som pratar dumheter med henne, ett slag i ansigtet?»

Daniel gjorde en rörelse.

»Ja, min herre, ni är som alla andra karlar. En vacker flicka, som lipar, den kan ni inte stå emot. Ni tror allt hvad en sådan der jänta behagar duka upp för er. Jaha, min herre, skam att säga det, men de linda er om fingret, min herre.»

Allt medan Betje sålunda lättade sitt hjerta, fuktade hon läppar och tinningar på den afsvimmade flickan med bränvin.

»Jo, jag skulle haft ett sådant infall, jag, i min dag!



Far min han skulle nog ha piskat sattyget ur kroppen — det kan ni lita på.»

»Hon har inga föräldrar mer», sade Daniel.

»Så mycket mera skäl då att söka taga vara på sig sjelf. Förförd! Kantänka! Ungdomen blir sämre för hvar dag.»

Den ifver, hvarmed Betje under tiden öfvade sitt kärleksverk, stack hjert af mot det hårda i hennes ord.

»Vet ni, hvad en sådan här jänta borde ha? Jo, ett kok stryk borde hon ha. Det är icke värdt att göra sådana der miner, min herre. Äfven jag har varit ung. Det skulle göra henne mer godt än att karlar beklaga henne. Att först draga skam och vanära öfver sig och sedan låta en annan bära följderna. Äran växer inte ut igen liksom häret. Är hon borta, så är hon borta.»

»Fordom var ni icke så känslolös, Betje», sade Daniel, »mot menniskor — som voro svaga. Hvarför är ni nu så hård mot ert eget kön?»

Betje gaf intet svar; men hon höll handen under pannan på flickan, som just nu slog upp ögonen för att åter sluta dem. Förande ett glas med någon varm dryck till hennes läppar, sade hon nu något mindre sträft:

»Drick, flicka!»

Vändande sig derpå mot Daniel, tillade hon: »var så god och gå in ett ögonblick i rummet här bredvid. Hon är genomvåt om fötterna, jag kommer genast efter.»

Der stod han nu och hörde, huru den ena qvinnan talade till den andra.

Det var just icke något ömt tal, men det var mähända helsosamt.

»Ni kan tacka Gud på era båda knän, att den beskedlige herrn varkunnade sig öfver er. Se här — stick in fötterna i mina tofflor. Om ni varit min dotter, hade jag slagit armar och ben af er — der har ni en varm duk att svepa om er.» Daniel hörde flickan gråta öfverlyjdt.

Han hade gjort upp sin plan. Betje skulle följande dag föra henne till ... R., en plats der ingen kände hennes fel. Der bodde ett hederligt borgarfolk, som stod i förbindelse till hans föräldrar. De måste mottaga flickan. Han visste, att de skulle göra det — när *han* bad derom. Och sedan fick man väl se. Kostnaderna skulle han anskaffa, äfven om det måste ske med andras hjälp. Så tänkte, beslöt och öfverlade han med Betje. När allt var aftaladt,

trädde han ut i det rum, der flickan befann sig. Hon höll händerna för ansigtet medan han, stående bredvid armstolen, meddelade henne, hvad som var beslutadt.

»När vi göra vårt bästa för att blifva bättre, Steijntje», tillade han, »så fins det nåd hos Gud och . . . människor.»

»Ja, när de äro så goda som ni», mumlade Betje mellan tänderna.

Steijntje sänkte sitt glödande ansigte ända ned mot sina knän, medan han talade. Men när han gjorde min af att aflägsna sig, grep hon, högljudt gråtande, hans hand och tryckte den mot sin kind. Med sina läppar vågade hon icke vidröra den.

Verlden är full af jämmer och sorg, tänkte Daniel, då han befann sig på återvägen hem. Vi måste hjälpa till att bära eländet. Huru skall man lugnt kunna nedlägga sitt hufvud och skiljas hädan, om man ej utplånat någon siffra från det stora belopp af skuld och smärta, som trycker här i verlden. Lifvet tyckes ej vara anlagdt på att vi skola vara lyckliga om icke möjligen någon gång, för ett ögonblick, i förbigående.

### XLIII.

Daniel vände sig om hjälp till förförarens fader, sonen hade kort förut spårlöst försvunnit från staden. Svaret var tvärt afslående. Fadern utlät sig i bittra ordalag om sonen. »Jag kännes icke längre vid detta olyckliga sorgebarn såsom min son», så slutade han.

Daniels hjerta sammanpressades vid läsningen af detta bref. Äfven doktors fru skakade på hufvudet, då han framstälde saken för henne.

»Jag hoppas, på framgång för edra bemödanden», sade hon, »men jag tviflar derpå. Flickan var varnad, och ändå gick hon vilse. Det kommer icke att inbringa mycket, fruktar jag.»

»Men vill ni då, att jag skall lemna henne alldeles åt sitt öde? Huru kan ni tänka så, ni som är så god mot andra, ni som sjelf är mor . . .»

»Jag får anhålla, att ni icke ens i aflägsnaste mån ville sammanställa mina döttrar med denna . . . med denna . . .» ropade doktors fru, djupt rodnande, nästan häftigt.

»Men denna qvinna har äfven hon en gång varit ren

liksom era mera lyckliga barn. Hon stod ensam i världen, ensam liksom jag . . . min svagare medsyster. Hon föll för det hon var vacker. Om jag icke gjorde åtminstone ett försök att rädda henne, hvilken omenniska skulle jag icke då vara. Huru kommer det sig likväl, att ni, gifta fruar, äro så hårda mot de fallna?»

Doktorsfrun stod upp, såg på Daniel och svarade:

»Önska icke att vi skola hafva större fördrag med synden, mindre afsky henne och känna mindre blygsel för de förvillade af vårt kön. Önska det icke, för samhällets bestånds skull. Er sträfvan finner jag likväl ädel, och jag vill hjälpa er, himmelen gifve, att ni icke får otack till lön för er godhet.»

»Och äfven om så vore? Det skulle visserligen smärta mig för det stackars barnets skull, men min pligt att söka rädda henne är därför icke mindre bjudande.»

Denna afton gjorde Daniel ett djupt hål i den blygsamma summa, som han lagt af för sin musikfest. »Det ser ut», tänkte han leende för sig sjelf, »som om jag ej får använda något för egen räkning. Detta är nu en gång mitt öde här i världen. Mätte jag bara i Guds namn lyckas, så skall jag aldrig ångra dessa penningar.»

Steijntjes barn dog vid födelsen. Sjelf tillfrisknade hon långsamt. Daniel skaffade henne plats hos goda människor. Och hon gjorde ej skam åt hans förväntningar. I fyra år hade hon nu tjenat i den familj, som upptagit henne. Det muntra lynnet var försvunnet på allvar och hade lemnat plats för ett stilla väsen. Hon tjänade troget och ärligt sitt husbondefolk, som högeligen berömde henne och, liksom Daniel en gång, fäst sig vid hennes behagliga person. Men det glada lynnet från fordom fans icke mer. Vid slutet af det fjerde året lät en rask handtverkare anmäla sig hos Daniel. Arbetaren satt först en stund och tummade förlägen sin mössa; han visste synbarligen icke huru han skulle börja. Till sist slapp det dock ur honom. Hans ärende var att bedja Daniel hjälpa honom att öfvertala Steijntje att gifta sig med honom.

»Hon har begått ett fel, min herre», sade den hurtige ynglingen, i det han vände sitt ärliga ansigte mot Daniel. »Hon har sagt mig det, min herre, så har hon. Och hon har äfven sagt mig, att en hederlig handtverkare numera ej kan taga henne till hustru. Men ser ni, min herre,

jag håller så innerligt af henne. Jag har . . . förlåtit henne det. Och deri tror jag icke, jag gjort orätt.»

»Nej, det har ni visst icke, det har ni visst icke», svarade Daniel, hvilkens ögon i detta ögonblick öfverdrogos med en dimma. Det gifves ändå afundsvärda ögonblick här i lifvet.

»Det har ändå icke nyttat till något, hon vill absolut icke höra talas om något giftermål. Men sedan hon nu sagt mig allt, hvad ni gjort för henne, och att ni räddat henne från vanära och undergång, hvilket allt ni gjort som en hederlig karl, och för hvilket Gud må löna er, så har jag tänkt som så, att jag skulle gå till er och fråga er, om ni skulle vilja hjälpa mig för att bringa henne på andra tankar.»

»Om hvad jag får höra om er, min vän, är lika godt, som det intryck ni gör på mig, så vill jag göra det. Ja, då lofvar jag, att jag skall göra mitt bästa för er.»

Daniel räckte den raske arbetaren sin hand, hvilken denne tryckte med en kraft, som om han velat krama sönder den i smulor. »Här står jag nu som äktenskapsmäklare», tänkte Daniel, medan ett leende halft blidt, halft vemsfullt spred sig öfver hans tankfulla ansigte.

Han skakade på hufvudet, betraktade sina långa, smala fingrar, som ännu voro röda efter den andres jernnäfvar och satt en stund fördjupad i sina tankar. Derpå reste han sig hastigt. »Gudskelof, så är ändå en menniska räddad. Då har jag icke lefvat förgäfves!» Han slog upp sitt piano och lät fingrarna löpa öfver tangenterna, hvarvid tonerna sprungo fram och rullade som perlor under hans fingerspetsar och öfver hans missbildade ansigte och den jemna, rena pannan spred sig sommarsolskenet med välbehag.

#### XLIV.

Nu vika och fördunklas gestalterna, som befolkade min tysta studerkammare . . . Ännu en gång kommer dock synen tillbaka. Vi äro hemma hos vår doktor. Ett eget slags lukt förräder redan vid inträdet, vid hvilket viktigt bestyr husets damer äro sysselsatta. Här försiggår den stora rengöringen med sin attiralj af såpa och skurborstar. Jag ser det gammalmodiga köket med de blankskurade koppar-kärlen, den väldiga spisen, i hvilken, från den uppstaplade

vedbrasan, eldens röda tungor skjuta upp och slicka den nedsotade kitteln. Der ofvanför reser sig spiskappan, beskuggande elden med sin bärd af randigt kattun medan en rad af blåa porslinstallrikar står uppställd som prydnad längs spiskransen. Doktorsfrun med klädningsärmarne uppvikta och förklädet om lifvet står vid en stor kista, ur hvilken hon plockar upp porslin. En flicka i blomman af tre och tjugu år — äldsta dottern har redan funnit en egen härd — bär en hel stapel tallrikar på armen. De runda kinderna blossa i eldskenet och det rika blonda håret, ett arf efter modern, böljar i glänsande bugter kring hennes tinningar. »Mamma, det blir ett helt torn», ropar flickan, som ser tallrikarne växa henne öfver hufvudet. Husmodern borrar just sitt skarpa öga i bottnen på kistan. Der ligger en peppardosa begrafven i dammet. Denna har hon just gripit och håller henne triumferande inför tjensteflickans vidt uppspärade ögon — den enfaldiga Mietje hade svurit på att peppardosan var förkommen — när Doktorn med allvarsamt, bekymradt ansigte, brådslande trädde in.

»Louise», sade han, »sluta med det der ett ögonblick.»

»Strax, min gubbe — ack, Mietje, tag då i en gång. Stå icke der och dröm. På ögonblicket, gubbe... nej der, på serveringsbordet. Flicka, hvar har du dina tankar?»

»Louise», sade doktorn åter, men denna gång med en ton, som öfverraskade henne, »låt nu vara».

Hon kände sin man; hon vände sig om och frågar förskräckt: »är det något?»

»Ja, det är något. Jag kommer från Daniel. Det står inte bra till med honom. Han har hjernfeber.»

»Det är väl icke farligt?» återtog frun med återhållen andedrägt.

»Jag kan ännu ej bilda mig någon åsigt derom», svarade hennes man, rynkande pannan. Doktorn teg ett ögonblick. Derpå föll hans hand med kraft ned på serveringsbordet. »*Det* skulle göra mig ondt.»

Hans hustru rycker af sig förklädet och kastar det till flickan: »Mietje», säger hon, »tag af kitteln och gör såpluten klar. Hvad skall jag säga? Det måste gå som det går. Om jag är tillbaka innan qvällen, vet jag ännu icke. Hör efter hos jungfru Lize...»

»Hvad tänker du göra?» frågar doktorn.

»Jag går till Daniel!»

»För att sköta honom?»

»För att sköta honom. Tror du jag lemnar honom åt frun?»

Hon är redan borta. Pigan står med en disktrasa i handen och med den yttersta förvåning målad i det enfaldiga ansigtet. Dottern med tallrikshögen på armen stöder sig mot serveringsbordet. Hennes blå ögon äro fulla af tårar. »Ack, farbror Daniel!»

#### XLV.

Den trogna väninnan fann Daniel utan medvetande. Ett ögonkast var nog för att öfvertyga henne, att hon här icke kunde undvaras. Hon ringde och när den gamla tjenarinnan visade sig, befalde hon att man skulle bära in Daniels armstol från det andra rummet, emedan hon ämnade vaka hos den sjuke om natten. Tjenarinnan brummade något för sig sjelf, men visade ej alls någon brådska. Ovan vid sådant söl, beslöt doktorsfrun att hjälpa sig sjelf. Men i rummet bredvid stötte hon emot värdinnan, som stälde sig orubblig som en påle i vägen för henne. Hennes helsning besvarades vresigt.

Jungfru Görtz skakade uppbragt på hufvudet, så att de slappa vecken på hennes mössa fladdrade, som om blåsten satt dem i rörelse.

»Det skulle vara roligt att veta, hvad det här skall betyda, min fru.»

»Betyda, jungfru? Jag kommer på anmodan af min man, doktorn» — när helst en viljestark qvinna stöter ihop med en annan ännu viljestarkare, åberopar hon sig vanligen på sin man — »för att sköta den sjuke. Var god och låt mig komma förbi?»

Men jungfru Görtz stod qvar, liksom om hon varit fastväxt.

»Som detta är *mitt* hus, hafva främmande ingenting här att befalla.»

»Men min bästa jungfru!»

»Det är *jag* som är herre här, det var bara det jag ville säga» — rösten höjdes, den närmade sig skrik.

»S-s-s . . . t!»

»Och att ingen kommer när *min* sjuke!»

»S-s-s . . . t . . . !»

»Och att jag mycket väl sjelf kan sköta uppässningen . . . .»

»Men skrik då icke så förtvifladt, den sjuke ligger ju alldeles bredvid, tala icke så högt.»

Värdinnan lät sig icke det minsta bekomma af denna vink. Hon fortfor att lätta sitt hjerta.

Doktorsfrun vardt ond. Lyckligtvis fick hon genom fönstret se doktorn komma.

»Jag får verkligen be, att ni är så god och tiger. Der kommer min man. Till honom kan ni säga hvad ni har att säga . . . om ni vågar.»

Det ringde på klockan inunder, hvarvid värdinnan ursinnig begaf sig tillbaka utför trappan.

Efter hennes försvinnande stod doktorsfrun ett ögonblick tillintetgjord. Derpå slog hon omkring sig med båda armarne i luften och ropade med en ton, som jag ej skall våga att här söka beskrifva.

»O!! — de ungarlarne!»

Det dämpade dagsljuset föll mildt in i Daniels sjukrum. På bordet låg en uppslagen bok och bredvid denna hans faders gammalmodiga fickur, som tickade på sin tjocka guldboett. Och bakom gardinerna låg den sjuke och vred sig i vilda feberfantasier. I förvirrade drömmar lefde han för andra gången genom sitt lif. Doktorsfrun, som satt bredvid hans säng, hörde honom söka vänligt öfvertala sin far . . . hela hans lifs själsstrid vardt henne uppenbar. Ett älskadt qvinnonamn återkom en och annan gång i den sjukes osammanhängande tal. Sjukvårderskan återhöll andedrägten, hon lyssnade med vidt uppspärrade ögon och händerna sammanknäppta i knäet. Det fans något i denne mans lif, som hon alltid önskat känna. Nu var det henne till mods, som om hon frånstulit honom hans hjertas hemlighet. Vi lära stundom känna människorna liksom på uppenbarelsens väg. En blixst flammar upp och försvinner, i skarpa linier står för våra ögon hvad fordom låg inhöljdt i dimma. Doktorn rynkade pannan under sin brottning med den hemske fienden . . . om vännen. Vi, som ingenting förstå af lifvet klaga att döden är en gåta. — Det är ett upplyftande, djupt

gripande skådespel, när anden steg för steg kämpar med döden om herraväldet. Viljans spänning, koncentreringen af alla själskrafter på det enda målet, uppehållandet af den flämtande lifsgnist, som i veckor mödosamt afvinnes naturen, om än förgäfvades, detta väcker aktning för människan.

»Mätte han kunna rädda honom», hviskade doktorsfrun, men doktorn vände sitt bekymrade, sitt allvarsamma, bleka ansigte mot sin hustru och sade: »Nej, Louise, det kan jag icke.» Ett ögonblick tycktes medvetandet återkomma hos den döende. Han såg på sina vänner. »Ären I der allesamma» ropade han med en stämma, som ljud helt annorlunda än fördom. Derpå reste sig Daniel i sittande ställning. Han spärrade upp ögonen, liksom hade han sett något, hvad de andre icke kunde se. En glimt liksom af hänförelse spred sig öfver hans anlete, och när de båda togo honom i sina armar rörde sig hans läppar. Men hvad han sade uppfattade de icke.

Tungt sjönk hufvudet tillbaka på deras skuldror. »Ack, min stackars vän», sade doktorn. »Nu, Louise, är det en god människa mindre på jorden.»

Ett ögonblick derefter, medan mannen med sänkt hufvud och korslagda armar qvardröjde vid sängen, smög sig hans hustru till Daniels piano — och tillslöt det.

När de burit bort honom och den lilla gruppen af män aflägsnat sig, efter den sista vänskapstjensten, trädde en handverkshustru med skyndsamma steg fram till grafkullen. Hon ledde en liten söt flicka vid handen. Flickan höll en blomma mellan fingrarne. De knäböjde båda vid grafven. Den gamle mannen, som lutad mot sin spade stod vid hufvudändan af grafven, såg med ett mildt småleende ned på de knäböjande. Det silfverhvita håret fladdrade för vinden, skäggstubben på det solbrynta ansigtet glänste i junisolen.

»Sakta, Anneke, sakta!»

Hon öppnade fingrarne.

Och just på den fläck, under hvilken herr Daniels brustna hjerta hvilar, föll blomman ned.



## Literaturkritik.

Thomas Thorild, en lefnadsteckning af Klas Fåhræus.

(Albert Bonniers förlag.)

Detta arbete innehåller ett försök att gifva en rättvis be-lysning åt en författare, hvilken antingen — såsom af Atterbom — allt för högt uppskattats eller också fått en något styfmoderlig behandling i vår literaturhistoria. Författaren har icke lemnat några egentligen nya bidrag till Thorilds karakteristik. Han har icke framletat nya källor eller nya uppgifter. Och detta har heller icke varit hans afsigt. Hvad han önskat och hvad han gjort, är, att han framställt Thorilds karakter och derigenom gjort rättvisa åt en af de ädlaste naturer, som den svenska vitterheten lärt oss känna.

En natur som Thorilds har lätt att skaffa sig fiender, och de flesta skola vara benägna att fördöma honom, menar författaren. Hans sjelfkänsla har dervid spelat honom de största spratten. Ty folk har nu en gång för alla svårt att fördraga, när en person säger om sig sjelf, att han »föresatt sig fullkomligheten» eller andra dermed sammanhängande uttryck. Med styrka och vältalighet häfdar hr Fåhræus, huru oberättigade dylika slags omdömen äro. Det är nämligen icke så alldeles lätt för en person, som verkligen *är* öfverlägsen, att hela sitt lif igenom vara okunnig om denna öfverlägsenhet. Och känner han till den, ligger det åtminstone bra nära till hands, att han låter detta slags sjelfkänedom, om uttrycket tillåtes mig, understundom komma till orda, någon gång äfven på ett sätt, som icke är alldeles oblandadt behagligt för hans omgifning. Det kan vara oklokt att gifva denna sjelfkänsla luft. Det kan till och med bero på bristande finhet, att man gör det. Men det är icke desto mindre säkert, att den indignation, som en dylik öppenhjertighet väcker, icke alltid är af det rätta slaget. Ty det blir ofta den sårade medelmåttan, som hämnas på geniet

genom giftigt förtal, viss att få alla andra medelmåttor på sin sida.

Man kallar denna egenskap hos Thorild för »sjelfförgudning». Men måne saken är utagerad i och med användandet af detta smädliga uttryck?

Hr Fähræus har såsom motsatsen till denna egenskap framhållit en annan, hvilken han kallat med den synnerligen originala benämningen, »sjelfutslätande ödmjukhet». Och han tillägger för att göra meningen tydlig att man än i dag återfinner denna egenskap i svenska akademiens handlingar. Det är icke svårt att förstå, hvilken slags egenskap som med detta åsyftas. Vi återfinna den dagligen och öfverallt, i det dagliga lifvet, i böcker, i tidningar, bland det offentliga lifvets män, och i societetens verld har denna egenskap blifvit en lag, utan hvilken man lika litet kan visa sig, som om man vore utan snygga och anständiga kläder. Men hvad är denna tillgjorda blygsamhet värd, denna blygsamhet, som ålägger en man att, äfven der han är och känner sig aldrig så öfverlägsen, hyckla en underlägsenhet, hvilken endast kommer den anspråksfulla dumheten till godo? Den är icke värd någonting. Och den kommer också sällan från hjärtat. Vanligen härleder den sig i stället från det slags beräknande slughet, hvilken ganska tidigt lär oss, att ingenting i den grad smickrar människorna, som när man inbillar dem, att man lyssnar på deras omdömen som på orakelspråk. Sådana människor blifva, hvad man kallar, »omtyckta». Om de förtjena att vara det, är en annan fråga.

Det är naturligtvis en sanning, att det fins något, som heter en öfverdrifven själfkänsla. Och den är ett fel. Det lider icke något tvifvel. Men det är bestämdt ett större — eller kanske rättare *en lägre art* af fel — när hela ens natur är så småaktigt sammansatt, att sjelfva känslan af eget värde, när den möter hos en annan person, är tillräcklig att väcka en antipati, hvilken är dessmera hätsk, i den mån den är oberättigad.

Det är emellertid säkert, att just denna småsinnet antipati mot Thorilds naiva och ofta ytterst oskyldiga själfkänsla har dikterat icke så få af omdömen om honom både som människa och författare. Hr Fähræus har sökt visa, hvarpå denna egenskap hos Thorild berodde. Och skall man kunna skriva rättvist om Thorild, måste man först och främst kunna göra det, utan att känna sig sårad af hans oupphörliga angrepp på den trångbröstadade inskränkheten. Hr Fähræus har haft denna frimodighet, och därför har han gifvit en sympatisk och säker-

ligen rättvis bild af denne skriftställare, som var mera intuitiv än logisk, mera improvisatör än författare, men som grep långt framom sin tid både i fråga om åskådningssätt och frihet i att välja uttrycksmedlen. Det är *den sjelfständige mannen* som förf. mest sympatiserar med hos Thorild. Och det är denna egenskap hos honom, hvilken läsaren lär sig att se och värdera såsom den bestämmande drifkraften i hela hans lif. Den leder Thorild till en entusiastisk beundran för frihetsidéerna före 1789 och till en lika energisk frontförändring efter detta år.

Men med dessa förtjenster förenar boken en svaghet. Författaren kommer helt naturligt att, mer än som kanske är lämpligt och rättvist, se den verd som omgaf Thorild, särskildt hans literära motståndare, med ungefär samma ögon, som hans hjälte gjorde det. Isynnerhet förleades författaren i detta fall till en märklig orättvisa, när det gäller bedömandet af Kellgren. Denna författare framställes af hr Fåhræus med ungefär samma färger som dem, hvilka Thorild sjelf använde i sin berömda »Straffsång». Thorild sjelf kan naturligtvis ursäktas, därför att han i polemikens hetta lät förleda sig att använda både uttryck och omdömen, som ej kunna göra anspråk på historisk giltighet. Om hans literära meningsfränder, hvilka gentemot Kellgrens tvifvelsutän om rättvisa angrepp gerna gjorde Thorilds sak till sin egen, äfven instämde i Thorilds uppfattning af den gustavianske poeten och kritikern, så är äfven detta lätt begripligt. Men att en författare, som hundra år senare uppträder och bedömer 1700-talets literära förhållanden, låter förleda sig till att behandla Kellgren som om han aldrig gjort annat än missuppfattat Thorild, det är verkligen egnadt att framkalla, icke blott förvåning utan också den bestämdaste opposition. När hr Fåhræus talar om »hofskalderna», så har han möjligen rätt, för så vidt det gäller Leopold. Men han berättar sjelf om Kellgren en sak hvilken innehåller ett karaktersdrag, som ej borde ha behandlats i ett blott parentetiskt erkännande. Året 1789, hvilket omdanade Frankrike, och till hvars ära världen snart kommer att fira en jubelfest, är i vår svenska historia förknippadt med en händelse, hvilken ser ut som en ödets ironi öfver det svenska folket. Det var nämligen detta år, som Gustaf III slojade den konstitution, han sjelf skapat. Vid denna tidpunkt, berättar hr Fåhræus, drog sig Kellgren allt mer och mer tillbaka från sin gamla ställning vid Gustaf III:s hof. Det tycks som en sådan handling borde vara af så pass stor värde, att det i efterverldens ögon skulle visa arten af Kellgrens karakter.

Denne man begick misstag mot Thorild och Bellman, de största skriftställare i Sverige. Han var aristokrat till sin smak, och denna egenskap ledde understundom hans sympati på afvägar. Men hans ädla tro på förnuftet, hans lifslånga kamp mot vidskepelse och fördomar, hans lefvande tro på sanningen, hans humanistiska verldsåskådning, som följde honom in i döden, hvilken — icke ens den — förmådde kufva hans fria tanke — allt detta bör vara nog att ställa honom på en plats för hög för att förblandas med mobben af Thorilds vedersakare. Äfven när det gäller honom, torde den förklaringen få gälla som antaglig, att när man blir retad, förgår man sig lätt. Det som sedan gerna vara ett fel att låta reta sig. Hvilken uppfattning man än må ha om värdet af Kellgrens skaldskap — ett är visst: dess innersta kärna var samma kärlek till tankens frihet och sanningen, som besjälade Voltaire. Att behandla honom som en medelmåtta, är orättvist. Geniet framträder under olika former i olika temperament.

I fråga om språkbehandlingen är hr Fåhræus' bok högst märklig. Der fins sidor, som äro syperbt skrifna, sidor, som röja en afgjord originalitet i sättet att låta tankarna träda läsaren till mötes. Men denna språkets originalitet är ännu långt ifrån utbildad. Det är snarare ett sökande efter en egen form än en färdigbildad sådan. Man snubblar oupphörligt öfver meningar och satsfogningar, som äro så tunga och så onödigt besynnerliga, att man nästan kommer att tro, att Thorilds egna besynnerligheter frestat författaren. Våra nordiska språk äro verkligen ej alltid så klara i sin form, att man behöfver stäffa dem i detta hänseende. Ett par gånger kommer en ren omening, hvilken tyder på bristande omsigt vid korrekturläsningen. T. ex. sid. 2 följande sats: »Thomas i vaggan och sex syskon sutto moderlösa i det fattiga hemmet.» Sådant bör undvikas, emedan de flesta läsare af dylikt mottaga ett ogynsam uttryck, som är ännu större än hvad saken är värd.

Allt i allt är emellertid hr Fåhræus' bok om Thorild ett debutarbete, som berättigar till förhoppningar. Kärnan i Thorilds karakter har förf. gripit rätt, och det intryck, boken efterlemnar, är lefvande. Det är egendomligt nog, att en ung författare i våra dagar debuterar med att skrifva om Thorild.

*Gustaf af Geijerstam.*

## Några Thorild-drag

af

Birger Schöldström.

Samtidigt med ofvanstående literära kritik, har redaktionen haft nöjet emottaga några supplerande detaljanmärkingar vid hvad hr Fåhræus haft att anföra. De gälla dels en af Thorilds ryktbaraste fejder och dels hans familjeförhållanden. Vi lemna nu ordet åt vår ärade meddelare, skrifvande som följer:

I sin relation öfver Thorilds »Straffsång» lemna hr Fåhræus det intrycket, att detta »mästerstycke af geni» (såsom hr Fåhræus stämplar nämnda utbrott af en ilska, hvilken väl för alla andras ögon numera framstår på gränsen af barnslighet) endast och allenast varit riktadt mot Kellgren; han nämner ej, att äfven lustspelsförfattaren Envallsson deri fick sin beskärda del, likasom hr F. aldeles förbigår den persifflage, hvarför Thorild på scenen var föremål. Detta offentliga förlöjligande af »Passionernas» skald skedde, som bekant, på Stenborgska teatern å Eriksberg, vid Träsktorget, i den af Envallsson från franskan öfversatta pjesen »Mälaren, kär i sin modell» («Le peintre amoureux de son modèle», författad af Anseaume). Leopold har i sin stridsskrift »Den nya lagstiftningen i snillets värld» påstått, att öfversättaren der tillagt en personnage, i hvilken allmänheten igenkände Thorild, och Klemming upprepar efter honom i »Sveriges dramatiska literatur»: »Genom en tillagd person har Thorild blifvit här framhafd till åtlöje; *i trycket synes dock denne icke*». Dahlgren deremot i sina »Anteckningar om Stockholms teatrar» nämner endast, att Thorild i denna pjese blifvit af en skådespelare härmad och förlöjligad. Thorild sjelf säger sig vara oberörd deraf. Stycket uppfördes första gången den 31 augusti 1782, och i februari 1783 skrifver Thorild: »Jag vet Eriksbergsplattituden. Den är för låg och

ömklig. Har aldrig skadat och aldrig rört mig.» I den bekanta »Straffsången», som följande är utkom, frambryter dock hans harm häröfver mycket tydligt:

I tråskets dunkla ånga — märk!  
Der strålar sumpens genius,  
Det plattas Aristophanes.  
O Kellgren, kyss din Envallsson o. s. v.

Det kan vara af intresse att citera hvad Leopold i anförda stället tio år derefter yttrar. Han säger: »Socrates, Min Herre, som ni citerar, igenkändes på scenen af hans namn, som der bibehölls. Hos oss åter måste en narr igenkännas blott på karaktären af hans galenskap, i hvilket fall komedien är god, oskyldig och värdig det allmänna snillets bifallande dom. *Är det ej detta allmänna snillets dom, som genljuder med upprepade gällskrätt i komiska teatersalen, så ofta man spelar den lilla pjesen Målaren kär i sitt original, hvars öfversättare förtjenar så mycken heder för den personnage han der tillagt? eller känner ni ett offentligare sätt att afkunna denna dom? Men ni skulle kunna komma oss att dö af skrätt M. H., innan vi efter er metod kunde bevisa er att vi hafva lof att le.»*

Nu synes imellertid förhållandet vara, enligt hvad som kan inhentas genom en jmförelse imellan originalet och öfversättningen, att ingen »personnage blifvit tillagd», åsyftande att karrikera Thorild, men väl, att betydliga tillägg i svenska öfversättningen, hvilka uppenbarligen afse Thorild, finnas i målaren Albertis parti. Thorilds förakt för rimmet och hans patetiska stil parodieras starkt. Så yttrar målaren i andra akten, när han ser sin tillbedda komma, följande ord, som ej hafva den ringaste motsvarighet i originalet:

Mitt hjerta börjar brinna,  
Min anda börjar på att vettet öfvervinna;  
Den himmelsk blir och, tysk gudomlig och sublim,  
Att jag ej mer kan tala uppå rim.

Derefter utbrister han i följande orimmade emfatiska utgjutelse:

Kom! Kom fram! Min vän, förträffliga skönhet! Min engel!  
Engel! Min seraphim! och cherubimernas drottning!  
Intag sitt säte, sin thron! sin thron, majestätisk, gudomlig,  
Gudisk gestalt och gebörd, högädlä, ömma Passioner!  
Ewigt blir blott mitt kraf det högsta, sanna och sköna. —  
I inbildningens flygt med sinnenas strålar beskåda  
Slafven, älsklingen, träln, som suckar, dyrkar, tillbeder.  
Flammande anblick! lik den verldsbestrålande solen.

Stolt! förträffligt allt! Ty nu min pensel vill skildra  
 Himmelska gudungens mor, då arla en morgon  
 Hon tog emot guden Mars, bejädrad, beplitud, besporrad.  
 Guden för krigets brak, mord, slagtning, tordön och ljungeld.  
 Ställ sig då mild, söt, öm, vänlig, Aphrodisiakisk!  
 Venus ni liknar så högt i konst och talang att behaga.  
 Ack! se nu! Ack! Ack! Ack! Ack! Raphaël du makalöse!  
 Och uti färgorna du! Du öfvernaturlige Rubens!  
 Ehrenstrahl! Androbius! Protogenes! vännen Apelles!  
 Ja! Apelles, din hand vist hade bort ega min pensel,  
 Ty hvart härstrå förtjust i ändan sig rörer och yfves,  
 Långtar och fiker att snart, snart dukens yta få kyssa.

Denna utgjutelse motsvaras i sin helhet i originalet af  
 följande enkla, *rimmade* verser:

Venez vous asseoir.

L'air gai, la tête droite: imaginez-vous voir  
 Votre amant: il faudroit, ma chère,  
 Mettre un peu plus de feu d'amour dans vos regards.  
 C'est Vénus que je peins, recevant le dieu Mars.  
 De la déesse de Cythere  
 Prenez le tendre caractère:  
 Vous l'imitez si bien par le talent de plaire.

Som man finner, är en parodi tydligen menad i den sven-  
 ska texten, och ingen ny person behöfde eller under sådana  
 omständigheter ens *kunde* der införas för att förlöjliga Thorild.  
 Detta förklarar, hvarför Klemming ej funnit »den tillagda per-  
 sonen» i trycket, och strider ej mot Dahlgrens uppgift, att  
 Thorild blifvit af en skådespelare härmad. Albertis rol utfördes  
 af Magnus Bonne, på sin tid känd som en god aktör och  
 sångare, hvilken troligen dervid imiterade Thorild. Leopold  
 begagnar alltså sannolikt af oaktsamhet ett oegentligt uttryck,  
 då han talar om »den tillagda personagen».

Till det här ofvan anförda, hvilket af den, som skrifer dessa  
 rader, redan för flere år sedan framställes i Nya Dagligt Alle-  
 handa, kan tilläggas, att Envallsson gaf svar på Thorilds tal i  
 »Straffsången», nämligen genom att ännu en gång på scenen  
 till löje framställa egendomligheterna i sin antagonists skrifsätt.  
 Å Stenborgska scenen, nu förflyttad till Munkbron, uppfördes  
 f. f. g. 1786 »De Muselmanske pelegimerne eller Det oför-  
 tänkta mötet», opera-comique i 2 akter, efter Dancourt bearbetad  
 af Envallsson. Och här lät den svenske bearbetaren en af de  
 uppträdande personerna — äfven i detta stycke en målare,  
 Vertigo — föredraga följande kostliga parodi:

Afgrund! dunder och blod! Hvad syn för mitt häpnande öga!  
 Verda! . . . Sjelf Hymen jag ser ju, blixtrande, faslig, behornad!  
 Dunbäddens Behemoth! Manliga sjäalars Leviathan!  
 Nattens tjusande skallerorm, dagens frustande dunderhäst!  
 Digra Sphinxernas drott, vaggornas gnisslande furste,  
 Sött-luft-smilande, falsk; hydrofobisk-slickande, mordisk!  
 Ack! O! Eja! och Ha! Ej din furiefackla förskräcker.  
 Kom! Statt stilla! Blif här! — Du flyr? pultronisk? kujonisk?  
 Halt! . . . Min pensel din bild till verdens fasa vill måla!

Stycket gjorde mycken lycka och höll sig uppe å reper-toaren till 1796, således ännu i tre år efter att Thorild lemnat Stockholm.

Öfver festen å Fittja gästgifvaregård d. 11 Mars 1793, der vännerna togo farväl af den i landsflygt drifne Thorild, lemnas, efter Atterbom, en liflig beskrifning. Men vid aftryckandet af Thorilds »frihetssång», vid hvars toner afskedsglasen klingade, följer dock hr Fähræus ej Atterbom, »hvars version här prägel af hans vanliga ändringsifver», utan Hanselli. Händelsen är nu, att hvarken Atterbom eller Hanselli meddelar den nämnda sången rätt, och Hanselli's tolkning är den oriktigaste. I Höppener'ska papperen (Kongl. Bibliotekets handskriftsamling) ha vi funnit denna Thorilds sång i en samtida uppteckning af Höppener sjelf; den är antagligast här ursprungliga, rätta lärsarten, och vi meddela den därför:

Frihet skallade Nordiska fjällen  
 och frihet var blåa himlens dån:  
 hjeltar logo, trotsande Ödet,  
 då flickan i Dalarne sjöng.

Ödet harmades: störtande molnen,  
 strax hvälfde vår himmel i afgrunds natt.  
 Tro! Tro! Tro! Tro! vrålade lögnen  
 ur molnen: allt darrande föll.

Upp stod Engelbrecht, högg emot klippan  
 sitt svärd, och en ljungelds gnista flög:  
 gnistan tusend gryningens lågor  
 då tände till Frihetens dag.

Gråt vän! Dunkel var dagen, och lögnens  
 än sväfvande skyar störta fram.  
 Gråt, men hoppas: Sanningens gnista  
 mer mäktar än hjeltarnes svärd.\*

\* Den af Höppener angifna melodien till denna sång är af Gluck. Den återfinnes i Åhlströms »Musikaliskt tidsfördrif» 1790, sid 34 (der fogad till den af Thorild öfversatta dikten af Klopstock: »Tyst stod Maj»).



Dramatiskt målande är hr Fåhræi vidare skildring:

»Festen på Fittja var förbi. Lagens tjenare återtog tyglarne och afskedets stund trädde nära. Hade vi stått med de sorgset viftande vännerna, skulle vi sett ej blott Thorild, då han vände sig till ett sista farväl, utan ock ett qvinligt hufvud. Hvem var hon? Hvarifrån kom hon? Det är föga känt. För oss glimtar hon fram som genom ett moln — molnet är borta — hon är vid Thorilds sida, vid sin mans, i verkligheten, om också ej i lagen. Vägen slingrar genom Sörmland ner genom landskapen — på kuskbocken sitter polisbetjenten som en ängel med svärdet, symbol att paradiset är stängdt. Då vägen sedan gungade och Sveriges kust flydde i dimma och försvann, voro de två ensamma, ensamma genom regn och solsken hädanefter.»

Ja — hvem var hon? Hon, »den vackra och trogna svenskan», som följde Thorild i landsflykten, för att blifva hans barns moder och hans lyckliga maka, »så långt hennes förmåga sträckte sig, sin Thorilds beundrande följarinna äfven i idéverlden». Hr Fåhræus återgifver, ehuru med en viss reservation, Atterboms uppgift, att hon hetat Gustava von Kowsky, varit prestdotter från Sörmland samt att fattigdom nödgat henne att taga plats som uppapperska å ett värdshus i Stockholm, der Thorild gjort hennes bekantskap. Enligt en annan uppgift skulle hon varit dotter till en major Lidiin. Sjelf skref hon sig än: von Kowsky (i hennes af Hanselli tryckta förord till Thorilds arbeten), än blott: Kowsky (i sitt testamente\*). Att hon icke varit prestdotter från Sörmland, bevisas deraf, att någon prest vid namn von Kowsky eller Kowsky der aldrig funnits.

Vi kunna visserligen ej med full bestämdhet uppgifva fru Thorilds föräldrar, men vi tro oss kunna leda de Thorildsbeundrare, hvilka hafva tid och tillfälle att t. ex. i Stockholms församlingars kyrkoböcker göra vidare forskningar i denna fråga, på vissa spår. Genom en värderad litterär korrespondent, hr Nils Kristersen i Lund, har vår uppmärksamhet blifvit fäst på en annons i Inrikes-Tidningar för 1819. Den tillkännagifver, att enkefru Margaretha Kowsky, f. Högstedt, d. 7 Maj aflidit i Stockholm, 77 år gammal. Samma år, 1819, vistades fru Thorild på besök i Stockholm. \*\* Hvad hade kunnat förmå den

\* »Nektar och gift» sid. 8.

\*\* Uppgift af Florello till Crusenstolpe. Se »Nektar och gift» sidan 17.

fattiga enkan\* att företaga en på den tiden både besvärlig och dyr resa från Greifswald till Stockholm, om ej viktiga familjeangelägenheter: en moders död och derefter följande arfsutredning. I ofvan anförda tidning finna vi, att den 24 April 1790 i Stockholm aflidit en murgesäll Johan Barth. Kowsky, 62 år gammal, och 1797 en bisittare i traçteurs societeten Johan Gustaf Kowsky, 38 år. Var den förre Gustava Kowskys fader? Ganska antagligt är det, likasom att den senare, tracteuren, varit en frände, som upptagit den faderlösa i sitt hus, hvarest Thorild gjort hennes bekantskap och vunnit hennes kärlek för hela lifvet.

Hennes härkomst må för öfrigt vara hvilken som helst — för svenska hjertan är hennes minne kärt, hon, i hvars unga ögons glans Thomas Thorild skref »Om qvinnökönets naturliga höghet», hon, i hvars öra ljud hans sista jordiska helsning: »Gud välsigne dig! Gud välsigne dig!»

---

\* Först under sina senaste lefnadsår — sträckande sig ett halft sekel efter Thorilds bortgång — kom enkefru Thorild jemförelsevis i välstånd, i det hon af svenska riksdagen (1851) erhöi ett årsunderhåll af 500 rdr bko.

## »Likmask» eller demaskerad ortodoxi?

Också ett inlägg i dagens brännande fråga.

Af *Upsaliensis*.

»*Je vous connais, beau masque*».

I Dagens Nyheter för 8/11 står att läsa »Ett kapitel om likmaskar och docenten Bergman, eller: Några drag ur naturens stora hushållsplan.» (Sigurds kaleidoskop.)

Den af alla vänner både till skämt och allvar så högt uppburne kaleidoskopsförfattaren förmäler huruledes hr docenten Bergman i Upsala läkareförenings handlingar uppträder och »bevakar likmaskarnas rätt och tycker att det är oanständigt att taga från dem hvad dem med rätta och enligt naturens ordning tillhör.»

»Med hvad rätt för hr Bergman talan för likmaskarna? Är han slägt? Är han målsman? Har han fullmakt?» — frågar Sigurd.

»Nej — fortsätter Sigurd — »det är i kraft af den naturrätt, som kan sägas tillkomma de varelser, som i årtusenden uppfyllt den dem i naturen tilldelade rollen att till förvandling bringa de döda kropparne» som hr docenten »å dessa varelsers vägnar» tillropar likbrännarne: *Suum cuique*» — det är uttydt: »Peta inte i maten för maskarne.»

\* \* \*

Här om dagen sammanträffade några zoologer; en af dem hade med sig »Dagens Nyheter» för den 8/11 och uppläste »kapitlet om likmaskar och docenten Bergman» samt framställde derefter tvänne frågor, nämligen om likmaskars klassifikation

samt hvad docenten Bergman vore för en auktoritet. Den senare frågan besvarades genast af en bland de närvarande, hvilken samma dag förvärfvat sig Meijers Svenskt litteraturllexikon. Frans Anton Gustaf Bergman är född 1837, sedan 1860 docent i medicin vid högskolan i Upsala, och har utgifvit: »Om Sveriges folksjukdomar» — möjligen höra likmaskarna till dessa sjukdomar —, »Om rödsoten», »Om frossan» m. m. Men på den första frågan kunde ingen svara. En af sällskapet åberopade den store naturforskaren Brehm, i hvilkens på svenska öfversatta och bearbetade arbete »Ur djurens lif» yttras: »Fördom gafs det folk, som trodde att maskar af sig sjelfva uppstodo på ruttnande ämnen, deribland äfven på lik; men nu för tiden tror ingen förnuftig menniska något sådant.» En annan trodde att hr B. talat om vanliga fluglarver, men möttes med den invändningen att en vetenskapsman icke kunde förblanda insektlarver med maskar. En tredje föreslog att man borde förfråga sig hos någon af de finurligaste spiritisterna, t. ex. miss Fay, fru Wallenberg, professor Sandahl eller d:r C. von Bergen, om icke »likmasken» vore en astralkropp eller någon annan spiritistisk åkomma; men den allmänna meningen blef slutligen den, att i offentligt tryck hos docenten Bergman anhålla om benäget klagörande härutinnan. Visserligen är det en tillfredsställelse både för medicine studerande och *profanum vulgus* att i prof. Tullbergs lärobok, afsedd för de preliminära studierna, erhålla upplysning om olika maskars klassifikation och naturalhistoria, men författaren har beklagligen glömt ett kapitel, nämligen om »likmaskarna»; kanske därför att han om dessa intressanta varelser har platt intet att meddela. Till och med gamle prof. Thunberg, som i disputationsform utgifvit en afhandling om »De djur som i Bibeln omtalas», har icke med ett enda ord vidrört de af hr docenten Bergman så varmt och kärleksfullt omhuldade »likmaskarne».

När nu så är förhållandet och hr docentens utlåtande både på ett allvarligt och skämtsamt sätt blifvit föremål för behandling i de allmänna tidningarne, så torde man nära nog vara berättigad att beträffande »likmaskarne» erhålla den upplysning, som hr docenten kan finna sig föranlåten att meddela.

## Öppet bref från en ung fru till herr professor Seved Ribbing.

Stockholm d. 30 Nov.

Herr Redaktör!

Jag skyndar mig att till »Dagens Krönika», Eder intressanta tidskrift, sända några rader, några harmsna fruntimmersrader om den sedlige herr professor **Seved Ribbings** osedliga bok — detta naturligtvis endast i akt och mening att — som jag hoppas Ni också gör, herr redaktör, — varna herrar pappor och herrar äkta män att i hemmen införa denna — hur skall jag uttrycka mig? — tendensiösa köttets nakenhet.

Det var för några dagar sedan jag på min mans skrifbord — naturligtvis bredvid en modern och osedlig fransk roman — fann herr Lundaprofessorns vestaliskt rena bok »*Om den sexuella hygien*en och några af dess **etiska** konsekvenser». Jag är qvinna, och jag är nyfiken. Nästa minut satt jag också med herr Ribbings bok i hand bekvämt — ja, jag kan gerna, utan att smickra mig sjelf, säga behagfullt tillbakalutad i ett mjukt litet soffhörn inne i min budoar — en budoar måtte vara något förskräckligt för herr professor Ribbing — och med

en pappersknif öppnade vägen till vetenskapens hittills för mig något obekanta rike.

Men, min gud . . . !

Jag kände, hur jag rodnade. Den der professorn, tänkte jag, skränder då åtminstone inte sina ord. Han riktigt frossar i det nakna — han är realist *värre!* Och hvad de der medicine studerande nere i Lund måtte vara naiva sedan — mycket mer naiva än en ung fru uppe i det syndiga Stockholm — efter som herr professorn finner det nödvändigt att upplysa om en hel hop saker, som hela den ovetenskapliga världen redan känner och alltså, hyfsadt folk emellan, aldrig talar om.

Jag fortsatte i alla fall läsningen af denna dyrbara bok — detta lundensiskt professorliga eller professorligt lundensiska, hvilket ni vill, »*vade retro satanas*», tror jag det heter, mot all den tryckta immoralitet, som till den sedelärande professorsns förtviflan uppfyller världen.

Nej, jag finner ju längre jag kommer i boken, att professorn vill rent af ha kgl. privilegium på, att den medicinska professorstiteln är det enda, som berättigar folk till att skrifva osedlighet — pardon, *om* osedlighet menar jag naturligtvis! Våra moderna författare ha alls ingen rättighet att vara — hvad de äro — skarpsynte iakttagare på det åt bokläse professorer helgade könslifvets område. En Zola, en Maupassant, en Bourget, för att nu inte tala om Strindberg och våra egna samhällsskildrare, hvilka endast ha lifvet att hålla sig till, äro kompletta nöt eller något ännu värre allesamman — nej, lefve det medicinska sedlighetsljuset herr professor Seved Ribbing — han och ingen annan förstår oss qvinnor, han och ingen kan *diskret* och genialt pejla könslifvets djup, referera som en grundlig, men aldrig hänförd kännare dess yttringar. O, I svenska qvinnor, I, som ännu aldrig åtrått en mans omfamningar, aldrig hängifvit er åt en lidelse, aldrig som unga flickor med flåtan på ryggen känt en längtan efter detta okända något, som herr professorn påstår endast skall skänka oss smärta, — gån I, mina sällsynta damer, att skrifva en tacksamhetsadress och undertecknen den: *idel sedligt rena qvinnor*. Professorn skall bli förtjust, fälla tårar öfver sin egen fullkomlighet som könslifsskildrare, och han skall aldrig mer i lifvet fråga efter, om det gifves qvinliga varelser, hvilkas hela lif är vissnadt och förfeladt endast därför, att de varit nekade att återfinna ett nytt, rikare och kraftigare, i en mans omfamningar.

Herr professor, har ni då aldrig mött någon gång — svara

ärligt! — en ung flicka, frisk och fyllig som en nyss utslagen ros, svällande af lif och helsa, endast liksom väntande att plockas af en viss okänd någon, som hon redan älskar i tankarna, anar i drömmen. Denna flicka är fattig, men hon är också dygdig — d. v. s. hon tror, att dygden endast existerar under det konventionella äktenskapets egid, sedan presten läst öfver en och man druckit champagne och hållit tal ofvan på brölloppstårtan. Denna unga flicka väntar, att en man skall komma och ta henne, göra henne till sin hustru. Men den väntade och — tillstån det, mina damer! — efterlängtrade kommer icke. Det hela inskränker sig till litet oskyldig kurtis . . . en beundrande blick . . . några kärleksdruckna ord, hviskade i hennes öra . . . flirtation under en roddtur, en skogspromenad eller en kotiljong. Men den väntade kommer icke — han, som har nyckeln till all livets härlighet, uteblir. Så möter ni denna unga flicka sedan ett par tre år gått om. Säg mig, hvar äro då rosorna på hennes sammetslena hy, den strålande glansen i hennes ögon, det lifsglada, stolta, litet öfvermodiga leendet på hennes läppar? Borta! Och gestalten synes icke längre buren af helsa och spänstigt, sjudande lif. Är ni nu en man, som tänkt något djupare öfver lifvet, än som synes af er bok — ett intetsägande, stundom vidrigt, onödigt vidrigt utdrag ur afhandlingar och läkareböcker — är ni en människa, som känner *verkligt* deltagande för en lidande mensklighet, då skall ni sörja öfver, att könslivets lycka gått denna unga flicka förbi och i stället för att klifva upp på den medicinska auktoritetens piedestal och slunga speglosor öfver ett författareslägte, som menar lika ärligt som ni, känner djupare, finare än ni, framför allt sannare, så skall ni söka råda bot för det onda, arbeta ödmjakt, energiskt, utan att se till höger eller venster, på frågans lösning. Menskligheten blir hvarken bättre eller dygdigare genom er senaste bok, och tendensen är *falsk*: — qvinnorna känner ni inte, alldeles inte! Ert ideal tycks vara Björnsons isjungfru, Svava!

Nästa gång jag finner en bok af er på min käre lille mans skrifbord, låt mig då inte, när jag jemför den med någon modern roman, som afhandlar samma ämne, finna er vetenskapliga afhandling långt mera rå, fullt ut lika omoralisk, men långt mindre intressant än romanen, som ni så öfverlägset rycker på axlarna åt. Er bok säger för öfrigt ingenting nytt — den är gammal som gatan och understundom lika smutsig som den — för mig åtminstone!

Se här för öfrigt min lilla hand, kyss den — det är ett bevis på, att jag förlåter er för den här gången — men bättra er, herr professor . . . och så — låt mig stänka på er några droppar parfym — ni luktar så starkt karbol, min käraste herr professor!

Er ödmjuka

*Ellen Winter.*





## Ibsens senaste drama: »Fruen fra Havet.»

*Bara några reflexioner.*

»I dag har den kommit.»

»Hvem?»

»Jo, Ibsens senaste pjäs.»

Och följden af denna upplysning blir i de flesta fall den, att man kilar in i närmaste bokhandel och skaffar sig boken.

Men man får skynda sig. Annars är den utsåld.

I hufvudstadens största och mest anlitade bokhandel, Samson och Wallins vid Drottninggatan, fans icke mer än *ett enda* — och det bundet — exemplar qvar dagen efter sedan »Fruen fra Havet» kommit direkt från Gyldendalske i Köbenhavn. Denna le beau reste af den sköna okända skyndade vi att genast lägga beslag på.

Denna snabba åtgång bevisar emellertid att Ibsen står på höjden af en författares popularitet. Man lyssnar till hans ord som till ett orakels. Säg mig en enda författare, som man läser så andaktsfullt, diskuterar så ifrigt och tillber så kritiklöst! Ibsen det är Ibsen — visheten, genialiteten, samhällsläkaren. Om Ibsen säger *svart*, går hela världen och undrar i veckor och månader, om han inte menar *hvitt* — och tvärt om. Det är någonting alldeles outgrundligt med Ibsen. Det kan inte hjälpas, men man anar, och man söker en djup visdom, en gåta under hvart enda litet ord. Den mest alldagliga och vanliga sats i världen låter eller, rättare sagdt, vill man skall låta i Ibsens mun som det mest ödesdigra, djupt betydelsefulla orakelspråk. Och hans drama vrides och vändes på så många tusen olika sätt af alla hans beundrare och beundrarinnor, att till sist någon icke fullt så galen måste stiga fram och söka vrida det rätt igen. Men det har sig ofta litet svårt. Så gick det med »Dockhemmet» och »Vildanden», så har det gått med »Rosmersholm»,

men — jag sätter ett *men* — så tror jag icke det kommer att gå med »Frun från hafvet». Här är Ibsen klarheten själf mer eller mindre — d. v. s. i själfva grundtanken; sedan finnes ju alltid litet hemlighetsfulla detaljer kvar och dessa komma nog att locka en mängd folk att slå sina kloka hufvuden tillsammans, lägga pek-fingret på näsan och säga: — *så* tror jag den store skalden menat! — nej, *så* tror jag! — nej, *så* är det — så är det *bestämdt!* Och Ibsen har aldrig i sitt lif haft så mycket arbete med att skriva sitt drama som hans beundrare och beundrarninnor med att söka förklara det.

Men »Frun från hafvet» tror jag de slippa undan för skäligen godt pris. Bara man då inte kommer att sakna just det ibsenska hos Ibsen och inte finner honom så öfverlägset genial och riktigt öfverdådigt intressant — när man sist träffade honom, ty det är allt mycket frestande och lockande att efter hemkomsten från teatern få en riktigt ifrig diskussion i gång vid supébordet och sedan fortsätta den i hviskande ton långt ut på natten inne i salongens stämningsfulla halfskymning. Ja, är det inte?

Det ämne, Ibsen behandlar i »Frun från hafvet», är af alldagligaste slag. Ni stöter på det vid hvart enda steg i lifvet: — en ung qvinna, finkänslig, lifsvarm, frihetsträngande, som för utkomsts skull och med en annan kärlek bakom sig gifter sig med en för henne främmande man. Men denna *handel* — som Ellida själf kallar sitt giftermål — ger hela hennes äkten-skap en skef riktning; hon tycker sig ej haft tillräcklig frihet att välja, det kommer att ligga något af boja och tvång öfver hennes förhållande till mannen. Och ju mer hon finner sig snärjd af förhållandena i ett äktenskap, som hon aldrig ingått af kärlek, desto starkare blir hennes själskänsla, allt mera poc-kande hennes frihetsbegär. O, om bara handeln kunde gå tillbaka, om hon ännu en gång finge välja — välja fritt och under eget ansvar! Och skalden låter henne få detta tillfälle. Och nu ger hon sig själfvilligt tillbaka åt den man, vid hvilken många års samlif bundit henne med tusen osynliga, men också oslitliga trådar; hon inser i det fria valets ansvarsfulla ögonblick hvad hon står i begrepp att förlora — förlora för ett okänt något, som både lockat och skrämt, innan hon fick den frivilligt gifna rättigheten att välja själf, att gå hvart och med hvem hon behagade.

Det är om friheten och kärleken Ibsens drama handlar — frihet för qvinnan att välja den hon älskar och nödvändigheten

att älska den hon väljer. Således någonting riktigt värdt att att tänka på, att lägga på hjertat för vår tid, då äktenskapet snart sagdt är för det mesta handel och qvinnan den, som endast går och väntar på högsta budet. Och den vanligaste orsaken, hvarför hon träder i brudstol, är kanske just den samma, som kommer Bolette att, sedan hon först ryggat tillbaka, svara på öfverlärare Arnholms frieri: »Nej, — herr Arnholm, — tag mig så hellre!» Dock med det lilla vilkoret, att hon får se sig om i världen, lefva med i lifvet. Ja, det är detta få komma ut, bort ifrån hemmet, flyga med egna vingar, som kanske oftast bestämmer qvinnan att följa en främmande man. Hvert det leder svarar oss Ibsen på genom att visa oss Ellida och doktor Wangel.

Är det nu detta enkla motiv, som ligger till grund för »Frun från hafvet», så har Ibsen tagit fatt på det på sitt alldeles säregna diktarsätt. Han låter Ellida vara slägt med hafvet — hafvet som är farligt och stort, frestande och skrämmande som friheten. Och han låter detta trolska haf sända sin representant för att kräfva Ellida tillbaka, tillbaka från ett lif, der hon icke hör hemma — det är icke endast den gamla kärleken, det är allt det framfarna — allt hvad hon älskat och vant sig till som barn, som Ibsen förkroppsligar i styrmannen Friman eller Alfred Johnston. Denne man och hon vigde sig en disig morgon ute på Bratthammeren vid hafvet, och detta underliga, hemlighetsfulla något håller dem sedan samman med ett osynligt band. För henne blir hafvet Alfred Johnston, Alfred Johnston hafvet, och båda locka och skrämma. Alfred Johnstons blick verkar på henne nästan hypnotiskt, kan man säga; när dessa sjögröna ögon, skiftande som hafvet i storm och stiltje, se på henne, blir hon viljelös, kan han göra med henne, hvad han vill, hon lyder honom som — som en hypnotiserad. Ja, det är hypnotism i detta. Ibsen har antydt det, men han har icke tagit steget fullt ut.

Vid sidan af hufvudfigurerna Ellida och distriktsläkaren — ja, den främmande sjömannen är ju på sätt och vis äfven en hufvudfigur: hans skugga faller hotande och hemlighetsfull öfver det hela — stå några ypperligt tecknade bifigurer. Hilde, Lyngstrand, Ballested äro med mästarehand gifna sådana.

Hilde, den halfvuxna flickan med sin misstro mot styfmodern, sitt upptågsfulla, spelande lynne, sin lidelsefullt trotsiga, men i grund och botten fina, efter ömhet törstande natur är kanske den mest lefvande i dramat. Lyngstrand, den barns-

liga stämmingsmenniskan, som på grafvens brädd går och drömer om konstnärliga storverk, är så att säga skrifven med en liten underström af vemodig satir. Ballested, mannen med de många yrkena och den otroliga aklam-a-kli-matiseringsförmågan är gifven i raska drag, med mycken kraft och humor. Han bör verka synnerligen uppfriskande från scenen.

Ja, från scenen! Ty naturligtvis kommer detta Ibsens senaste drama upp på dram. teatern, som förr så mången afton firat glänsande segrar med Ibsens namn på affischen. Men för att denna nervösa, öfverspända, underliga Ellida, denna lättörda, skiftande hafs natur skall komma till sin rätt och kunna fullt förstås, fordras icke vanliga evner. Dramatiska teatern äger för närvarande icke någon qvinlig artist, som skulle kunna gå i land med »Frun från hafvet». Och fast mark under fötterna skall hon ju ändock ha till sist...

När man läser detta stycke, söker mana fram för sig i tankarna bilden af denna Ibsens hafsfru, händer det lätt — åtminstone hände det mig — att hon tar vissa bestämda drag, som man känner igen, drag och gestalt, som tillhörde en begåfvad tragedienne, hvilken allt för tidigt lemnade scenen. Hafvet, det gamla lifvet, den gamla kärleken ville återbörda Ellida — männe det skall lyckas konsten att med hafsfruns lockande roll fresta och för scenen återvinna fru *Olga Fähræus*?

Den som lefver får se... men vi hoppas det alla.

D. F.

---

#### Breflåda.

*Volontaire.* En uppsats om fröken Oselio m. fl. af Kgl. operans senaste företeelser vore synnerligen välkommen till januarihäftet, men detta skall utsändas före jul. Alltså *periculum in mora!*

---

#### Rättelse.

I Daniel Fallströms poem: Gyllene kalvens kapell sid. 847, rad 10 nedifr. står det för meningen störande tryckfelet *tronens* i st. f. *trones*.

---